

BEHAR

Šejh Edin Urjan Kukavica

**SVETA POVIJEST I DUHOVNO
VITEŠTVO U BOSNI I HERCEGOVINI**
(tekije, evlije, sufije, ratnici, pjesnici)

BEHAR, dvomjesečni bošnjački časopis za kulturu i društvena pitanja

Nakladnik:
**Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske
PREPOROD**

Glavni i odgovorni urednik:
Sead BEGOVIĆ

Izvršni urednik:
Filip Mursel BEGOVIĆ

Uredništvo:
**Ibrahim KAJAN, Senad NANIĆ, Ervin JAHIĆ,
Sena KULENOVIĆ, Azra ABADŽIĆ NAVAHEY**

Rukopisi i fotografije se ne vraćaju

Adresa:
BEHAR
KDBH "Preporod"
Ilica 35, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon i fax: 00385 (0)1 483-3635
e-mail: kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr
seadbegovic@yahoo.com
web: www.kdbhpreporod.hr

Cijena po primjerku 20 kn, dvobroj 40 kn,
godišnja pretplata 100 kn
Cijena u BiH: 5 KM, dvobroj 10 KM,
godišnja pretplata 20 KM.

Kunski žiro-račun:
ZABA 2360000-1101441490

Devizni žiro-račun: SWIFT ZABA HR 2X:
703000-280-3755185
(S naznakom: Preporod, za Behar)

Grafički prijelom i tisk:
mtg-topgraf d.o.o., Velika Gorica

Tiskano uz finansijsku potporu iz državnog
proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta
za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

ISSN 1330-5182

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori, nisu
nužno i stavovi uredništva.

ŠEJH EDIN URJAN KUKAVICA

SVETA POVIJEST I DUHOVNO VITEŠTVO U BOSNI I HERCEGOVINI (tekije, evlige, sufije, ratnici, pjesnici)

UVODNA RIJEČ	3
DERVIŠKE INSTITUCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI I SARAJEVU	6
FUNKCIJA I ULOGA DERVIŠKIH INSTITUCIJA	23
SVETA GEOGRAFIJA I SVETA HISTORIJA – NAČELA ZA UTEMELJENJE TEKIJE	29
ISA-BEG ISHAKOVIĆ: UNUK KATARINE KOSAČE?	35
ŠEJH – PRVI MEĐU JEDNAKIMA, DUHOVNI VODIČ I UČITELJ	37
DUHOVNO VITEŠTVO	39
EVLIJE, SUFIJE, RATNICI, PJESENICI	44
ZNAMENITI I ZABORAVLJENI BOŠNJACI U OSMANSKOM SULTANATU	52
INTERVJU: ŠEJH EDIN URJAN KUKAVICA	74

Na naslovnoj stranici:

Zapis o pjesniku i kaligrafu Muhamedu Mejlijiji, 18. stoljeće

Behar je prvi slavni bošnjački list tiskan latinicom u Sarajevu godine 1900., a izlazio je sve do 1911. godine. Prvim mu je urednikom bio Safvet-beg Bašagić, a vlasnik Ademaga Mešić. Objavljivao je tekstove "za zabavu i pouku", izvorne i prijevodne književne priloge bosanske i islamske obojenosti. Beharov se sjaj nije dao integracijom pretopiti u bliske susjedne kulture, a niti preimenovati. Od 1992. godine izlazi zagrebački Behar ocijenjen "najboljim što su Bošnjaci dosad imali". On je najbolji izraz povezanosti nacionalne manjine sa životnom sredinom, dijasporom u svijetu i maticnim narodom u Bosni i Hercegovini. U desetogodišnjem razdoblju (1992.-2002.) glavni i odgovorni urednik zagrebačkog izdanja bio je književnik Ibrahim Kajan, a potom ga je zamijenio dr. Muhamed Ždralović koji je tu službu obnašao do ljeta 2006. godine.

Edin Urjan Kukavica, rođen je u Sarajevu 1967. godine. Nekoliko godina pohađa predavanja iz fikha, akaida, Kur'anske logike, hadisa i tefsira kod šejh Akbar Aydija, a zatim biva pozvan u blizinu Sejjida šejha Mesud-ef. Hadžimejlića. Bejat svome šejhu daje 2001. godine, koji ga 2006. promovira u svog vekila, a 2008. u šejha tarikat-i nakšibendije-husejnije; 2009. godine prima hilafet tarikat-i rifa'ijske-sejadijke, te još jedan hilafet tarikat-i nakšibendije sa ruku Sejjida šejha Husejna Dža'fera Tajjara. Šejh Edin Urjan Kukavica je pisac, autor dva romana "Prorođeni Dun'ja" (2001.) i "Beš" (2005.), te nekolicine objavljenih autorskih djela "Bajramijje-melamijje - Hamzevijje" (2009.) i knjiga prijevoda, mahom tesavvufske literature: Seyyed Hossein Nasr, "Živi sufizam" (2004.), "Uvod u islamske kozmološke doktrine" (2007.), "Islamska umjetnost i duhovnost" (2007.); Titus Burckhardt, "Alkemija - znanost o kosmosu, znanost o duši" (2005.), "Sveta umjetnost na Istoku i na Zapadu" (2005.), Kathleen Seidel, "Sufijski kuhan - kako dočekati i ugostiti musafira" (2008.), Behauddin Velled, "Ma'arif - knjiga iz bunara" (2008.)... te velikog broja tekstova. Još nekoliko njegovih romana, autorskih djela i knjiga prijevoda čeka na objavljivanje.

UVODNA RIJEČ

POJAVA I ORGANIZACIONI OBLCI ISLAMSKE DUHOVNOSTI

Historijsko počelo izvjesnih oblika reagiranja na znakovito negativne tendencije unutar islama u vidu najprije individualnog, a potom i organiziranog djelovanja islamske duhovnosti moguće je pratiti i utvrditi, bezmalo 1200 godina unatrag, dakle do prvog/sedmog i drugog/osmog stoljeća (po hidžri/po miladi Isa, a.s.). Tada se, uslijed iznimno brzog širenja islama, kao posljedica javlja njegovo izlaganje velikom broju različitih etničkih skupina – koje su u nj unosile svoje tradicijske vrijednosti, te, vjerovatno još uočljivije, kao rezultat vojnih osvajanja, znakovitog bogaćenja vladajućih slojeva još uvijek mладog islamskog društva. Znakovit utjecaj bogatstva u islamu – ali i prvi monarhički i dinastički pristup vladanju – ogleda se ili makar simbolizira premeštanjem prijestolnice iz Medine u *kozmopolitskiji* Damask (*Damascus*). Kao reakcija na sve svjetovniji izvanjski izgled islama pod prvom muslimanskom dinastijom, ummejadskom (*Ummayad*), pojavile su se različite skupine i ličnosti koje su insistirale na povratku čistim vrijednostima koje su nalagali Kur'an Časni i njegovo otjelotvorene Allahov Poslanik Muhammed (s.a.v.a.). Jedna od takvih ličnosti, Hasan iz Basre (*al-Basri*, 642.-728.), jedan od najznačajnijih *tabi'in* za kojega vlada mišljenje da je bio učenik samog Imama 'Alija (s.a.), te da je poznavao i učio od preko dvadeset Poslanikovih Drugova (r.a.), propovijedao je i zagovarao odricanje i odbacivanje svega osovjetovnog te otvoreno i smjelo kritizirao vladajuće strukture kada god bi osjetio da se ne ponašaju i vladaju u skladu sa etičkim standardima islama. Druga značajna ličnost, Rabija Adevija (*Rabi'ah al-Adawiyah*, p. 801.), njegovala je duhovno nestajanje u Bogu kroz ljubav prema Njemu (Uzvišen je On!) i Božansku ljubav prema Njegovim stvorenjima. Treća i najkontroverznija ličnost, Mensur Grebenar (*al-Hallaj*,

857.-922.), živio je kao putujući propovjednik koji je svojom karizmom i istinski dubokom produhovljenošću oko sebe okupljao veliki broj učenika. Za njega se tvrdi da je izjavio – *Anna al-Haqq!* (Ja sam Istina!) – što je neminovalo izazvalo reakciju konzervativne uleme, čiji je protest na koncu rezultirao Halladževim javnim i iznimno surovim pogubljenjem. Halladževa smrt ekstremna je rezultanta napetosti koja je uglavnom karakterizirala odnos između ranih sufija i konzervativnih islamskih vlasti i uleme koji su se već u tom historijskom periodu znakovito odrodili od povjerenog im ummeta.

Prvi oblici organiziranog djelovanja ne posjeduju gotovo nijednu od osobenosti duhovnog institucionaliziranja kakvo poznajemo danas u vidu uređene i elaborirane teorijske potke – *tesavvufa*, organiziranih i etabliranih prakticirajućih *bratstava* – tarikata, odnosno doktrinarno-definiranog učenja i njegovog prakticirajućeg domena. Onovremeno organiziranje ponajviše podsjeća na skup sljedbenika i učenika okupljenih oko ličnosti ili učenja karizmatičnog učitelja, uglavnom u izvjesnoj neobavezujućoj, ali čvrstoj vezi uspostavljenoj na respektivnom odnosu povjerenja i odanosti. Taj neobavezni odnos i veza učitelj-učenik, karakterističan za islamsku duhovnost drugog/osmog i trećeg/devetog stoljeća, postepeno se razvio i na svojevrstan način institucionalizirao u narednim stoljećima, ponajprije kao rezultat potreba koje su nalagale okolnosti – od potrebe za stacionarnim djelovanjem u određenoj sredini do pojave većeg broja učitelja i neuporedivo većeg broja zainteresiranih učenika, a potom i kao posljedica produbljivanja uzajamnih veza i odnosa između učenika i njihovih učitelja.

Do petog/jedanaestog stoljeća kroničari, historiografi, te prvi hagiografi bilježe postojanje nekoliko različitih skupina za koje se pouzdano može reći da su bile okupljene oko respektivnih

učitelja, jer ih savremenici nazivaju nekom od imeničnih osobenosti njihovih šejhova. Te skupine, međutim, često nisu bile dovoljno čvrste ili međusobno uvezane da bi preživjele preseљenje (smrt) svoga prvaka. Tek u šestom/dvanaestom i sedmom/trinaestom stoljeću počinju se pojavljivati skupine dovoljno stabilne i čvrste, dakle koherentne, koje su bile u stanju nadživjeti svoga utemeljitela i prvaka. Dakako, ovoj pojavi umnogome je doprinijelo i imenovanje nasljednika, od strane živog prvaka, kojega se imalo slijediti nakon preseljenja trenutnog prvaka – šejha. Dakle, skupine učenika okupljenih oko jednog učitelja čije je porijeklo moguće pratiti sukcesiv-

Rifa'ije osnovan u Basri, u Iraku u šestom/dvanaestom stoljeću, veoma brzo se proširio na Siriju (*Syria*) i Egipat, pripadnici i sljedbenici *tarikat-i Suhraverdije*, su iz Iraka krenuli prema Istoku – Indiji; *tarikat-i Kubrevije* koji slovi izvorno iranski tarikat, koji se historijski povezuje sa Suhraverdijama (budući je njihov osnivač, naime učitelj temeljem čijeg učenja su njegovi sljedbenici formirali sljedbu, Nedžmuddin Kubra/*Nayim al-din Kubra*, 1145.-1221., bio učenik utemeljitelja *tarikat-i Suhraverdije*, Abu Nedžiba Suhraverdija/*Abu Najib as-Suhrawardi*, 1097.-1168.), zadržao se na području stare Perzije, dok se *tarikat-i Kadirije*, koje slove kao najraniji od-

muslimanskog Španijom. U istom stoljeću u Tunisu, oko šejha Hasana Šazilja (*al-Shadhili*) okupila se skupina učenika koja će činiti okosnicu *tarikat-i Šazilije*, koji će najveću sljedbu steći u Alžиру, Tunisu i Maroku.

U dvanaestom/osamnaestom stoljeću islamski svijet, osobito srce *islama* sa najsvetijim gradovima Mekkom i Medinom, pada pod vlast reformističkog samoprolamovanog puritanističkog ideološkog pokreta zvanog Vehabiti ili Vehabije. Osnov njihove ideologije čini nastojanje da se islam oslobođi svega što oni smatraju nedopuštenim i nedopustivim inovacijama (novotarijama) poput i, naročito poštovanja svetih ljudi te strogo pridržavanje krutog slova Vjerozakona (*shari'ah*), ali i to onako kako ga oni vide i tumače. Duh ove vrste promjena proširio se i Sjevernom Afrikom, nadahnjući pojavu tarikata koji su u svome izvanjskom izrazu insistirali na manje ekstremnim formama ponašanja i obreda koji su karakteristika nekih tarikata. Značajan tarikat kojeg u svom smislu treba spomenuti je *tarikat-i Tidžanije*, kojega je godine 1780. osnovao Ahmed Tidžani (*Ahmad al-Tijani*, p. 1815.), a koji u svome *akaidu* nemaju naglašeno poštovanje svetih ljudi. Ovaj tarikat postoji i danas te se može reći da je prisutan širom Sjeverne i zapadne Saharske Afrike.

Još jedan *tarik*, gotovo istovjetnog *akaida* je *tarikat-i Senusije*, koji je godine 1840. u Barki (*Barqah*, istočna Libija), osnovao Muhammad ibn 'Ali Sanusi (1787.-1859.). Ovaj *tarik* karakterizira odricanje od svih oblika luksusa i snažnu privrženost Allahovom Poslaniku Muhammedu (s.a.v.a.). Neposredno nakon odlaska europskih kolonizatora iz Sjeverne Afrike, godina 1940.-1950. *Sanusije* su osnovale savremenu Libiju, ali ih je veoma brzo nakon toga, već 1969. sa vlasti zbacio pukovnik Muammer Gadaffi (*Muamar al-Qaddafi*). Od tada su *Sanusije* snažna opozicija Gadaffijevom režimu te su još uvijek aktivni uprkos svim pokušajima vlasti u Libiji da dokinu njihove aktivnosti.

U Središnjoj Aziji i Anadoliji (koja se geografski poklapa sa savremenom

Prvi oblici organiziranog djelovanja ne posjeduju gotovo nijednu od osobenosti duhovnog institucionaliziranja kakvo pozajmemo danas u vidu uređene i elaborirane teorijske potke – *tesavvufa*, organiziranih i etabliranih prakticirajućih *bratstava* – tarikata, odnosno doktrinarno-definiranog učenja i njegovog prakticiranjućeg domena. Onovremeno organiziranje ponajviše podsjeća na skup sljedbenika i učenika okupljenih oko ličnosti ili učenja karižmatičnog učitelja, uglavnom u izvjesnoj neobavezujućoj, ali čvrstoj vezi uspostavljenoj na respektivnom odnosu povjerenja i odanosti.

nim lancem učitelja, s vremenom su ponijele ime tarikati (*tariqah*), pojmom koji se u savremenoj literaturi najčešće prevodi kao *red* (po uzoru na posvećeničke redove drugih religijskih tradicija), ali čiji je tačan prijevod *put*. U to vrijeme bilježi se i pojava prvih značajnih autorskih teorijskih djela o islamskoj duhovnosti općenito, ali i o pojedinim prakticirajućim segmentima, metodima i rezultatima, uočenim, prepoznatim i definiranim duhovnim postajama, kao i elaboriracije ostalih karakterizirajućih elemenata, od odjeće do institucija.

Tri geografska područja koja se izričito povezuju sa nastankom i formiranjem ovakvih skupina – tarikata su Mezopotamija, naime Iran i Irak, Središnja Azija i Sjeverna Afrika. Najznačajniji tarikati nastali u Mezopotamiji su Rifa'ije, Suhraverdije, Kubrevije i Kadirije, koji su u istom smislu i najraniji organizirani tarikati. *Tarikat-i*

nosno prvi jasno formirani tarikat, svejednako širi prema Istoku – Indiji, ali i prema Zapadu – Sjevernoj Africi. Sufizam se u Sjevernoj Africi pojavljuje i kao rezultat širenja Rifa'ija prema Siriji i Egiptu; pojava i prisustvo ovog tarikata omogućilo je i nadahnulo formiranje drugih, autentično afričkih tarikata. Tako se u sedmom/trinaestom stoljeću pojavljuje *tarikat-i Bedevije* (*Badawiyyah*), koji je u Egiptu osnovan temeljem učenja *Pira Ahmeda Bedevija* (*Ahmad al-Badawi*, 1199.-1276.). Ovaj tarikat postoji i danas, te se hiljade pripadnika, sljedbenika i simpatizera ovog *puta* okuplja na godišnjoj svečanosti u Tanti (*Tanta*), u Egiptu. Otprilike u istom historijskom periodu u kojem se sufizam počeo razvijati u Egiptu, bilježi se njegovo znakovito jačanje i u drugim dijelovima Sjeverne i Zapadne Afrike, čemu doprinosi blagonaklon odnos Almohadske dinastije (1130.-1269.), koja je vladala Marokom (*Morocco*), Alžirom, Tunisom i

Turskom) u periodu između šestog/dvanaestog i jedanaestog/sedamnaestog stoljeća, pojavio se veliki broj *tarikata* koji od tada imaju zasigurno najznačajniju ulogu u očuvanju i širenju islamske duhovnosti. Najraniji od njih, *tarikat-i Jesevijje*, osnovan u oblasti koja je danas poznata pod nazivom Turkistan (ili Turkmenistan) imao je značajnu ulogu u vrijeme sroga nastanka i nedugo nakon preseljenja osnivača, a u smislu širenja islama među turskim plemenima Središnje Azije. Za nekolicinu *tarikata* tvrdi se da su potekli iz okrilja ovog *tarika*, među kojima je svakako najpopularniji *tarikat-i Bektašija*. Prema predaji, Hadži Bektaš Veli (*Hajj Bektash Walī*), osnivač *Bektašija*, bio je pripadnik *tarikat-i Jesevijje*, iako ga neki drugi izvori povezuju sa Babaijjama, Hajderijjama, te nekim drugim *tarikatima* i pokretima kojih odavno nema. *Bektašije* postoje i danas u određenim dijelovima Balkana i Turskoj.

Još jedan izvorno Srednjoeazijski *tarikat* je *tarikat-i Čištije*. Porijeklo ovoga *tarikata* seže daleko iz vremena njegovog prvog najpoznatijeg svetog čovjeka – iako ne i utemeljitelja *tarikata* – Mu'inuddina Hasana Čištija (*Mu'in al-Din Hasan Chishti*, oko 1142.-1236.), stanovnika Sidžistana (*Sijistan*), za kojega neki autori tvrde da je bio derviš *tarikat-i Kadrije*. *Tarik* se postepeno širio Indijskim poluotokom gdje postoji i danas, te se za njega može reći da je *tarik* sa vjerovatno najbrojnijom sljedbom u cijelom islamu.

Tarikat-i Mevllevije svoje porijeklo vezuje za vjerovatno najpoznatijeg sufija i poetu Muhammedu Dželaluddinu Belhija Rumiju (*Muhammad Jalaleddin al-Balkhi ar-Rumi*, 1207.-1273.). Ime *tarikata* izvedeno je iz arapskog pojma Mevlana (*Mawlana*, naš gospodar ili učitelj), kojim su Rumija oslovljavali njegovi prvi sljedbenici i savremenici. Mevllevije su osnovane u turskom gradu Konji (Konya). Poput mnogih turskih *tarikata* uspješno je ugušen zabranom rada derviških *tarikata* iz 1925. godine, kada *tarikati* ne nestaju, nego prelaze u drugu – uneškoliko ilegalnu – fazu postojanja i djełovanja. U drugim dijelovima svijeta,

nekoć iznimno brojan i značajan *tarik* postepeno je gubio na značaju da bi ubrzo potpuno nestao.

Tarikat-i Nakšibendije imao je više uspjeha. Osnovao ga je Šah Behauddin Nakšibend (*Shah Baha al-din Naqshband*, p.1389.) u jednom selu u blizini grada Buhare (*Bukhara*) u Središnjoj Aziji. Taj *tarik* se polako širio istočno prema Indiji, ali i zapadno prema Turskoj. Uživajući potporu osmanskih Turaka, Nakšibendije su uspješno djelovali sve do ukidanja Osmanskog sultanata i formiranja pravne države pod Kemal-pašom Ataturkom (*Kemal Ataturk*).

Tarikat-i Halvetijke, iako osnovan u Perziji (*Persia*) veoma brzo je privukao znakovitu sljedbu u Anadoliji. Ovaj *tarik* iznjedrio je druga dva značajna *tarika*: *tarikat-i Bajramijje* i *tarikat-i Dželvetijke*. *Tarikat-i Bajramijje* osnovan je u Ankari u 14. stoljeću i njegovo postojanje bilježi se do nestanka Osmanskog sultanata; *tarikat-i Dželvetijke* (ponegdje slove i kao *Huda'ijje*), u 17. stoljeću osnovao je Aziz Mahmud Huda'i (p.1628.), prethodno sljedbenik i pripadnik *tarikat-i Halvetijke*. Poput ostalih turskih *tarikata* i ovaj *tarik* je zabranjen godine 1925. a posljednji poznati šejh ovoga *tarika* preselio je (umro) 1946. godine.

Ataturk je *tarikate* smatrao dekadentnim, reakcionarnim i na svaki način preprekom modernizaciji Turske. U cilju reformiranja države godine 1925. zapovijedio je zabranu djełovanja svih *tarikata* u Turkoj. Zabранa rada i djełovanja *tarikata* u Turskoj pokazuje izvjesnu vrstu pritiska sa kojim se vjerski establišment suočio uslijed naranstajućih sekularističkih tendencija u svijetu tokom perioda modernizacije, koji, vrijedi spomenuti, nije podjednako raspoređena na sve segmente vjerskog života. Dok su džamije i džamijaska ulema unekoliko ipak imali dopuštenje za djełovanje unutar džamijskih harema, *tarikati* su strogo proganjani i podvrgavani svakovrsnoj torturi. U mnogim dijelovima arapskog svijeta *tarikati* su potpuno nestali sa javne scene. U drugim dijelovima islamskog, pa i neislamskog svijeta, međutim, nastavili su svoje postojanje, koliko javno toliko i polu-javno. I u Sjevernoj Africi i Indiji sufizam je izgubio utjecaj koji je nekoć imao, ali je svakako ostao značajan dio vjerskog identiteta i folklora toga dijela svijeta. U svakom slučaju, bez obzira na progone i zabrane, kakve su derviški *tarikati* doživjeli i tokom komunističkog i socijalističkog perioda bivše Jugoslavije, njihovo postojanje svjedoči o nerazdvojivosti vjere i njene duhovne dimenziji.

DERVIŠKE INSTITUCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI I SARAJEVU

TEKIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

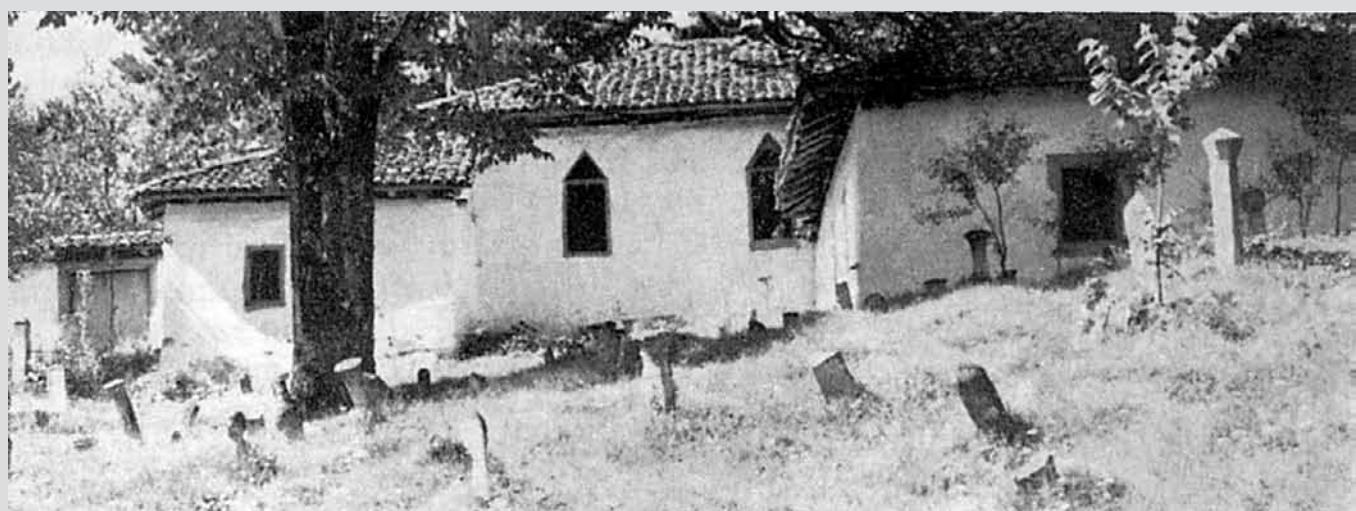
Voljeli bismo vjerovati da će doći vrijeme u kojemu će se ljudi ponositi jednakom onim što su bili kao i onim što jesu, budućnost graditi sjećajući se prošlosti, to jest da će im budućnost značiti i biti jednakovo važna kao i prošlost, i da ono što je u ovome trenu sadašnjost, kad postane prošlost neće nositi breme posljedica kojih će se stidjeti budućnost. Sustavno i ustrajno zatiranje tragova vlastite prošlosti vodi u budućnost koja ne-ma korijena te je stoga podložna svim historijskim vjetrovima, ma kako slabi bili, a civilizacije koje svoje korijene njeguju odolijevaju i olujama. S druge strane, rekao je Allahov Poslanik Muhammed (s.a.v.a.) da će Allah, Uzvišeni, oprostiti svim ljudima osim izdajici i samoubici; u kontekstu ovog rada *izdajicom* bi se mogao smatrati onaj koji svoju časnu prošlost *prodaje* za tuđu neizvjesnu budućnost, a *samoubicom* onaj koji zaboravlja i zanemaruje vlastitu tradiciju i naslijede.

Brojna su mjesta u Bosni i Hercegovini, ali i šire, u svim dijelovima Balkana, koja u svome nazivu kriju ili pak uopće ne kriju neposrednu vezu sa objektima koji su u ne tako davnoj i dalekoj prošlosti bili mjeseta osobitog ibadeta (dovišta), objektima u kojima se Gospodar spominjao na naročit način (tekija), a sela i zemlje zovu se šehovinama, šehlucima, šejhovskim korijama... Još je više hanova koji nose imena svojih graditelja, obnovitelja ili kasnijih vlasnika, cijeli predjeli zovu se turbe, iako turbetima na tim mjestima odavno ili tek odskora nema ni traga... Gradovi u Bosni, kao nigdje na svijetu, uz svoje vlastito ime nose i oznaku vakuf! Historija se igra sjećanjem, zameće-

trag pamćenju, smeće s uma ono što se nipošto ne bi smjelo zaboraviti i mijenja imena i nazine koji postoje 'od pamтивјека' onima koja je mjestima dalo vrijeme, vladari ili vlasti u skladu s vremenom, nastojeći započeti vrijeme od svoga postojanja, a zemlju obilježiti svojim trajanjem. S time, ali i sa našim opredjeljenjem u skladu, imamo namjeru podsjetiti se nekih mjeseta u Bosni i Hercegovini koja su nekoć udomljavala tekije, derviše, njihove šejhove, putnike, namjernike i dolaznike i prolaznike, nudeći svakome onoliko koliko se imalo i moglo, ne pitajući ga ni za vjeru ni za mjeru, ni za daću, ni za plaću...

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJA I TURBETA U FOČI

Tekija se nalazi(la) iznad grada na padini Crnog Vrha. Pišući o ovoj tekiji Alija Bejtić je identificira sa Bajezid-babinom tekijom koju spominje Evlija Čelebija i za nju kaže: "Od svih (tekija) najznačajnija je Bajezid-babina tekija, na jugoistočnoj strani grada, među vinogradima i bašcama. Ona je okrenuta prema čaršiji i bazaru i predstavlja ogledalo svijeta (kozmoramu). Tekija pripada (1974.) nakšibendijskom derviškom redu, a sastoji se od semahane i dva turbeta, dok je četvrti objekat ahar ili musafirhana nestao u Drugom svjetskom ratu. Fočaci znaju da su u onom turbetu lijevo od ulaza u tekiju sahranjeni Murat-baba i Bajezid-baba. U drugom turbetu su pročelnici tekije Muftići." Nad ulazom u tekiju, na kamenoj ploči dimenzija 50x80 cm, ispisani lijepim nesh pismom i smješten u 12 elipsastih polja, sačuvan je natpis o njenoj obnovi 1334. (1915.) godine, koji veli: "Ovaj objekat je podigao dobrotvor hadži Mehmed-paša Kukavica (1752). Nakon što

Tekija u Foči

ga je obnovio Mehmed-beg Šuvalija, i nakon što je 'Ali Galib-paša sagradio ovdje hanikah, nastupio je svjetski rat u svim krajevima zemlje. 1334./1915. godine, porušen je i ovaj objekat pa ga je iza toga obnovio Adem-aga Mešić, askerski zabit 1334./1915. godine." Tekija i turbeta srušeni su za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995. godine.

BEKTAŠIJSKA TEKIJA, MURAD-DEDEOVO TURBE I ZAVIJA U ČAJNIČU

Na izlazu iz Čajniča prema Pljevljima, uz obronak planine Cicej, nalazilo se veće mezarje, bekašijska tekija i Murad-dedeovo turbe. I Evlija Čelebija spominje Murad-babinu bašču sa bekašijskom tekijom i hvali ovo mjesto kao divno izletište. Dalje izvori ne govore o ovoj tekiji. Međutim, u narodu se očuvala uspomena na tekiju koja se nalazila na Musali poviše grada Čajniča, iznad nekadašnjeg hotela 'Orijent', a postojalo je i turbe nešto niže pomenutog hotela, podignuto nekom poginulom turskom oficiru. Tekija je srušena poslije Prvog svjetskog rata, ali ju je kasnije obnovila neka žena. Konačno je srušena poslije Drugog svjetskog rata i poslije toga više nikada nije obnavljana. Isto tako narod pamti nekog šejh Omera i Murat-dedea, tako da je moguće je da se u oba slučaja radi o istoj tekiji. Prema vakufnama izdatoj 990./1582. godine, hercegovački sandžak-beg, Sinan-beg, sin Bajramagin, podigao je u Čajniču jednu zaviju s namjerom da služi kao konak putnicima, ali i da prehranjuje sirotinju i uboge. Zavija je na spratu imala dvije *tabhane* (radionice za preradu kože), u prizemlju *ahar* (ostavu), kuhinju, magazin, pekaru i uz nju hambar i druge prostorije. U vakufnama se ne precizira gdje je zavija bila locirana, ali sve ukazuje da se radi upravo o spomenutoj bekašijskoj tekiji.

SREBRENICA – TEKIJA - KUŠLAT

U pisanim izvorima Srebrenica se prvi put spominje 1352. godine kao predgrađe tvrđave Srebrenik, kada se pominje i gradsko naselje sa razvijenim zanatima i živom proizvodnjom srebra. Pored Sasa kao rudara pominje se i kolonija dubrovačkih kopača plemenitih metala. Turci su mnogo godina prije osvajanja Bosne nastojali zavladati Srebrenicom kao važnim rudarskim središtem i to im je donekle i uspijevalo, ali su je konačno osvojili tek polovinom 1462. godine i u njoj postavili svoje povjerenike za rudarske poslove, te osnovali Srebrenički kadijuk. Godine 1660. Srebrenica je prema opisu Evlije Čelebije, imala 800 prizemnih i na sprat tvrdo zidanih i lijepih kuća, 6 *mahala* i 6 džamija sa *mihrabom*, zatim jednu tekiju, 3 *mekete*, jedan mali *han* i 70 *esnafskih* dućana, kao i jedno lijepo javno kupatilo – *hamam*. U zaseoku Tekija u Konjević Polju, nedaleko od Nove Kasabe, na putu Vlasenica – Zvornik, nalazi se zavija/musafirhana *Hamza-dede Orlovića*, podignuta 925./1519. godine, a nedaleko od musafirhane nalazi se i turbe u kojem je, prema predaji, u jednom mezaru ukopan osnivač zavije Hamza-dede, dok se za drugi mezar pretpostavlja da pripada njegovom sinu Mustafi.

Prema predaji, koju bilježi Muhamed Hadžijahić, 1519. godine u selu *Orlovići*, u nahiji *Kušlat*, kadijuk *Srebrenica*, *Hamza-dede* sagradio je tekiju. Za njene potrebe uvakufio

je i okolno zemljište. Ovaj vakuf (zemljište) *Hamza-dede* dobio je nakon susreta s jednim od turskih sultana (u predaji se spominje sultan Sulejman, ali je vjerovatnije da se radi o sultanu Selimu; neke predaje spominju čak i sultana Fatiha). Sultan je s vojskom pošao u Zvornik i svratio na konak u Konjević Polje. *Hamza-dede* baš tada oraše njivu. Sultan ga ukori rekavši mu zašto ore tako sijede brade, i zašto je okasnio, što nije uranio. *Hamzi-deda* mu odgovori, "Uranio sam, ali mi Bog nije dao." Poslije, kada se spustio u selo, sultan ponovno naleti na *Hamza-dede* te ga, nakon klanjanja jacije namaza, upita bi li znao operutati gusku. *Hamza-dede* mu odgovori da bi je znao i u torbu metnuti samo kada bi je imao. Slijedećega jutra, kada je raspremao posteljinu na kojoj je sultan spavao, *Hamza-dede* ispod jastuka pronađe *berat* (pravno rješenje) o gradnji tekije i musafirhane i o oproštaju od poreza i dača.

TURBE U DIVIČU

Divič je mjesto koje se nalazi nedaleko od Konjević Polja, a turbe se nalazi na samom ulazu u grad, sa desne strane, pored hotela. Prema Hifziji Suljkiću, prvobitno turbe dimenzija 11x5,50 metara, bilo je jednostavna građevina, zidana kamenom, čerpićem i drvetom, a pokrivena crijeponom; sastojalo se od dvije prostorije; prva je bila prazna, namijenjena za prenoćište i ibadet namjernika, a u drugoj prostoriji nalazili su se mezarovi, drveni sanduci dvojice velikana. Kako je staro turbe dotrajalo Šaćir Hasanović iz Pobuđa, općina Bratunac, ponudio je novac za njegovu ponovnu izgradnju; novo turbe sagrađeno je tvrdim materijalom, postavljena su dva kubeta i pokrivena bakrom, te su uvedeni voda i struja. Turbe je za vrijeme okupacije Diviča do temelja srušeno. U Diviču je prije rata živjelo gotovo isključivo muslimansko stanovništvo; "gotovo" jer su jedine dvije pravoslavke koje su tu živjele bile udate za muslimane. Za vrijeme agresije srušena je džamija, a na njenom mjestu izgrađena pravoslavna crkva; veliki broj stanovnika je pobijen i odveden u logore. Nakon rata, preživjelo muslimansko stanovništvo se vratio, a veliki broj u ratu doseljenih Srba je otisao. Odlukom Doma za ljudska prava crkva će ostati na mjestu na kojem je sagrađena, a džamija će se izmjestiti/sagradići na drugom mjestu.

Prema predaji u turbetu su ukopana dvojica braće, *sejjida* (potomaka Allahovog Poslanika Muhammeda, s.a.v.a.l.) koji su ovdje došli kao vojnici sultana Fatiha. Poslije izvojevane pobjede, na povratku kući, obojica su ubijeni iz zasjede. Predaja kaže da su bili porijeklom Perzijanci, imenom *Emir Ahmed* i *Emir Alija*, a tvrdi se da im je Tatar-han bio daidža (lujak). Po Tihomiru Đorđeviću njihova imena su bila *Evlija* i *Mevlija*. Turbe im je obilazilo i muslimansko i kršćansko stanovništvo i ostavljalo u njemu novac i različite darove. Ono što je naročito zanimljivo, kako piše *Hifzija Suljkić*, jeste da su ovo turbe redovno zijaretili derviši i šejhovi iz Buhare, Hive, Semerkanda, Taškenta, Teherana i Konje.

KADIRIJSKA TEKIJA I TURBETA U ZVORNIKU

Nakon što je zbog aktivnog učešća u socijalnim nemirima protiv špekulacija hransom sarajevskih trgovaca progna

Sarajeva 1682. godine, šejh Hasan Kaimi-baba (p. 1699.) nastanio se u Zvorniku. Na prostoru na kojem se danas nalazi njegovo turbe (na Kula-gradu) zvornički *mutesarif* Mehmed-paša na preporuku Silahdar Mustafa-paše (vakifa i graditelja Silahdar Mustafa-pašine poznatije kao Hadži Sinanova tekija u Sarajevu, čiji je šejh Hasan Kaimi bio prvi šejh), 1805. godine je uz turbe Hasana Kaimije sagradio jednu kadirijuksku tekiju. Osim nekoliko podataka o turbedarima i zavijedarima ovog vakufa, drugih podataka o ovoj tekiji nema.

TEKIJSKA DŽAMIJA U ROGATICI

Tekijska džamija je, po svoj prilici, bila najstarija džamija u Rogatici. Nalazila se na lijevoj obali rijeke Rakitnice. Na tom je mjestu još u prvim decenijama desetog/šesnaestog stoljeća podigao svoju džamiju Sinan-vojvoda kao prvu džamiju u naselju oko koje se razvila i istoimena mahala. Vremenom je džamija dotrajala pa je na njenim temeljima neki Džafer-paša podigao novu, a godine 1870. iz temelja je obnovio šejhu'l islam Mehmed Refik-efendija Hadžiabdić. Nakon što je stradala 1943. nikad je никад nije obnavljao. Natpis

Turbe Hasana Kaimi-babe

u stihovima na turskom jeziku isklesan je na kamenoj ploči i ispisan lijepim *talik* pismom, podloga natpisa je zelena, a slova pozlaćena, "Šejhu'l islam, Mevlana Refik, lijepih oso-bina, danonoćno se zalagao u vršenju dobročinstva. Ova bogomolja bijaše do temelja oronula, a koja je poznata kao Tekijska džamija, iz poštovanja prema rodnoj grudi svojih predaka, uloži trud i obnovi ovu džamiju. Istiniti mu je omogućio i olakšao njen dovršenje, i Tako postigao ljipe dove odličnika i puka. Fadil joj distihom izreče kronogram, bivši muftija sagradio je lijepu bogomolju. Godina 1287./1870."

TEKJE U VIŠEGRADU, RUDOM, BIJELJINI I DONJOJ TUZLI

Prema jednoj skupini izvora, Sulejmanu Kemuri i Šaćiru Sikiću, halvetijski tarikat imao je svoga istaknutog predstav-

nika i zagovornika u ličnosti Ebu Lejs-zade (Iblizović) šejh Sejfullah-efendije (p. 1889.), koji je 1865. postavljen za turbedara Jediler-turbeta (Sedam braće) u Sarajevu, a čijim utjecajem su otvorene halvetijske tekije u Višegradu, Rudom, Bijeljini i Donjoj Tuzli. Međutim, prema Hazimu Šabanoviću koji prenosi usmeno predanje od Ediba Čohadžića (te temeljem činjenice da je dugi niz godina rukovodio nakšibendijskom tekijom kod turbeta Jedileri u Sarajevu), šejh Sejfullah Iblizović je pripadao nakšibendijskom tarikatu, te tekije u spomenutim gradovima jesu tekije *tarikat-i Nakšibendijje*. No, nije isključeno da je šejh Iblizović imao oba hilafeta. Tekija u Višegradu, prema predanju, budući da su svi pisani dokumenti uništeni, nalazila se na jugozapadnoj strani grada u blizini bivše pijace, a današnje autobuske stanice, oko pedeset metara daleko od mosta Mehmed-paše Sokolovića, na prostoru koji gleda na Drinu i samo je podzida dijelila od rijeke. Ne zna se kada je tekija srušena, ali kako je u narodu još uvijek živo predanje iz 1910. godine o nekom šejh Kapi i šejh Dedići Grohiću iz sela Lasci u blizini višegradske banje, vjerovati je da je u vrijeme preseljenja te dvojice šejhova (1910.) tekija još uvijek postojala i bila u svojoj funkciji.

Tekija u Rudom, podignuta na inicijativu šejh Sejfullaha Iblizovića, nalazila se nedaleko od kasabe Rudo, na zaravni koja čini trugao između mosta na Limu za Rudo, rijeke Lima i puta koji vodi za Sjeverin, u malom naselju oko tri kilometra udaljenom od Rudog, gdje je donedavno živio posljednji (halvetijski) šejh ove tekije Sejfudin Hrnjić. Tekija je srušena u Prvom svjetskom ratu i nikada nije obnavljana, a zikir-halke održavane su u kućama samih šejhova. Do posljednjeg rata tu se nalazilo malo turbe, niska četrvrtaста građevina sa drvenim krovom. U turbetu su se nalazila tri mezara u kojima su ukopani Glibović Suljaga, vlasnik drugog mezara je nepoznat, a treći je pripadao šejh Salihu Hrnjiću, ocu šejh Sejfudina Hrnjića. Postoji predaja koja kaže da je šejh Sejfullah u Sjeverin došao iz Bijeljine, boravio tu izvjesno vrijeme, a onda se ponovo vratio u Bijeljinu, gdje je postojala tekija o kojoj istina, postoji samo predaja, a ne postoji nikakva historijska ili dokumentarna građa. Halvetijska tekija u Bijeljini, zvana 'šejh-Sejfina tekija', podignuta je oko 1882. godine. U posljednje vrijeme (1933.) izdržavala se iz vakuфа Krpića džamije. Posljednji spomen ove tekije potječe iz 1937. godine u jednom dopisu *Ulema-i Medžlis* u Sarajevu.

MUSAFIRHANA I TEKJA U JAJCU

U Jajcu se ranije nalazilo više gostinjaca – *musafirhana*, od kojih se do danas sačuvala samo musafirhana porodice Mulalić, a nalazi se u blizini travničke kapije u glavnoj ulici. Na vrhu kuće je mali drveni toranj sa šatorastim krovom i dugim šiljakom na vrhu, koji je prolaznicima služio kao znak da je to musafirhana i da je slobodan pristup putnicima i namjernicima. Inače, ovo je bosanska kuća na dva kata, a svaki je iznesen prema vani u vidu *erker*a. Musafirhanu je podigao Hadži Jusuf Mulalić početkom 19. stoljeća i u njoj uspostavio i tekiju. I musafirhana i tekija su radile do 1878. godine. Hadži Jusuf je preselio na putu prema Mekki oko 1891. godine. Donji dio musafirhane je, oko 1907, pretvoren je u han, a gornji u stambene prostorije.

Musafirhana i tekija u Jajcu

KADIRIJSKA TEKIJA U JAJCU

Prema predanju koje je prenio Mustafa-efendija, mujezin Esma-sultana džamije u Jajcu, u današnjoj Šeh-mahali, na prostoru oko katakombi i tornja sv. Luke, u stvari bivše Sulejmanije ili Fethije džamije, neki šejh je jednom prilikom održao predavanje narodu i pozvao ih u islam, što su prisutni i učinili nakon što im je pokazao keramete. Šejh je ukopan na mjestu Šehitluci kod Elektrobosne, a tu mu je bilo podignuto i turbe koje je postojalo do Drugog svjetskog rata. Danas postoji samo mezar sa nišanima. Taj šejh, kojemu ni historija ni predaja ne pamti ime, djelovao je u tekiji koja se nalazila s druge strane Esma-sultan džamije i ne-stala je u nekom velikom požaru i više nije obnavljana. Pojavom šejha Alije Bagdadlije, napravljena je tekija na mjestu Šehitluci koje se kasnije prozvalo 'Tekija'. U stvari radi se o selu Vrbica koje leži između Careva Polja i sela Mila. Nakon njegovog preseljenja, naslijedio ga je sin također Alija (p. 1917.), koji je ukopan na mezarju Šehitluci kod turbeta, gdje je ukopan i njegov brat Sulejman, i Ahmed Bagdadlija. Poslije smrti osnivača tekije šejha Alije, i njegovih sinova Alije i Sulejmana, prestala je svaka aktivnost tekije koje danas više nema, a o njenom postojanju svjedoče samo ostaci zidina i gomila kamenja na mjestu na kojem je nekada stajala.

HALVETIJSKA TEKIJA U PRUSCU

U Pruscu je postojala halvetijska tekija koju je utemeljio Hasan Kafi Pruščak, koja je funkcionalna u istoj zgradi sa njegovom medresom. Veća pravougaona prostorija u prizemlju služila je kao tekija, a manja kvadratična prostorija na spratu, sa plafonom u obliku kubeta, služila je kao dershanu. Ugrađeni dulapi u tekiji i medresi svjedoče da je tu bila

smještena i biblioteka. Prilikom opravke 1936. godine medresa/tekija i mezar Hasana Kafije pokriveni su zajedničkim krovom, tako da danas čine jednu cjelinu.

TEKIJA, KONACI I TURBETA NA OGLAVKU KOD FOJNICE

U selu Oglavak koje se nalazi 45 km zapadno od Sarajeva, na obronku Šćit-planine, nedaleko od ceste za Fojnicu i danas postoji zgrada tekije nakšibendijskog derviškog reda. To je dosta jednostavna prizemna građevina, djelo domaćih majstora, koja ima semahanu, kahve-odžak i druge potrebne prostorije. Tekiju na Oglavku utemeljio je početkom 19. stoljeća šejh Abdurrahman Sirrija, sin kadije Mehmeda, a unuk fojničkog kadije Fadila. Sirrija je rođen oko 1785. godine, učio je u fojničkoj medresi pred šejh Huseinom, koji ga je kasnije uveo u derviški red nakšibendija i preporučio mu da podigne tekiju spomenutog reda na Oglavku u blizini meza ſejh Huseina iz Horosana, koji je, prema predanju, poginuo pri osvajanju Bosne pod Turcima kao vojnik sultan Fatih Mehmed-hana. Šejh Sirrija je šehidu ſejh Huseinu Horosaniju podigao i turbe, a sam je preselio 1847. godine i ukopan je u zasebnom turbetu zajedno sa svojim sinom i nasljednikom na položaju pročelnika tekije ſejh Abdulatifom, koji je preselio 1883. godine, kojega je na postu naslijedio mlađi brat Šakir, preselio 1890.

TEKIJA I TURBETA U ŽIVČIĆIMA – VUKELJIĆIMA

U selu Vukeljićima, u predjelu Živčića, kojih dva sata hoda sjeverno od Fojnice i danas postoji tekija koja od svoga osnutka njeguje nakšibendijski *usul*. Današnja zgrada tekije sasvim je jednostavna, rad domaćih dundera, ima kameno prizemlje kod kojega su bridovi rađeni od tesanog kamena, a sprat je od čerpica i drveta sa jednim erkerom iznad ulaza i izbočenjem mihraba u semahani tekije. Na ovom mjestu je još sredinom dvanaestog/osamnaestog stoljeća tekiju podigao ſejh Husein-baba Zukić koji se školovao najprije u Fojnici i Sarajevu u Gazi Husrev-begovoj medresi i konačno u Istanbulu gdje je posjećivao i čuvenu tekiju Muradiju, pa ga je

Tekija u Vukeljićima – Živčićima, danas

Tekija u Fojnici

njezin šejh uveo u nakšibendijski tarikat. Husein je obišao poznate tekije Male Azije, zatim Buhare i Semerkanda i potom se vratio u svoj zavičaj i u selu Vukeljićima, dosta zabitom kraju, podigao tekiju nakšibendijskog derviškog reda. Šejh Husein je u nakšibendijski derviški red uveo i šejh Sirriju, pročelnika i osnivača Oglavačke tekije. Preselio je 1214./1799. godine i ukopan u posebnom turbetu nedaleko od tekije. Osim šejh Husein-babinog turbeta u Živčićima se nalaze još dva turbeta šejh hadži Mejli-babe (p. 1854.) i šejh Hasan-babe (p. 1899.) i njegovih potomaka.

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJА U FOJNICI

U Fojnici je donedavno (nismo sigurni da li je tako i danas) jedna ulica nosila naziv Šehov sokak, gdje je ranije stanovalo šejh Sirrija i njegov otac kadija Mehmed, a tu se nalazila i tekija koju je prema nekim pokazateljima osnovao sam šejh Sirrija, a koja je nestala u požaru 1945. godine, poslije čega nikada nije obnavljana.

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJА U VISOKOM

Šejh Husnija Numanagić, rođen u Fojnici 1853. godine, poslije dugog izbivanja iz zemlje radi nauka, po povratku i pre seljenju u Visoko, osnovao je 1904. godine nakšibendijsku tekiju u Visokom, za koju je uvakufio kuću sa dvorištem, ba-

šćom i dvije parcele zemlje, te druge zgrade što joj pripadaju, a sam je postao murevelija i šejh tekije. Postojeća tekija, u vrijeme posljednjeg zapisa temeljem kojega se pravi ovaj pregled (1986.), bila je smještena u jednoj uskoj ulici u centru grada, odvojena od vanjskog svijeta visokim zidom. Sastojala se od tri prostorije, od kojih je najveća *semahana*, potom *mejdan-odaje* i prostorije za žene.

ELČI IBRAHIM-PAŠIN HALVETIJSKI HANIKAH U TRAVNIKU

Halvetijski hanikah zajedno sa medresom i knjižnicom, koje su bile smještene pod jednim krovom, Elči Ibrahim-paša podigao je prije 1706. godine, kada je datirana njegova vakufnama, u mahali Osoju, na praznom zemljištu koje je s dvije strane graničilo sa rijekom Lašvom, s treće javnim putem, a s četvrte s privatnim putem. Danas je to prostor na desnoj strani Lašve između puta što s drvenog mosta vodi ispod oborene Hasan-pašića kule (ulica Bunar) i drugog sporednog puta što se od ovog prvog spušta prema Lašvi. Vakufnamom je bilo predviđeno da se šejhu ove tekije, te za hranu njemu i dervišima dnevno daje 40 akči, a svakom dervišu i učeniku koji stanuju u sobama hanikaha po 5 akči svakoga dana. Pored toga šejh je imao jednu sobu u tekiji, a uz to i bašču koja se nalazila na lijevoj strani tekije, i u kojoj bijaše čardak i bunar, kao i plodno voće. Zgrada tekije vremenom je došla u ruševno stanje, pa ju je 1781. renovirao tadašnji muderiz Hadži Salih. Od 1830-31.

do 1871. šejh Elči Ibrahim-pašinog hanikaha, kao i muderiz medrese, bio je travnički muftija Derviš Muhamed Korkut, za- tim njegov sin Hazim, a potom njegov sin Asim (p. 1938.), koji je zikr obavljaov povremeno i u samoj medresi i u ishodnoj kući na Putićevu iznad Doca na Lašvi.

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJA U TRAVNIKU

Na inicijativu šejha Husnije Numanagića, koji je 1914. postavljen za muftiju u Travniku, 1928. godine uz Jeni-džamiju u Travniku podignuta je tekija u kojoj se zikr obavlja po nakšibendijskom *usulu*. Do tada se *zikr* po istom *usulu* obavlja se u samoj Jeni-džamiji. Tekija se sastojala od dve sobe u prizemlju i semahane, kao i jedne veće prostorije sa predsobljem na spratu.

BEKTAŠIJSKA TEKIJA U BANJOJ LUCI

Pouzdano se zna da je najmanje jedna tekija postojala i u Banjoj Luci, i to bektavijska. Naime, o njoj piše Murat Ser-toglu, ali bez upuštanja u bilo kakve historijske podatke, tako da danas osim činjenice da je postojala, o njoj više ništa nije poznato.

KOSKI MEHMED-PAŠIN NAKŠIBENDIJSKI HANIKAH U MOSTARU

Koski Mehmed-paša, sin Mustafin je prije 1572. godine na Tepi u Mostaru podigao jedan hanikah sa 11 soba, u kojemu se imao izučavati tesavvuf i obrazovati derviši. U vakufnamu se kaže, "Neka se postavi za šejha onaj koga krase dobra djela, koji je zaodjenut znanjem i plemenitošću, ko bude mogao čitati komentare Kur'ana i hadisa, u teološkim znanostima dobro verziran i solidan, neko ko je iz reda aktivnih utjecajnih učenjaka i kreposnih derviša." Prvi šejh Koski Mehmed-pašina hanikaha bio je njegov brat Mahmud-baba, koji je dovršio gradnju Koski Mehmed-paštine džamije u Mostaru i bio njen prvi imam, a kada je preselio ukopan je u turbetu na Maloj Tepi, nedaleko od džamije i hanikaha. Hanikah je radio sve do 1924. godine kada je zatvoren, a kao zgrada postojao je sve do 1950. godine kada je srušen, a na tom mjestu formiran mali park.

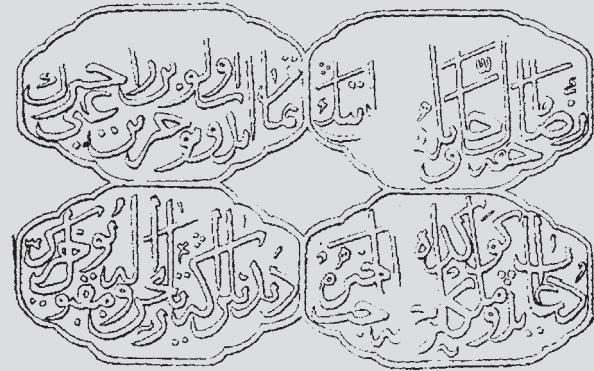
NAKŠIBENDIJSKA TEKIJA U LUCI U MOSTARU

Hercegovački namjesnik Ali-paša Rizvanbegović, kao derviš šejh Hadži Mejli-babe (ili šejh Sirri-babe), podigao je nakšibendijsku tekiju u blizini svoga mesdžida na Luci u Mostaru, nedaleko od lijeve obale Neretve. Tekija se sastojala od tri prostorije, od kojih je jedna služila kao semahana i mejdan, druga za šejhove potrebe, a treća za smještaj musafira. Tekija je djelovala do pred sami Drugi svjetski rat i imala svoga stalnog šejha, koji je imao i kuću uz tekiju u kojoj je stanovao a uživao je uz to još i prihod sa 30 duluma zemlje. U vrijeme prikupljanja podataka kojima se i mi služimo (1986.) na tekiju je podsjećalo samo to što se ulica u kojoj se nekada nalazila zvala Tekijska ulica, a sama zgrada tekije bila je adaptirana i služila je za stanovanje.

TEKIJA, MUSAFIRHANA I TURBE NA IZVORU BUNE U BLAGAJU

Uz desnu obalu Bune, upravo kraj samog njenog izvora, nalazi se tekija sa turbetom, uz koju su još vidljivi ostaci – temelji *musafirhane* i drugih zgrada. Prema navodima Evlike Čelebije tekiju je utemeljio Zijauddin Ahmed ibn Mustafa, koji je rođen u Mostaru, a studirao u Istanbulu. Bio je *murid* šejh Muslihuddina Užičanina i njegovih sinova Hasana i Isaa. Današnja zgrada potječe iz 1851. godine, a podigao je u baroknom stilu Omer-paša Latas, na molbu tadašnjeg šejha ove tekije Ačik-baše. Nije poznato kada je prvotno na ovom mjestu sagrađena tekija, međutim, Evlija Čelebi spominje da je jednu halvetijsku tekiju na tom mjestu podigao mostarski muftija, pa Hazim Šabanović, temeljem tog podatka, smatra da je tekiju dao sagraditi onovremeniji mostarski muftija, savremenik Evlike Čelebija, Ahmed Zijauddin, koji je preselio 1697. godine. Uz tekiju se nalazi i jedno turbe sa dva sanduka (*kubure*). O tome ko je tu kopan nema pisanih tragova, ali se za jedan mezar zna da tu leži šejh Ačik-baša, koji je preselio 1860., dok se drugi mezar pripisuje čuvenom šejhu Sari Saltuk-babi, i to je jedan od njegovih osam poznatih mezara – *makama rasijanih* po cijelom nekadašnjem Osmanskom sultanatu.

Blagajska tekija je nekoliko puta stradala i bivala oštećena uslijed odrona stijena i koščela iznad samog izvora, pa je i više puta obnavljana. Oko 1920., jedna stijena je otkinula tekiju *semahanu* koja je bila iznad same rijeke, a posljednji veći zahvat na restauraciji i konzervaciji objekta izvršen je 1952. godine. Dio dugačkog kronograma o obnovi tekije iz 1716. godine glasi, "Promotriš li Misir ili Šam, nećeš naći ovakvo prebivalište. Bez ikakve sumnje je ovo sastajalište

رضا حقہ مال و جانہ طالب محمد بیک
تمام ایدوب موخر ک او لوبر راغنی خیر

دعا ايدوب كوكد ملکه جملہ صاحب خیر
دي ديلر آنہ تاریخن اولہ مقبولا بو خیر

Natpis na Mehmed-Čauševoj tekijskoj džamiji
u Konjicu

Koski Mehmed-pašina džamija

erenlera oko kojeg danonoćno obilazi i Hidr kao oko Ka'be. Svi koji posjete ovo privlačno mjesto, sa zanosom i gorljivošću tu uče Feth-dovu, a kada ugledaju svod veličajne kupole, oni ničće padaju Uzvišenom Stvoritelju, jer je ta kupola djelo Uzvišenog Stvoritelja, a velika je koliko kupola svih džamija. Tu je Tvorac pokazao snagu Svoje svemoći, i samo rječu 'kun' stvorio je građevinu. Pod nebeskim svodom nema nijedne vrste ptica, a da ovdje nemaju svoje gnijezd...” Prolazeći kroz Blagaj 52 godine prije pisanja ovog kronograma, Evlija Čelebi piše, “Ustijeni na kojoj leži tvrđava i koja se diže nad ovim bazenom poput brda Demavenda ima mnogo surih orlova. Na obali ovog bazena kolju kurbane pa ih ostavljaju napolju i daju orlovima. Orlovi ovdje uopšte ne bježe od čovjeka, ljudi bacaju ribama ovčiju džigericu i ako je one pojedu, oni vjeruju da će mi se toboze, ispuniti želja... Mnogi i dosjetljivi ljudi promatraju raznovrsne ribe što su u ovome bazenu, a od njih svaka iznosi po deset-dvanaest oka. To su tako zlatne i krasne Božije ribe da im se čovjek, što ih više gleda, sve više divi. Ali ih nikako ne love. Oni vjeruju da ni jedan čovjek koji bi namjerno ulovio jednu od tih riba ili im bacio travu kojom se one truju, sigurno neće biti spašen, da neće imati sreće i da će najposlje biti obješen.” O ovoj tekiji ćemo više govoriti u nastavku ovog teksta.

TEKIJSKA DŽAMIJA U KONJICU

Mehmed-Čauševa ili u narodu poznata Tekijska (Tekinska ili Tečijska) džamija nalazi se na lijevoj obali Neretve, kojih

stotinu pedeset koraka uzvodno od starog konjičkog mosta. Džamija ima kvadratnu osnovu (8,20 m stranica sa debljim zidova 80 cm), nadsvođena je kubetom i ima lijepu i dosta vitku kamenu munaru. Njezin kameni mihrab ukrašen je stalaktitima, cursa nema, a njezin mimber je također izrađen u kamenu. U unutrašnjosti džamije sačuvani su stari drveni kapci na donjoj zoni prozora. Tekijska džamija svoje ime dobila je otuda što je uz nju, u njenom haremu ranije postojala halvetijska tekija. U starom dijelu grada Konjica, u ulici dr. Safeta Mujića, neki Mehmed Čaiš, sin Hadži Abdije, godine 1622. sagradio je džamiju, a u njenom dvorištu podigao tekiju sa deset soba za siromahe i derviše, zatim imaret i u blizini džamije mekteb. Šejhu tekije vakufnamom bilo je određeno 5 akči dnevno, a dervišima koji stanuju u sobama po 2 akče svakoga dana i hrana iz tekijске (javne) kuhinje, uz obavezu da petkom uveče obave devri-i šerif, a svi zajedno da uče džuzove. Višak hrane imao se dijeliti sirotinji u Konjicu i gostima koji dodu u tekiju. Prema genealogiji šejhova ove tekije, posljednji šejh Arif preselio je 1941. godine. Nema podataka kada je tekija srušena.

TEKIJA U SELU SEONICA KOD KONJICA

Naselje Seonica udaljeno je 12 km od stanice Ostrošca, na pruzi Sarajevo – Konjic. U selu postoje dvije džamije, jedna u Donjoj Seonici, podigao je neki Šaban Numan Malkoč, na mjestu na kojem je ranije, po narodnom predanju, bila bogomolja (hiža) Crkve bosanske. Druga džamija je u Gornjoj Se-

onici, a sagradila je Bega (Begajeta), kći Omer-begova, o čemu je svojevremeno postojala i vakufnama. U Seonici se nalazila i nakšibendijska (neki kažu čak mevlevijska) tekija što ju je podigao šejh Osman Nuri Begeta, početkom trinaestog/devetnaestog stoljeća. Uz ruševine tekije i danas se nalazi nišan utemeljitelja, na kojem je isписан slijedeći tekst, "Utemeljitelja tekije hakikata je ovo mezar, šejha Osmana Nuriye, neka mu se prouči Fatiha. Među nakšibendijama bi jaše svjetionik, šejh Osman Nuri, prvi muršid. Kada prispje njegovoj duši poklon milosti Istinitog, uz spominjanje Istinitog otišao je sa ovog svijeta. Godina kronograma sa pomoći sevet je s imenom Istinitog. O Bože koji praštaš, podaj mu mjesto u raju." Šejh Osman Nuri ukopan je u samoj tekiji.

TEKIJE U SARAJEVU

HADŽI SINANOVA TEKIJA

Hadži Sinanova tekija u Sarajevu je jedna od najreprezentativnijih tekija u Bosni i Hercegovini danas, jedinstven primer tekijske arhitekture u Sarajevu, ali i mnogo šire. O ovoj tekiji pisali su mnogi analizirajući sve njene segmente bilo arhitektonske, likovno-kaligrafske ili pak pišući o njoj historiji osvrćući se na njenu gradnju i njenog mecenu. Pitanje ko je tačno tekiju podigao i kada prekriveno je priča ma i predajama iz kojih je teško razaznati šta je tačan historijski podatak, a šta ne. Uz Hadži Sinanovu tekiju veže se ime *silahdara* (ar./pers., službenik na službi kod vezira ili paše koji se brinuo o čuvanju i održavanju oružja) Mustafe-paše i njegovog oca Sinan-age, a ovoj dvojici ljudi ispričane su i brojne priče u vezi sa gradnjom tekije. Mehmed-efendija Kalabić u jednom svom radu naslovljenom pod 'Hadži Sinanova tekija', a objavljenom u Glasniku zemaljskog muzeja 1890. godine, donosi jednu verziju priče o njenom nastanku: "Nakon što je sultan zauzevši Bagdad došao u Carigrad, pozva vjernog vezira silahdar Mustafu-pašu, te ga upita zna li u carevini neku veću varoš u kojoj nema tekije. Vezir odgovori da u Saraj-Bosni (Sarajevu) nema onakve tekije kakvu sultan želi. Sultanu se svidje odgovor te upita vezira imal' nekog kome se može povjeriti da tekiju sagradi. Vezir predloži svoga oca hadži Sinan-agu. Brzo bi hadži Sinan-agu obavešten o gradnji tekije. Vrlo brzo hadži Sinan-agu kupi zemljište na Bistriku u 'Šejhovim dugonjama'. Ali gradnju nije ni počeo, a u snu mu pred oči dođe nepoznat čovjek te mu kaza da tekiju ne gradi na tom mjestu nego da gradi u sjevernom dijelu Sarajeva. Postupi hadži Sinan-agu onako kako mu san kaza i kupi prostranu njivu u mahali Kadi Bali-efendije. Započe gradnja i tekija bi vrlo brzo gotova." Dakle, po ovoj verziji tekija je podignuta u spomen osvojenja Bagdada od novca koji je dao sam sultan. Druga priča kazuje da je tekiju dao sagraditi sam sultanov vezir Silahdar Mustafa-paša. Naime, on je tekiju podigao za svog oca hadži Sinan-agu koji je bio sarajevski trgovac.

Hadži Sinanova tekija podignuta je na mjestu koje se danas nalazi između ulica Sagrdžije, Alije Džerzeleza i Logavine, a povrh tekije (na sjeveru) je džamija Sarač-Alijina (džamija Vr-

Uz tekiju na Buni se nalazi i jedno turbe sa dva sanduka (*kubure*). O tome ko je tu kopan ne-ma pisanih tragova, ali se za jedan mezar zna da tu leži šejh Ačik-baša, koji je preselio 1860., dok se drugi mezar pripisuje čuvenom šejhu Sari Saltuk-babi, i to je jedan od njegovih osam poznatih mezara – *makama rasijanih* po cijelom nekadašnjem Osmanskom sultanatu.

Tekija na vrelu Bune

banjuša). Precizna godina njene gradnje nikada nije utvrđena, ali se prepostavlja da se radi o periodu između 1638. i 1640. godine. Hadži Sinanova tekija gotovo u cijelosti sazidana je lomljenim i klesanim kamenom. Dva kata imaju samo semahana i dio nad ulazom, dok su ostali djelovi građevine prizemni. Zidovi od lomljenog kamenja su omalterisani, a oni koji su od fino klesanog kamenja nisu omalterisani, već su fino poredani pravilnim horizontalnim i jednoličnim redovima sa precizno urađenim fugama. Kroz haremsku kapiju ulazi se u kaldrmisan dvorište od kojeg sa desne strane se pruža jednak kaldrmisan pasaž koji vodi ka prostorijama: kuhinji, mejdan odaji, kahve-odžak (ar./tur. manja soba u kojoj se kuha kahva i čaj, kuhinja), semahani i drugim pratećim objektima. Iznad prvog kaldrmisanog dvorišta nalazi se, po mnogima, prostorija koja je služila kao stan za šejha tekije, prozorima okrenuta prema ulici Sagrdžije. U sjevernom dijelu ovog tekijskog kompleksa nalazile su se prizemne prostorije, mejdan odaja, malim uskim prolazom odvojena od kahve-odžaka; uz kahve-odžak je semahana. Semahana je prilično prostrana i ima *musandaru* (tur., vrsta balkona u džamiji, duž cijelog jednog zida ili više zidova, sa fino urađenom pregradom od drveta) koja se prostire duž tri zida osim kibletanskog. Pored semahane nalazi se zgrada zidana istim materijalom i tehnikom kao i tekija. Mujezinović prepostavlja da je ova zgrada bolnica za duševne bolesnike koju spominje Mula Mustafa Bašeskija u svojoj *Hronici* navodeći da je takva ustanova postojala u Sinanovoj tekiji.

Sjeverno od semahane nalazi se turbe otvorenog tipa u kojem je sahranjen Sinan-aga i njegova žena Sakina. Inače prostor iznad Sinanove tekije do Sarač-Alijine džamije je mezarje u kojem se nalazi veliki broj vrlo historijski i umjetnički vrijednih nadgrobnih spomenika. Raspored i spisak prostorije tekije ukazuje na način tekijskog života, osobito *tarikat-i Kadirije*, kojem ova tekija pripada.

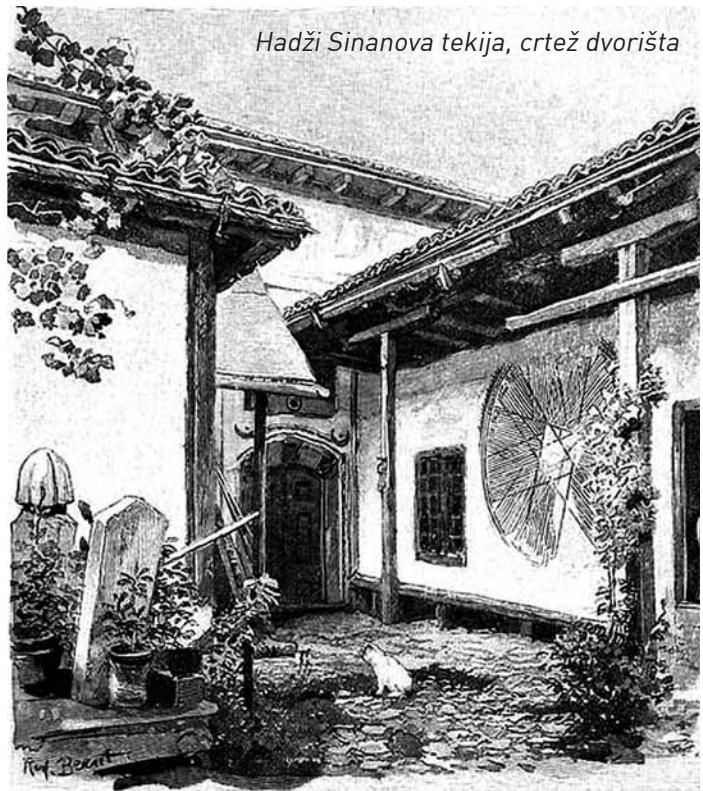
Hadži Sinanova tekija je više puta stradavala, najčešće od požara, ali zahvaljujući činjenici da je građena kamenom odoljevala je potpunom uništenju te je uglavnom uspjela sačuvati svoj prvobitni izgled. Jedna od prvih popravki ove tekije izvršena je 1708/09. godine, o čemu postoji i kronogram nepoznatog pjesnika uklesan na kamenoj ploči dimenzija 65x40 cm, koja i danas стоји nad ulazom u semahunu. Tekija je najviše stradala tokom Drugog svjetskog rata, i to 1942. godine prilikom bombardovanja, kada je najveće štete pretrpilo kameni zid u ulici Alije Džerzeleza, te jugoistočni ugao semahane, koji je obnovljen 1952. godine. Međutim, kameni zid prema ulici A. Džerzeleza nije obnovljen i vraćen u prvobitno stanje; istina, korišteni su isti kameni blokovi, ali je dvovodni krov tom prilikom zamjenjen betonskim pločama sa obje strane zida prepustenim po 10 cm. Danas su te betonske ploče zamjenjene kamenim. Iznad kahve-odžaka nalazi se dimnjak koji pored svoje funkcije ima i dekorativnu ulogu. Ozidan je od tesanih blokova se-

Hadži Sinanova tekija

dre. Danas u Sarajevu ovakvih dimnjaka skoro da nema više. Dimnjak ima osmougaonu osnovu. Mujezinović navodi da je prilikom konzervacije tekije (1952.) izvršena i restauracija dimnjaka i da je na dimnjak stavljena kapa od pocrnog lima; isto tako kaže da je to privremeno rješenje, ali ne navodi kakav je prije dimnjak imao završetak. Dimnjak i danas ima gotovo istu limenu kapu, samo bakrenu.

Pored arhitektonskih odlika ove tekije posebno se ističe i njena dekoracija na zidovima – kaligrafija, te je stoga nepri-mjereno govoriti o Hadži Sinanovoj tekiji, a ne kazati nešto o njenoj kaligrafskoj dekoraciji, jedinstvenoj u Sarajevu, ali i šire, te predstavlja pravo malo remek-djelo. Najveći broj kaligrafskih zapisa nalazi se na dvorišnim zidovima, pored samog ulaza u tekiju, zatim na zidu kahve-odžaka (vanjskom zidu prema dvorištu), te unutar semahane (oko mihraba). Kaligrafija na zidovima nastala je u dvanaestom/osamnaestom stoljeću. Većina autora, među njima i Han-džić, smatra da su ti kaligrafski zapisi isključivo djela Mehmeda Mejlije-efendije, sa čime se Mehmed Mujezinović ne slaže. Godine 1957. kada su vršeni konzervatorski radovi na tekiji došlo se je do potpisa pojedinih kaligrafa, jedan zaklonjen drvenim potpornim stupom u dvorištu, a drugi u semahani. Zahvaljujući ovim radovima postala su nam dostupna imena kaligrafa šejh Ahmeda i šejh Sejjid Fejzulaha. Spomenutog Mehmeda Mejliju Guraniju ipak vežemo za Hadži Sinanovu tekiju zbog toga što je on bio šejh ove tekije, a i čuveni pjesnik. Mujezinović daje tačan broj kaligrafskih zapisa u Hadži Sinanovoj tekiji; na južnom zidu kaldrmisanog dvorišta ima 30, na istočnom zidu 27, a na sjevernom 37 zapisa, ukupno 94 zapisa, sa tri vrste pisma, *kufi*, *talik* i *nesh* (dželi). Posebno se ističu zapisi u formama tugre, vazni i čempresa, a sadržaj zapisa su najčešće ajeti iz Kur'ana, *hadisi*, izreke i zapisi historijskog karaktera (kao što su potpisi kaligrafa koji su radili ove kaligrafije). Najveći zapis u dvorištu je zapis u dva friza koji se proteže duž sva tri zida sa početkom na južnom zidu, a završetkom na sjevernom zidu; pisan je *dželi-nesh* pismom, visine slova 22 cm, uz potpis kaligrafa šejha Ahmeda. Ispod ove velike kompozicije na sva tri zida nalazi se mnoštvo manjih zapisa koji su uokvireni debljim linijama crvenkaste boje, a onda sa po dvije tanke linije crne boje. Raspored ovih manjih kompozicija kaligrafski je asimetričan, skoro da bi mogli reći da su kompozicije razbacane po zidovima te ih je teško posmatrati jer ljudskom oku ne daju mira, međutim, kaligrafski svaki zapis ima iznimnu umjetničku vrijednost, jer svaka kompozicija vrlo vješto urađena zasebna cjelina. Ovom prilikom izdvojiti ću samo neke kaligrafske kompozicije iz ove kaligrafske bašte. Na južnom zidu dvorišta nalaže se dvije vrlo vrijedne kompozicije u formi koje podsjećaju na vazne. Dakle, ove dvije kompozicije imaju formu različitih vazna, takoder i različitih dimenzija. Jedna je kompozicija veličine 42x24 cm, a druga 39x22 cm. Takoder su i različitog sadržaja. Sadržaj prve kompozicije u prijevodu znači, "Naš prvak je šejh Abdulkadir Gejlani", a druge, "Sve je prolazno osim Boga". Još jedna zajednička osobenost ove dvije kompozicije je ta da su pisane dva puta (s desna na lijevo i obratno), što zahtijeva posebno znanje i vještinu. Isti

Hadži Sinanova tekija, crtež dvorišta

način duplog pisanja uočljiv je i u zapisu koji je u formi dva čempresa; na kompoziciji dimenzija 39x21 cm, piše, "Bože, koji si početak svake stvari i koji sve znaš".

Na južnom zidu svojom formom i stilom pisma ističe se kompozicija u formi kružnice (rozeta) prečnika 45 cm pisana *kufi* pismom. Tekst pisan uz unutarnji rub kružnice glasi, "Nema božanstva osim Jednoga, a Muhammed je Njegov poslanik" (dvanaest puta), a harfovi poput *elifa* i *lama*, koji imaju izraženu vertikalnu, izduženim vrhovima formiraju u središtu roze poseban geometrijski ornament koji se u kaligrafiji naziva 'Sulejmanov pečat'. Takoder, vrlo vrijedna kompozicija je ona koja se nalazi na zidu *kahve-odžaka* do ulaza u semahanu. Oblik ove kompozicije je ponovo rozeta, prečnika 2,85 m, pisana *kufi* pismom i potpuno iste sadržine kao na rozeti u južnom zidu dvorišta. Ova kaligrafska kompozicija naslikana je *al-fresco* tehnikom u dominirajućoj crnoj boji sa diskretno izvedenim pojedinim dijelovima u crvenoj boji. Značajno je naglasiti da kaligrafski zapisi nisu ispisani odjednom ili u istom vremenu, nego su nastajali tokom gotovo cijelog postojanja tekije. Na kraju treba kazati da je Hadži Sinanova tekija služila kao centar gdje se pored redovnih derviških obreda po kadirijskom usulu izučavao tesavvuf, čitala i studirala najznačajnija književna djela pisana na perzijskom, turskom i arapskom jeziku. I šejhovi ove tekije pisali su pjesme kao već spomenuti Mejlija, ali i glasoviti Hasan Kaimija.

FADIL-PAŠINA TEKJA I SEJJIDSKO/ŠEHIDSKO TURBE U VOGOŠĆI

U Gornjoj Vogošći kraj Sarajeva, na mjestu gdje se ranije nalazilo gaziler-turbe, postojala je tekija, odnosno halve-

tijski hanikah i nakšibendijska tekija čiji je posljednji šejh bio hadži hafiz Junuz-ef. Sokolović. Pričalo se da je do tog mjesta došao neki gazija (junak), noseći u rukama svoju odsječenu glavu. Na mjestu gdje je pao, sahranjen je i podignuto mu je turbe. Navedeno predanje zabilježio je i objavio (na osnovu kazivanja prof. K. Kršmanovića iz Sarajeva) Čajkanović, 1927. Sakupljujući građu o naseljima i porijeklu stanovništva, od godine 1923. i dalje, u Vogošći je boravio etnolog M. S. Filipović koji je zabilježio, "Na desnoj obali Vogošće je mjesto Turbe... Tu je džamija, mejtef, tekija, kuća u kojoj stoji hodža i nad putem veliko i staro muslimansko groblje. Samo na jednom nišanu sa turbanom, (u turbetu), visine 2 metra, nad mezarom sa razmakom između uzglavnog i nožnog nišana 3,5 metara, predstavljen je topuz u reljefu. Tekija je prazna.". Tekija, džamija, turbe i mezarje iako svojevrsni historijski i kulturni spomenici, jer potječu iz petnaestog stoljeća, odnosno vremena fetha 1463.-1480., srušeni su u vrijeme kada je građen put prema Vogošći i fabrički kompleks UNIS-Pretis-TAS, 1952.-1956. godine.

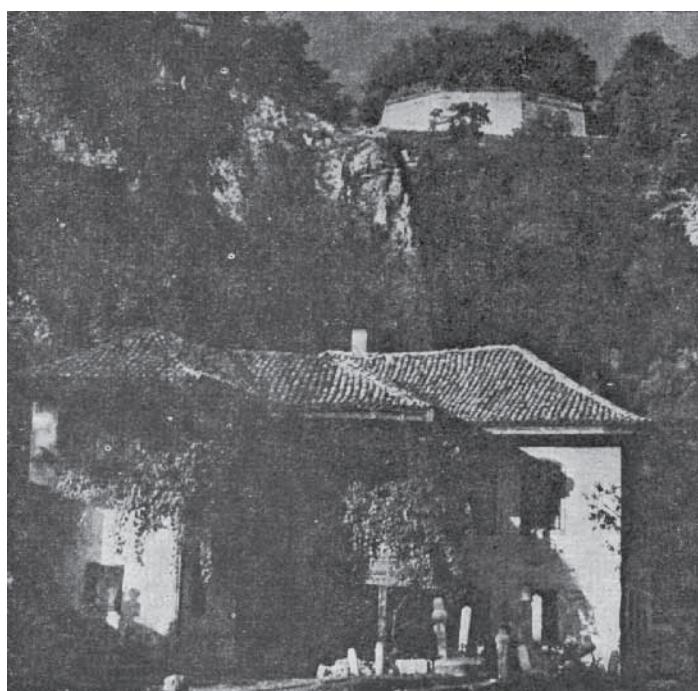
ISA-BEGOVA ZAVIJA NA BENDBAŠI

Srednjevjekovna varoš, koja je prema pouzdanim historijskim izvorima postojala na širem prostoru današnje Bendbaše, po mišljenju Vesne Mušeta-Aščerić ubicirana na prostor današnje Baščarsije, na čijem rubu (prostor Bendbaše) je bilo selo Brodac. Tu je, upravo na mjestu gdje je danas brana vještačkog jezera, Isa-beg Ishaković, vojvoda Zapadnih strana (1440.-1446.) i drugi sandžak-beg bosanski (1464.-1469.), prije februara 1462. godine podigao svoju zaviju, oko koje se formirala mahala Isa-begove zavije. Zavija se sastojala od musafirhane, imareta, štale i dvorišta. Imala je tri zgrade. Tu su putnici mogli besplatno dobiti konačište i hra-

nu za tri dana. Godine 1569. Evlija Čelebija ovdje zatiče mevlevijsku tekiju. Mevlevijska tekija na Bendbaši više puta je obnavljana, a o njenoj obnovi iz 1196/1781-82. sačuvan je i kronogram koji glasi, "Ova građevina sagrađena je za derviše, kao mjesto za molitvu Stvoritelju svjetova. Mevlevijska bogomolja postala je vakuf, neka je trajno posjećena mnoštvom molitelja. Razi je spjevalo kronogram njezine gradnje. (Ovo je) mjesto za derviše, dom onih koji su na Božjem putu. Godina 1196/1781-82." Mevlevijska tekija na Bendbaši i zavija Isa-bega Ishakovića srušene su 1957. godine.

Behija Zlatar navodi da je Isa-beg Ishaković zemljište stanovnika sela Brodac "oduzeo a u zamjenu im je dao zemljište u selu Vrančić (u blizini današnje Hrasnice)". Najstarije pisane podatke o Isa-begovoj zaviji nalazimo u vakufnama Isa-bega Ishakovića koja je datirana između 1. februara - 3. marta 1462. godine, a ona je jedan od najstrijih izvora koji se odnosi na Sarajevo. Iz vakufname Isa-bega Ishakovića saznajemo da se tekija sastojala od tri kuće, jedne staje i jednog ograđenog dvorišta (harema), i ostalog što joj pripada. Također se ističe da tekija služi i kao konačište (siromašnim, učenicima, sejjidima, ratnicima i putnicima namjernicima) i da gosti u njoj imaju pravo na jelo, sve u trajanju tri dana. Brojni autori koji su pisali radove na temu Isa-begove zavije ističu da je Isa-begova zavija bila i musafirhana. U radu naslovljenom 'Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu', Mehmed Mujezinović ističe brojne funkcije Isa-begove zavije, ne samo one striktno vezane za tarikat nego i one koje se odnose na šire kulturno socijalno djelovanje ove zavije. On, naime, prije svega ističe prvobitnu ulogu Isa-begove zavije, na osnovu Isa-begove vakufname, pa kaže da je njen značaj "u prvom redu humanitarni, a tek onda vjerski". U vakufnama Isa-bega Ishakovića ne kaže se precizno kojem tarikatu zavija, sa musafirhanom, pripada, što je za Mujezinovića "dokaz, da ova zadužbina prvobitno nije osnovana kao tekija nego kao musafirhana". Uprkos tome brojni su pokazatelji koji upućuju na to da je tekija uz ovu zaviju pripadala mevlevijskom tarikatu.

U haremu tekije nalazilo se mezarje, u kojem su bašluci (tur., nišan više glave na mezaru umrlog), imali su kauke (tur., kapa od debele vune ili pamučne tkanine oko koje je omotano platno-saruk) derviša mevlevijskog tarikata. Isto tako nedaleko od tekije prema istoku nalazilo se mezarje zvano "mevlevijsko greblje". Dva mezara koja se i danas nalaze iznad Šehove Korije na lijevoj obali Miljacke, prema riječima Džemala Čehajića "po legendi" mezari su prvih šejhova Isa-begove zavije; ova dva mezara imaju bašluke koji svojom formom pripadaju dervišima mevlevijskog tarikata, kvadratne su osnove sa lijepo izvedenim sarukom u četiri gužve koji su pri dnu omotani na visoke derviške kauke. Na ovim bašlucima nema epitafa. Sarajevski pjesnik Sabletija (jedanaesto/sedamnaesto stoljeće) spjevalo je pjesmu o dvojici "dobrih ljudi", derviša, sultan šejh Ahmedu i Abdal Mahmudu spominjući njihove mezare iznad Šehove Korije. Može se pretpostaviti da je riječ o istim mezarima o kojima govori i Džemal Čehajić. I Čelebi će, opisujući zaviju

Posljednja fotografija tekije na Bendbaši, Sarajevo

Fotografija unutrašnjosti tekije na Bendbaši

Isa-bega Ishakovića u svom *Putopisu* reći će da je ona mevlevijska: "Mevlevijska tekija nalazi se na obali rijeke Miljacke, na mjestu divnom kao rajska bašča. To je vakuf-tekija (tarika) Dželaluddina Rumija. Ima dvoranu za obrede derviša (semahanu), sobu za razgovor (mejdan) i sedamdeset-osamdeset prostranih derviških ćelija s galerijom, gdje derviši sviraju (mutriban), s kuhinjom (imaret) i trpezarijom. Njen je starješina (šejh) obrazovan derviš čijim molbama Bog udovoljava. Starješina njenih svirača (nayzenba) i kaligraf derviš Mustafa ima prekrasan rukopis." Pored Čelebija zanimljiv opis Isa-begove zavije daje i pjesnik Rešid-efendija rodom iz Sarajeva. U pjesmi o katastrofi Sarajeva (prouzrokovanoj pohodom princa Eugena Savojskog 1697.) Rešid-efendija značajan dio posvećuje opisu Isa-begove zavije. Mnogo je toga u toj pjesmi kazano pjesničkim jezikom, ali sasvim sigurno da ova pjesma može donekle ukazati na neke historijske činjenice: "Objesenim levhama na zidu, ispisanim najljepšom kaligrafijom, nisu priličili ni rubinski komadi. Ispisati onaka pisma složena kao biser nije moguće, Rešide, nema za to pisara."

Isa-begova zavija bila je sagrađena od trošnog materijala te je stoga bila lak pljen požaru, nabujaloj vodi i općenito svakom drugom vidu destrukcije. Alija Bejtić smatra da je (prvobitna) tekija bila od ćerpića i od drvenog materijala (gornja etaža). Uz samu zgradu tekije u dvorištu postojao je šadrvan i do njega jedan ljetnikovac. Vrlo važan dio kom-

pleksa Isa-begove tekije bio je i čardak na već spomenutom mjestu Šehova Korija, oko kilometar istočno od zavije. Na tom mjestu je bila ljetna zavija koja je služila i kao izletište dervišima, a gdje su održavani i esnafski teferiči – kušname (tur., svečanost koja se priređuje prilikom dodjeljivanja svjedodžbi šegrtima za kalfe i kalfama za majstore u raznim esnafima). Prvo veće stradanje tekije je bilo 1697. godine u požaru Princa Eugena Savojskog, kojom prilikom su stradale zgrade musafirhane i tekije. I poslije ovog požara tekija je obnovljena, ali ona će i dalje trpjeti brojna stradanja. Konačan udarac tekija je pretrpjela u avgustu 1958. godine, kada je srušena.

BEKTAŠIJSKA TEKIJA U SARAJEVU

Prema sidžilu br. 81 u kojem se spominje povećanje plaće jednom bektašijskom dervišu po imenu Salahuddin-baba, vrlo pobožnom ali i vrlo siromašnom, sa 10 na 20 groša, u Sarajevu je u Golobrdici mahali postojala jedna bektašijska tekija. Kako ni ona danas ne postoji a osim ovog zapisa i sidžila drugih dokumenata nema, o njoj više ništa nije poznato.

HADIM ALI-PAŠINA ILI GAZILER TEKIJA U SARAJEVU

Na prostoru uz turbe Ajni-dede i Šemsi-dede, na jugozapadnom uglu malog parka pred Higijenskim zavodom u Sa-

rajevu postojala je odranije tekija zvana 'Gaziler', zato što se nalazila na drumu koji se tada zvao 'Gaziler yolu' (Put ratnika). Hazim Šabanović, govoreći o urbanom i građevinskom razvitku Sarajeva, decidirano tvrdi, vjerovatno na osnovu dokumenata koje on ne navodi, da je Gaziler tekija ili Gazijska tekija osnovana još u starom Trgovištu prije njegove propasti (1459.), što bi značilo da je ova tekija jedna od najstarijih za koje znamo u Bosni i Hercegovini, u kojoj su, vjerovatno, šejhovi bili Ajni-dede i Šemsi-dede, te stoga pretpostavljamo da je makar u prvo vrijeme bila nakšibendijskog reda. Sejfudin Kemura pominje da je Gazijska tekija postojala i u njegovo vrijeme i da je imala dvije sobe, malo dvorište i do tekije malo bašće. Kako je Kemura preselio 1917. godine pretpostaviti je da je tekija srušena poslije toga vremena, moguće sa rušenjem turbeta prilikom izgradnje zgrade Higijenskog zavoda u Sarajevu.

Prema mnogima, koji su se bavili tekijama u starom Sarajevu, Gaziler-tekija je bila najstarija. Ova tekija je bila smještena na prostoru gdje se danas nalazi Higijenski zavod (preko puta Ali-pašine džamije). Taj prostor na kome je bila smještena Gaziler tekija je prostor na kome se (po nekim) nalazio srednjovjekovni trg u župi Vrhbosni, nazivan Trgovište, odnosno Utornik (iz razloga što je pazarni dan bio utorkom). Vrlo važno pitanje na koje treba odgovoriti jasno i tačno je ko je tekiju Gaziler podigao? Čini mi se da na to pitanje ne odgovaraju svi jednak. Jedni ističu da je tekiju Gaziler osnovao neki Hasan-beg, koji je za izdržavanje tekije uvakufio jednu baštu i nešto obradivog zemljišta

da su i poginuli u vojski ovog sultana. Da su ova dvojica šejhova uživali veliko poštovanje kod Sarajlija svjedoči i jedna pjesma Muhameda Nerkesija u kojoj se govori o šehidskom mezarju kod Ali-pašine džamije i o Ajni-dedeu i Šemsi-dedeu, koji su tu ukopani i u kojoj pjesnik moli da se popravi turbe dvojice spomenutih šejhova. Na osnovu tarih-a na nišanima derviša koji se nalaze oko Gaziler tekije utvrđilo se da su nakšibendijskog tarikata iz čega se da zaključiti da je i tekija prvobitno bila tog tarikata. Međutim, krajem jedanaestog/sedamnaestog stoljeća, tekija će preći u ruke kaderijskog tarikata. Gaziler-tekija doživjela je veliki udar u velikom požaru iz 1879. godine kada su joj izgorjeli objekti – 6 dućana, jedna kafana i jedna odaja u Mudželitskoj čaršiji – koje je za nju uvakufio bosanski namjesnik Mazhar Osman-paša Bošnjak (1859.).

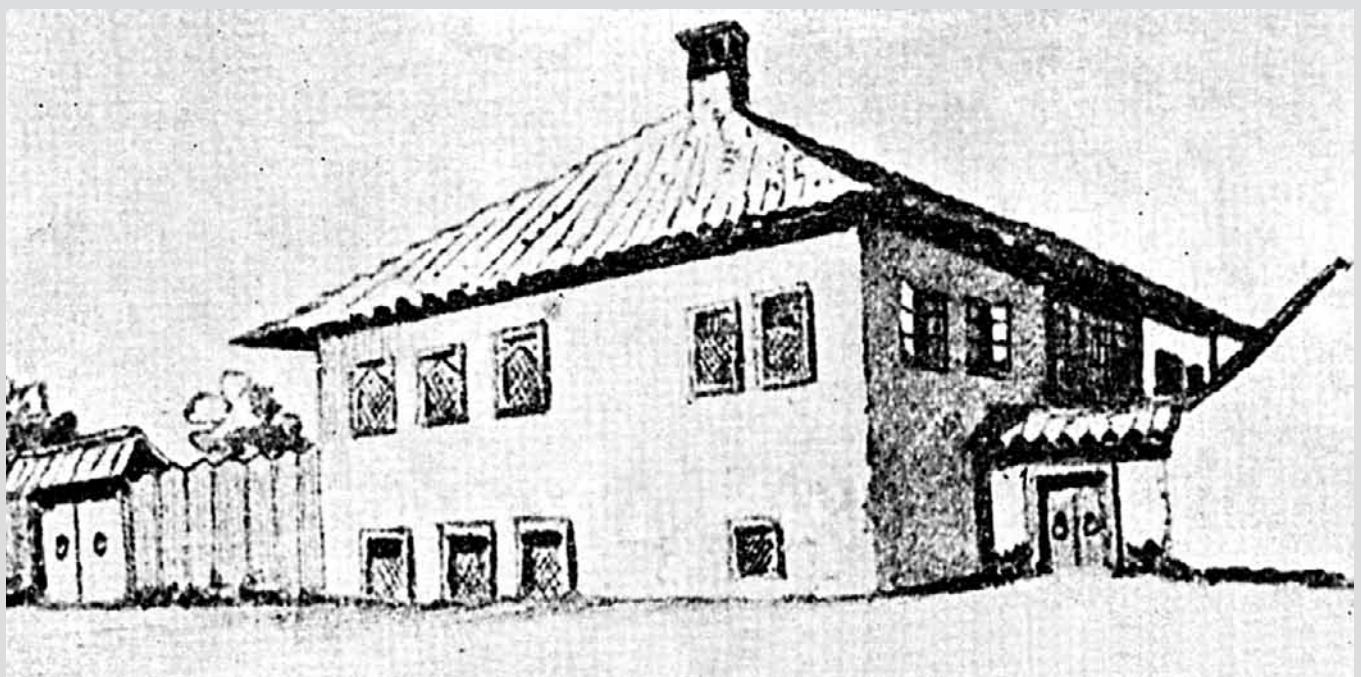
TEKIJA ŠEHJ HASAN KAIMI – BABE U SARAJEVU

Podaci o životu Hasana Kaimije dosta su oskudni i više su zasnovani na tradiciji nego li na pisanim izvorima. Rođen je u Sarajevu u periodu između 1625. i 1635. godine. Poznat je po svome pjesničkom pseudonimu 'Kaimi' (Postojani), a prema jednom pronađenom dokumentu prezivao se Zrino-glu. Osnovno obrazovanje stekao je u Sarajevu, a zatim je otišao u Sofiju, gdje se pridvorio tamošnjem halvetijskom šejhu Muslihuddinu Užičaninu i postao halifa ovoga šejha. Kada se vratio u Sarajevo postao je najprije šejhom hadži-Sinanove tekije, a kasnije, 1660., svoju kuću koja se nalazila nešto niže mosta Ćumurije, na desnoj obali Miljacke, pre-

Hazim Šabanović, govoreći o urbanom i građevinskom razvitku Sarajeva, decidirano tvrdi, vjerovatno na osnovu dokumenata koje on ne navodi, da je Gaziler tekija ili Gazijska tekija osnovana još u starom Trgovištu prije njegove propasti (1459.), što bi značilo da je ova tekija jedna od najstarijih za koje znamo u Bosni i Hercegovini, u kojoj su, vjerovatno, šejhovi bili Ajni-dede i Šemsi-dede, te stoga pretpostavljamo da je makar u prvo vrijeme bila nakšibendijskog reda.

koje se nalazilo uz tekiju. Dok istog tog Hasan-bega Džemal Čehajić spominje kao obnovitelja tekije. Također ima mišljenja da su tekiju podigli Ajni-dede i Šemsi-dede. Za Ajni-dedeua i Šemsi-dedeua znamo da su imali turbe kraj te tekije. To je bilo turbe zatvorenog tipa kakvog često nalazimo po Bosni, izgrađeno od drveta i čerpića, a pokriveno keramidom (vjerovatno na četiri vode). Turbe je porušeno 1950. godine, za potrebe izgradnje Higijenskog zavoda, a dva nišana-bašluka premještena su u harem Ali-pašine džamije. Nišani su datirani u period između 6. oktobra 1461. i 27. septembra 1462. god. Hazim Šabanović tvrdi da je tekija sagrađena na starom Trgovištu prije njegove propasti (1459.), a ako je ova datacija tačna onda je značajan zaključak kojeg daje Džemal Čehajić na osnovu Šabanovićeve datacije, pa kaže, "da je ova tekija jedna od najstarijih za koje znamo u BiH". Dvojica derviša, Ajni-dede i Šemsi-dede, prema narodnoj predaji bili su šejhovi, ali prema istoj tradiciji su bili i bliski sultanu – na kronostihu Ajni-dedeova nišana piše, "On je prijatelj njegova veličanstva sultana Fatih-a, kojeg je upućivao na propise o borbi ..." – te

tvorio je u tekiju (uvakufljena 1664.). Ona će postati i ostati poznata kao Kaimijina tekija, koja je izgorjela prvi put u velikom požaru 1697. godine, a potom i 1879. godine. Sejfudin Kemura kaže da je tekija bila veoma lijepa, pri zemlji je imala magazu, a na spratu semahanu i dvije sobe. Dakle, ovo je bila mala tekija, bez pratećih objekata kao što je mu-safirhana ili imaret, čije se zemljište protezalo do Miljacke. U magazi tekije postojao je jedan mezar, čiji nišani nisu imali natpisa, a prema pričanju starih ljudi, to je bio mezar sultan-Fatihova sandžakdara Mustafa-age. Danas je to ulica Tekija ćikma, a na mjestu tekije se nalazi garaža. Predanje kaže da je na Miljacki sagradio i jednu drvenu ćupriju koja se po njemu i prozvala Šejhanija-ćuprija, a kako se Kaimi-baba 1681/82. stavio na čelo pobune siromaha i seljaka zahtijevajući da se dijeli hrana koju su bogati trgovci sakrili očekujući skok cijena, ćuprija je prozvana Šejtanija-ćuprija. Kaimi-baba je zbog ove pobune i nekih drugih stvari prognašao iz Sarajeva; utočište je našao u Zvorniku gdje je i prešelio 1103/1691-92. godine i ukopan je u posebnom turbetu na Kula-gradu ponad Zvornika.

Tekija Skender-paše u Sarajevu, crtež

SKENDER-PAŠINA TEKIJA

Skender-paša Jurišić, kao bosanski namjesnik, po svoj prilici za vrijeme svoga trećeg namjesnikovanja u Bosni (1499.-1450.), iz naklonosti i simpatija prema dervišima, a vjerojatno je i sam je pripadao nakšibendijskom tarikatu, sagradio je veliku zaviju ovog reda (po nekim dokumentima hanikah) uz lijevu obalu Miljacke, a do nje imaret i musafirhanu. Doveo je vodu sa Souk-bunara, vrela zvanog Studena česma ili Studeni bunar, a na drugoj strani Miljacke sagradio sebi dvor, uz njega karavan-saraj, 11 dućana i na Miljacki podigao most, sve u Hisetima, u današnjoj Skenderiji, na mjestu gdje se nalazi Dom mladih i preko puta na mjestu današnje zgrade Sindikata. Prema drugim izvorima Skender-paša je izgradnju svoje zavije započeo 1467., kada je postavljen za namjesnika u Bosni, ali ne dovršivši je, povukao se na svoj zijamet u selo Vesela straža kod Prusca, a za dovršenje zavije odredio je svoga sina Hasana-bega, koji za dvije godine dovrši sve povjerene zgrade. Uz tekiju je bila i bašča, travnjak i šuma. Na tom mjestu, uz očevu zaviju, Mustafa-beg Skenderpašić, godine 1518. podiže veliku potkupolnu džamiju, prvu ove vrste u Sarajevu, a možda i u Bosni, a uz džamiju i mekteb. Džamija Skenderija porušena je 1935. godine, a njena munara uklonjena 1960.

Skender-pašina tekija sa svojim pratećim objektima predstavljala je kompleks koji je, kao i Isa-begova zavija, imao svoj socijalno-humanitarni i kulturni značaj. Humanitarni karakter se očituje, između ostalog, u tome što je Skender-paša u svojoj vakufnamu odredio da se u javnoj kuhinji-imaretu svaki dan kuha fudulija (jelo s jufkama), a petkom i za oba Bajrama pilav i zerde. Ovo se djelilo dervišima, službenicima njegovog vakufa, putnicima, sirotinji i potrebitim. Tekija, ali i drugi objekti, imali su bogat vakuf za izdržava-

nje. Skender-paša je sagradio dvije tabhane i 27 mlinova koji su izdržavali njegova dobra. Bogat vakuf Skender-paše omogućio je aktivno djelovanje ove tekije, koja je imala velikog udjela u širenju nakšibendiskog učenja u Sarajevu. Kao i prethodne tekije i ova tekija je bila česta žrtva burnih dešavanja u Sarajevu. I nju je zahvatio više puta spomenuti požar izazvan prodorom princa Eugena Savojskog. Tekija je nakon požara obnovljena, ali poslovni efekti Skender-pašinog vakufa su slabili te su imaret i musafirhana zbog nedostatka finansijskih sredstava. Tekija je ostala aktivna sve do Drugog svjetskog rata. Danas skoro pa ništa nije ostalo od svih onih zadužbi na Skender-paše. Ostala je samo toponomastika koja nas podsjeća na Skender-pašu i sve ono što je dao ovom gradu. U Sarajevu danas postoje ulice Podtekija, Tekija, Skenderija i Skender-pašina čikma, koje svojim nazivima prizivaju sjećanje na Skender-pašu i njegovu tekiju.

HALVETIJSKI HANIKAH ŠEJH IBRAHIM-EFENDIJE BISTRIGIJE

Nedaleko od masivne i prostrane džamije sa kamenitom munarom koju je 1520. sagradio bosanski sandžak-beg Mehmed-beg Isabegović u Bistriku, postojao je hanikah što ga je sagradio šejh Ibrahim-efendija Bistrigija, koji je ukopan uz Carevu džamiju. Hanikah šejh Ibrahima Bistrigije aktivno je radio i djelovao sve do Drugog svjetskog rata, a u popisu tekija i drugih vjerskih objekata iz 1933. godine pominje se i ovaj hanikah. Sarajevo je u osmanskom periodu imalo dva hanikaha. Prvi je gore spomenuti Gazi Husrev-begov, a drugi i nešto mlađi je hanikah Šejha Ibrahima Bistrigije na Bistriku (podignut početkom XVII st.). Ovaj hanikah nosi ime po svom utemeljitelju, šejh Ibrahimu Bistrigiji, koji je u Sarajevu rođen 1599. godine. Također je i umro u Sarajevu, ali kada tač-

no nismo sigurni jer nailazimo na dva različita podatka. Naime, Ismet Kasumović govori da je godina njegove smrti 1665., dok Alija Bejtić spominje godinu 1659. i da je ukopan u harem Careve džamije. Sama titula šejha kazuje nam da je bio obrazovan. Naime, za njega znamo da je završio osnovno i srednje obrazovanje u Sarajevu, a studije u Istanbulu. Nakon školovanja u Istanbulu, Ismet Kasumović navodi i njegovo sufisko usavršavanje u halvetijskoj tekiji Šejha Muslihuddina Užičanina u Užicu. Nakon njegovog obrazovanja van Sarajeva Šejh Ibrahim Bistrigija konačno se skrasio u Sarajevu gdje će i oformiti hanikah pored Gazi Mehmed-begove džamije (koja je u narodu poznatija kao Bistrička džamija). Kako je prvobitni hanikah izgledao nije nam poznato. Znamo da je bio smješten iznad spomenute džamije (sa strane kible). Alija Bejtić zapaža da zgrada na mjestu nekadašnjeg hanikaha je „obična zgrada prizemnica od čerpića i drvene građe i s dvije prostorije“. Za Šejh Ibrahimov hanikah postoje mišljenja da je napravljen na mjestu nekadašnje Mehmed-begove medrese, a da ju je Šejh Ibrahim Bistrigija transformirao u hanikah. Hanikah Šejh Ibrahim Bistrigije aktivno je djelovao i radio do Drugog svjetskog rata.

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJA NA MLINIMA UZ KUČUK-KATIVOVU DŽAMIJU

Na onoj terasi s desne strane obale Miljacke, iznad Ben-dbaše (danasa ulica Nadmlini), nastala je mahala Kučuk-jazidži ili Kučuk-katiba, koja se prvi put spominje u popisu iz 1528. godine. Poslije te godine ovaj dobrotvor podigao je svoj mesdžid, u narodu poznat kao mesdžid na Mlinima. U prostranom greblju, ogradenom zidom od čerpića, smještena je i manja građevina, koja je u posljednje vrijeme služila za potrebe nakšibendijske tekije.

TURNA-DEDEA, DŽANDŽU-GAZA I HADŽI DEDEA TEKIJE

Popisom 1489. godine, u vremenu kada Sarajevo ima oko 200 kuća, od kojih su 92 smještene u tri muslimanske mahale, a 103 u kršćanske četvrti, Sarajevo posjeduje tri tekije: *Gaziler tekiju*, *Isa-begovu tekiju* i *Skender-pašinu tekiju*. Popis bosanskog sandžaka iz 1520. godine pokazuje da Sarajevo dobiva nove tekije, a to su: *Turna-dede tekija*, *Džandžu-gaza tekija* i *Hadži-dede tekija*. Dakle, Sarajevo od 1520. godine ima 6 tekija. Turna-dedeova tekija osim u popisu bosanskog sandžakbega iz 1520. godine spominje se još u vakufnama Muslihuddina Čekrekčije, te u vakufnama Gazi-Husrev-bega. Turna dedeova tekija nalazila se u blizini Čekrekčijine džamije na dnu Kovača, a gdje se nalazila tekija Džandžu-gaza i Hadži-dede, do sada poznati izvori ne daju podatak o ubikaciji.

RIFAI'JSKA TEKIJA NA DONJOJ ŠIKORAČI

O ovoj tekiji nalazimo pomen jedino kod Sejfudina Kemure, koji daje slijedeće podatke, „Više ove džamije [Kara-Ferhadove džamije na Donjoj Širokači] bijaše jedna rifaijska tekija, a u njenom dvorištu bijahu ukopana dvojica šejhova, ali na žalosti i nesreću, ona se preokrenu u kuću, a grobove poravniše.“ U predaji se navodi da je jedna rifaïjska tekija bila i na mjestu poznatom kao Babića bašča, iz koje su derviši, pri najavi bilo kakvih nereda i nemira, znali izići i javno učiniti idžru (*burhan, zarfl*), te tako obeshrabriti potencijalne napasnike, a Bašeskija spominje i šejh Aljinu tekiju, nekih dvije stotina metara od Careve džamije prema At međanu (otprilike na mjestu na kojem su relativno nedano otkopani temelji Bakr-babine džamije iz 1544. godine, uvaku-fivši za njeno održavanje deset dućana u čaršiji; sudeći te-

Tekija Nadmlini – sjedište Tarikatskog centra BiH u Sarajevu

meljem imena časnog utemeljitelja džamije nije isključeno da su ova dva objekta identična, odnosno da je šejh Alijina tekija bila na mjestu ili uz Bakr-babinu džamiju).

NAKŠIBENDIJSKA TEKIJA UZ JEDILER TURBE

Na raskršću puteva Bistrik – Širokača smještena je Čokadži hadži-Sulejmanova džamija, u narodu poznata kao džamija za Beglukom i Jediler-džamija. Sve do 1937. godine postojala je uz Jediler turbe tekija nakšibendijskog tarikata i uz nju prostranije greblje. Na tom prostoru je pomenute godine podignuta veća stambena zgrada Čokadži-vakufa, a na mjestu tekije danas se nalazi pogrebno društvo Islamske zajednice u BiH. Jedilerska tekija, nakšibendijskog reda, osnovana je 1879. godine od Sejfulaha Iblizovića; ona se zapravo formirala postupno. U početku je bila samo prostorija za čuvara turbeta Sedam braće koju je sa turbetom podigao Sulejman-paša Skopljak oko 1815. godine. Godine 1865. šejh Sejfulah Iblizović, kao rođeni Sarajlija, završivši nauke u Carigradu i usavršivši tesavvufske discipline u Brusi, došavši u svoje mjesto, preuzima dužnost čuvara turbeta, tu počinje sazikrom i predavanjima, zahvaljujući čemu okuplja veliki broj pristalica. 1894. godine Ibrahim efendija Herić, Travničanin, kao tadašnji nadzornik ovoga turbeta, pokraj njega podiže novu semahanu na groblju. Tako je konačno formirana Jedilerska tekija uz Jediler-turbe, koja je postojala sve do 1937. godine, kada je srušena i na tom prostoru podignuta stambena zgrada Čokadži vakufa.

Treba naglasiti i to da je šejh Sejfulah Iblizović, prema nekim izvorima, pripadao halvetijskom tarikatu te da se u Jediler-tekiji zikr obavlja po halvetijskom usulu. Nasuprot tomu, u popisu vjerskih islamskih objekata iz 1933. godine, kaže se da Jediler tekija pripada nakšibendijskom tarikatu i da je u to vrijeme aktivno djelovala, tako da se pretpostavlja da je Jedilerska tekija privremeno prešla od nakšibendijskog na halvetijski red u kasnom trinaestom/devetnaestom stoljeću. Što se tiče turbeta Sedmerice braće, predaja kaže da je tu najprije ukopan neki šejh koji je došao sa sultonom Fatihom. Kasnije su tu ukopana dvojica derviša osumnjičena i nevino pogubljena za krađu novca iz pašinih Saraja 1494. godine, a zatim i četiri kapetana koje je Mustafa-paša Dalbatan dao pogubiti zbog toga što nisu bili pravovremeno obavijestili za najezdu vojske Princa Eugena Savojskog na Sarajevo 1697. godine.

GAZI HUSREV-BEGOV HALVETIJSKI HANIKAH I TEKIJA U SARAJEVU

Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu sagrađen je do kraja 1531. godine na sjevernoj strani, preko puta njegove džamije, koja je podignuta u centru najstarije sarajevske čaršije. Prema Gazi Husrev-begovoj vakufnami, koja je sačinjena u Sarajevu 11. decembra 1531. godine, na čelu ovog hanikaha trebao je biti šejh halvetijskog tarikata, ali i "poznati po svojemu iskrenom vladanju, kojima je krije post vlastito svojstvo, koji su zaodjenuti odjećom Božijeg strahopoštovanja i pobožnosti, koji su istrajni na putu uzvišenog šerijata, koji

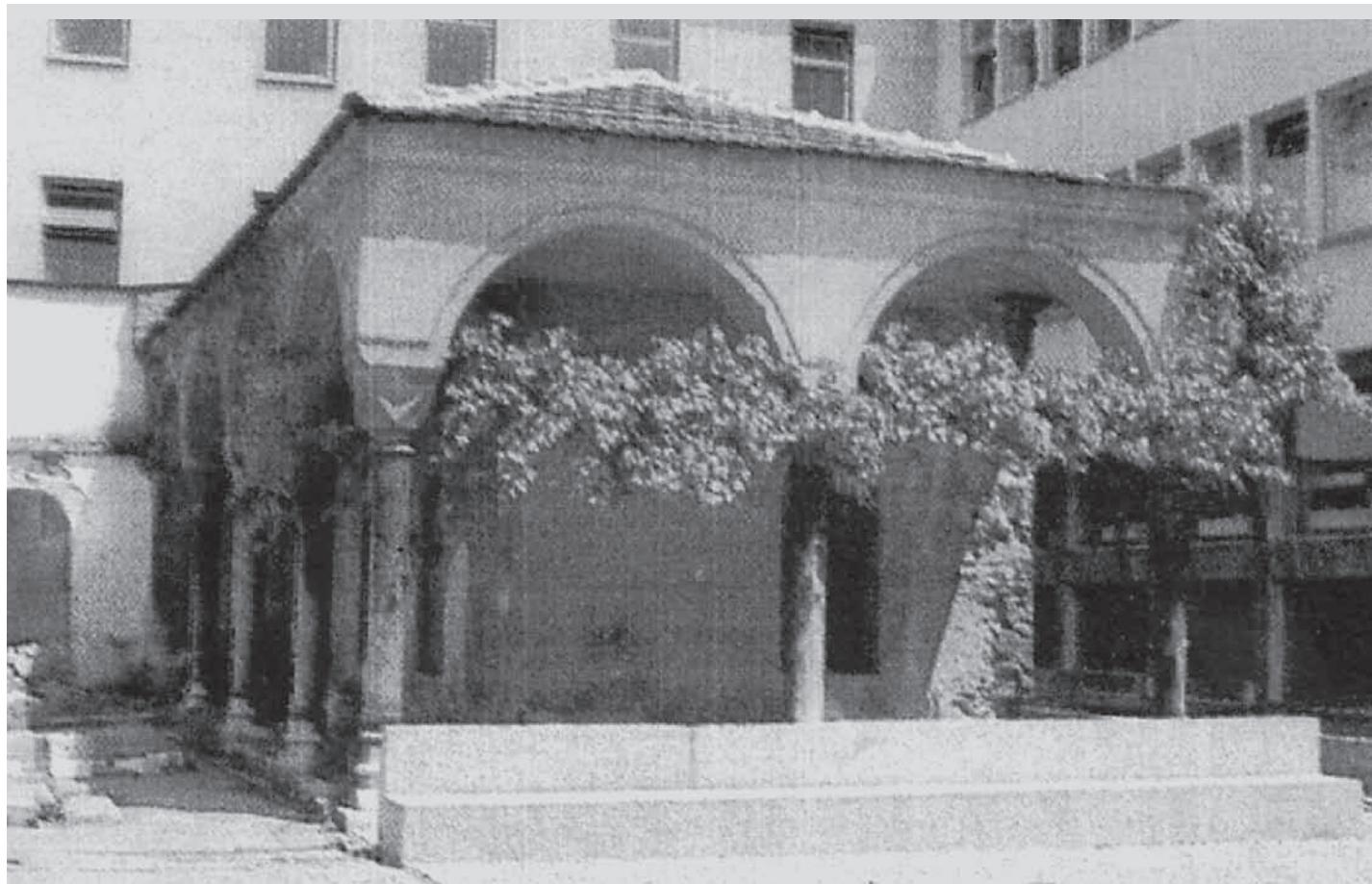
Fotografija tekije i turbeta Sedam braće s početka XX. stoljeća

Izgorjela tekija uz turbe Sedmerice braće (crtež, 1881.)

idu stopama šejhova i pobožnih ljudi, koji slijede ponašanje evlja, koji se čvrsto drže i slušaju šerijatske zapovjedi, obavljaju namaz u džema'atu, poste, čine zikir, uče Kur'an, savladavaju strasti i ostalo što dolikuje vladanju dobrih derviša i što obilježava učene ljudi, koji napućuju na pravi put...". Razlog zašto je Gazi-Husrev-beg zahtjevao da šejh bude halvetijskog tarikata možda je u tome što je taj tarikat u to doba bio veoma popularan, a postoji mogućnost da je i sam bio halvetija.

Temeljem tlocrta Gazi Husrev-begovog hanikaha, kojeg je napravio Ćiro Truhelka (1912.), hanikah se sastojao od središnjeg uskog izduženog otvorenog dvorišta sa šadrvanom u sredini. S ulaza na lijevu stranu hanikaha nalazi se semahana. Duž dvorišta s lijeve i desne strane-krila, osim dijela gdje je semahana, nalazi se otvoreni trijem čiji su krov držale kolonade vitkih stubova. Iz trijema se ulazi u male hodnike, a iz tih hodnika ulazi se u dvije sobe s desne i lijeve strane. Na desnom krilu tih hodnika ima četiri, a na

Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu

lijevom tri hodnika. Soba za derviše ima četrnaest plus hanikah koji zauzima prostor dvije sobe sa trijemom. U dnu hanikaha nalaze se popratne prostorije: kuhinja u sredini, desno komora, a lijevo kupaonica i nužnici. U svakoj sobi hanikaha stanova su po dvojica derviša. Gazi Husrev-begov hanikah je više puta stradavao od požara. I za Gazi Husrev-begov hanikah je bila kobna 1697. godina, a zatim 1755., 1831. i 1852. godina. S obzirom da je Gazi Husrev-begov hanikah, kao i drugi njegovi objekti, imao jak vakuf uspjeva se je obnavljati. Godine 1931., kada je građena zgrada nove medrese, gotovo je u potpunosti nestao (ostao

je samo jedan dio hanikaha – dio zida sa nekoliko stubova). Po uzoru na prvočitnu građevinu hanikah je ponovo izgrađen 2000. godine s time da mu je dodan pokretni stakleni krov koji pokriva otvoreno dvorište-atrijum. Treba još spomenuti da ovaj hanikah nije uvijek bio halvetijski kako je to vakufnamom predviđeno. Vremenom će šejhovi ovog hanikaha biti i nakšibendijskog reda. Džemal Ćehajić zapaža da će ovaj hanikah vremenom poprimiti i neke karakteristike medrese, a zbog svoje turbulentne povijesti nikada se neće razviti u čisto sufijsku instituciju kako je to predviđeno vakufnamom.

Poznata je činjenica da je islam u teritorij koji se naziva Bosnom i Hercegovinom došao davno prije Turaka, sa prvim dervišima-misionarima, najčešće pripadnicima ahijskih organizacija, a potom, ili gotovo naporedo i sasvim organiziranih derviških redova – tarikata. Iako se savremena historiografija, opterećena ideo-loškim i političkim interesima, ne slaže sa ovom tvrdnjom i ne trudi se ničim je potkrijepiti, ipak, to je činjenica, premda o njoj više govori narodna predaja nego historijska nauka. Osnovna institucija koju su ti derвиši formirali po dolasku u 'novu zemlju' bila je zavija, svojevrsna kombinacija tekije, besplatnog prenočišta i javne kuhinje, koje su se izdržavale najprije vlastitim radom zavijedara, a potom, osobito u kasnijem periodu, iz vakufa koje su manje ili više imućni vakifi. Oko tih zavija, podignutih na prometnim putevima, obično u blizini nekog sela, vremenom razvijala su se naselja od kojih su se mnoga razvila u prave kasabe. Stoga, čini se da se u začetku svake veće kasabe u Bosni i Hercegovini može pronaći jezgra koje više nema, koje se malo ko sjeća, ali bez koje teško da bi bilo kasabe.

FUNKCIJA I ULOGA DERVIŠKIH INSTITUCIJA

ASITANE, HANIKAH, TEKIJA, ZAVIJA, DERGAH, RIBAT...

Institucionalizacija *sufizma* u šestom/dvanaestom stoljeću u vidu prvi organiziranih skupina – *tarikata*, utjecala je i na nastanak nove, osobite i zasebne arhitektonskе forme. Sufizam se u literaturi pojavljuje u dva oblika: *eremitičnom* (naime, osamljeničkom/pustinjačkom) i *cenobitičnom*. Upravo ovaj drugi oblik uvjetovao je nastanak arhitektonskih formi u kojima su tarikati prakticirali obredni dio svoga *ibadeta*, ali u kojima su nerijetko i živjeli. U Bosni i Hercegovini nazuobičajeniji naziv je *tekija*, mada se pojavljuju i nazivi *zavija* i *hanikah*, u nešto izmijenjenom značenju, najčešće sloveći kao sinonimi za pojam *tekija*, iako imaju potpuno drukčiju, ne samo etimologiju nego i funkciju. *Tekija* nema *minaret* ni *mimber* što (ne)posredno znači da se u tekiju ne zove nego se sam dolazi i da se u njoj ne klanja *džuma-namaz*; osim toga, tekija nema *muteveliju*, koji će je otvarati i zatvarati samo za *namaz*, nego je neprestalno otvorena. Hasan Basri-baba (k.s.) ovako objašnjava razliku između džamije i tekije: "...džamija je danju otkrivena (*meškuf*), a noću pokrivena (*mestur, mahdžub*), a mejdan (*tekija*) je danju zakriven (*zatvoren*), a noću otkriven (*otvoren*); džamija pripada svijetu si-fata (*šeri'ata*), a tekija svijetu tajni biti (*tarikata*)... U *šeri'atu* se izvršavaju ibadetske zapovijesti, a u tarikatu upoznaju i provode tajne suštine ibadeta (u općem značenju pojma – robovanja). Džamija je mjesto na kojem se čuva od džehennema i strijemi džennetu, a tekija mjesto na kojem se traga za Allahovom uzvišenom Ljepotom. U džamiji je mihrab od kamena, a u tekiji od svjetlosti (*nura*) 'Elestu...' i 'Kalu: 'Bela!'...' U džamiji postoje

iako su prve zvanične derviške/sufijske institucije na Balkanu u vidu *musafirhana*, *zavija* i *tekija*, osnivane naporedo sa teritorijalnim pomjeranjima osmanske vojske, ne smije se zaboraviti – jer bi to bilo zanemarivanje historijske istine – da su Osmanlije na Balkanu i u Bosni zatekli muslimane koji su tu odavno živjeli. Naime, prvi muslimani su na Balkan, pa i u Bosnu i Hercegovinu stigli najranije u 7. a najkasnije u 8. ili 9. stoljeću, prije svega kao trgovci, a odmah potom i kao misionari. Kako se u najvećem broju slučajeva radilo o ljudima koji su u najmanjem bili upućeni u tesavvufski nauk, a najčešće o dervišima i šejhovima osobno, ne čudi da su se nerijetko ove dvije funkcije neraskidivo ispreplitale.

imam i mu'ezzin, u tekiji muršid i rehber. U džamiji se namaz završava selamom, u tekiji se sa tevhida ustaje sa 'Hu! Dost!'. Džamijski ljudi su u halu li ja'budun – da bi robovali (ibadet činili), a u tekiju u li ja'rifun – da bi spoznali."

Dakle, jedinstvena distinkтивna karakteristika tesavvufa je ta da se u njemu, za razliku od *šeri'ata* koji islam posmatra sa egzoteričkog aspekta, islam poima, tumači i spoznaje na ezoteričkoj razini, te predstavlja teorijsku potku duhovnog Puta; pri tome je *tarik duhovni put* ili prakticirajući domen tesavvufske znanosti, a zajedno spoznajno i praktično vode konačnom cilju svakog sufije, Božnjem zadowoljstvu (spoznajom Boga srcem i dušom). Nadalje, *tarikat* je *derviški red*, a tekija *duhovno učilište i odgajalište*, a po potrebi i konačište. Prema riječima šejha Fejzulaha Hadžibajrića: "Tekija je osnovna institucija tarikata za njegovanje i širenje prosvjete, nauke i kulture, protkane pobožnošću, po metodici dotičnog tarikata." Iako su prve zvanične derviške/sufijske institucije

na Balkanu u vidu *musafirhana*, *zavija* i *tekija*, osnivane naporedo sa teritorijalnim pomjeranjima osmanske vojske, ne smije se zaboraviti – jer bi to bilo zanemarivanje historijske istine – da su Osmanlije na Balkanu i u Bosni zatekli muslimane koji su tu odavno živjeli. Naime, prvi muslimani su na Balkan, pa i u Bosnu i Hercegovinu stigli najranije u 7. a najkasnije u 8. ili 9. stoljeću, prije svega kao trgovci, a odmah potom i kao misionari. Kako se u najvećem broju slučajeva radilo o ljudima koji su u najmanjem bili upućeni u tesavvufski nauk, a najčešće o dervišima i šejhovima osobno, ne čudi da su se nerijetko ove dvije funkcije neraskidivo ispreplitale. Ovi ljudi – ili male skupine od 3, 5, 7 ili 9 članova – naseljavali su se uskraj već postojećih naselja, ili su pak, ako se radilo o većoj skupini, formirali svoja vlastita naselja te su, respektivno, živeći sa lokalnim stanovništvom ili pak okupljajući oko sebe ljudе zainteresirane da čuju posljednje obraćanje Boga, Uzvišenog, ljudima, značajno doprinosili prije svega širenju islamske poruke, ali i duhovnom prosvijetljenju Bošnjana.

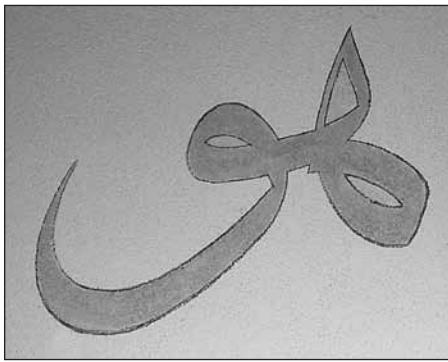
KRATAK HISTORIJSKI OSVRT

Nakon Kosovske bitke Vuk Branković, kao vazal, sultanu godine 1392. predaje gradove uz *Bosanski drum*, među ostalim i Skopje koje otada postaje sjedište Osmanskog kraljica i kao najzapadnija pokrajina Osmanskog sultana, 'odskočna' tačka za prodor u Bosnu. Godine 1414. na položaj namjesnika Sarajevskog kraljica dolazi *Ishak-beg Kraloglu* (Kraljević), kojega će na položaju kraljčinika godine 1439. naslijediti njegovi sinovi, Barak i Isa-beg Ishaković. Nakon nekoliko upada na teritorij Bosne, u periodu 1434.-1435., Ishak-beg 'trasira' put za uspostavu vlasti od Skopja do Hodidjeda, srednjovjekovne tvrdave na prostoru kasnijeg Sarajeva. Uspostavom čvrstih polaznih pozicija u jugoistočnoj Bosni od 1435. do 1448. godine, o čemu svjedoče i prve džamije na teritoriju Bosne i Hercegovine u Ustikolini (Turhan Emin-begova, 1448.) i Dobrunu kod Višegrada (Eski – Stara, 1448./1449.), što bi trebalo biti pouzdan znak da su na tim područjima živjeli muslimani. Zaposjedanjem utvrde Hodidjed godine 1448. sultan je dobio ključeve za početak konačnog osvajanja Bosne, te se oko 1455. osniva *Bosansko kralište* kao prva vojna jedinica na bosanskom tlu, za čijeg zapovjednika se postavlja Isa-beg Ishaković. Pad Jajca 1463. godine smatra se početkom konačnog osvajanja Bosne koje će okončati tek 130 godina kasnije padom Bihaća 1529. godine.

S gore navedenim u vezi ne treba čuditi činjenica da se prve derviške institucije u Bosni i Hercegovini javljaju prije konačnog pada bosanskih pokrajina, odnosno da su sufiske institucije podignute već u prvoj polovini 15. stoljeća samo ozvančenje prisustva derviša na Balkanu. U prilog tome govore i brojni – još uvijek postojeći nišani sa natpisima među kojima i dva derviška nišana Ajni-dede i Šemsi-dede iz 1462. godine, koji su nekoć bili unutar turbeta uz *Gaziler tekiju* (na mjestu današnjeg Higjenskog zavoda u Sarajevu) uz *Gaziler yolu* (Put gazija), što na izvjestan način ukazuje i na činjenicu da je vrlo moguće – čak vjerovatno – da je i Gaziler tekija ponajprije ili makar u prvom redu slu-

žila kao musafirhana. Iz iste godine datira i prva vakufnama zapovjednika Bosanskog kraljica Isa-bega Ishakovića, u kojoj se među ostalim značajnim građevinama spominje i zavija, kojom su rukovodili mevlevijski derviši. Rogatica je nastala oko zavije zvane Čelebi-Pazar, koju je osnovao derviš po imenu Muslihudin, a za čiju izgradnju je zemlju i sredstva poklonio zaim tog područja Mehmed Čelebi, sin Isa-bega Ishakovića. Još jedan primjer predstavlja prvi muslimanski kulturni objekat u ovom kraju, tekija/zavija koju je osnovao bosanski sandžak-beg Ajasbeg prije 1489. godine.

Prve tekije – ako se uopće može govoriti o tekijama u punom značenju tog pojma – bile su u funkciji prometa i svratišta (*musafirhana*), čemu u prilog govor i činjenica da su sve – gotovo

bez izuzetka podizane duž glavnih saobraćajnica toga vremena. No, kako su ovim objektima rukovodili, te se za njihovo funkcioniranje starali derviši i šejhovi, te dijelom zbog nepoznavanja materije, a dijelom sinonimiziranja svih naziva vezanih za derviške institucije, svi objekti koji su vezivani za derviše nazivaju se *tekijama*. Ova činjenica će kasnije umnogome doprinjeti zabuni i pogrešnom interpretiranju historijskih činjenica, te dovesti do brojnih pogrešnih zaključaka.

Nemoguće je utvrditi koliko je sufiskih institucija postojalo i nestalo u Bosni i Hercegovini u proteklim stoljećima, jer su rijetki kroničari i putopisci bilježili samo najznačajnije, ali i tada uglavnom po čuvenju a ne po ličnom osvjeđenju, tako da se na te podatke ne možemo potpuno osloniti. Evlija Čelebija, naprimjer, samo u Sarajevu sedamna-

estog stoljeća spominje brojku od 47 tekija, ne navodeći njihovu veličinu, funkciju ni obuhvat aktivnosti, a kako u vezi s tim podacima nema nikakvih drugih pisanih dokumenata i ovaj podatak može služiti samo kao orientacija. Nadalje, u najvećem broju slučajeva – gotovo općenito – radi se o zadužbinama, naime *vakufima*, "...tako da se ne mogu ni prodati ni pokloniti, niti na ma koji način preći u čije pune vlasništvo (mulk), nego da vječno ostane onako kako je (u vakufnapi) propisano 'sve dok Bog ne ostane jedini Gospodar zemlje i svega što je na njoj; a On! je najbolji nasljednik'...", kako kaže Isa-beg u svojoj vakufnapi. Upravo u skladu sa ovim navodom prava je rijetkost bez obzira na namjenu i historijsku funkciju ove vrste objekata – osim u nekim rijetkim slučajevima – spominje ime tarikata kojemu zavija pripada je Bog, Uzvišeni, jedini je vlasnik svega. To što su Isa-begovom zavijom rukovodili mevlevije, a blagajskom bektašije, halvetije ili rufa'ije manje je bitno. Posredno to je i jedan od dokaza da su većina objekata ovog tipa osnovani "...kao konačište i tekija siromašnim muslimanima, učenicima, sejjidima, ratnicima, putnicima namjernicima. Tu se kuhala i besplatno dijelila hrana putnicima i službenicima konačišta, a višak hrane je dijeljen siromašnoj djeci Sarajeva. Gosti su imali pravo na hranu samo tri dana..."

Nedvojbeno je utvrđeno da su sufiske/derviške institucije u Bosni i Hercegovini uglavnom pripadale mevlevijskom, kaderijskom, nakšibendijskom, rifa'iskom i halvetijskom tarikatu. I pored činjenice da se danas u Bosni i Hercegovini prema zvaničnim podacima zikr obavlja u preko stotinu *medžlis-i halki* – u džamijama, privatnim kućama i zvaničnim tekijama – činjenica je da je jedina tekija sačuvana u izvornom arhitektonskom obliku i funkciji Silahdar Mustafa-pašina ili Hadži Sinanova tekija u Sarajevu.

OPSEG ZNAČAJA TARIKATA I DERVIŠKIH INSTITUCIJA

Dakle, nepobitna činjenica da se početak ili nastavak razvoja većih urbanih središta u Bosni i Hercegovini obično povezuje sa dolaskom Osmanlija, te za

dodatnu fortifikaciju bosanskih srednjovjekovnih gradova i razvoj zanatstva i poljoprivrede za potrebe prije svih vojske, ali i lokalnog – zatečenog i naseljenog – stanovništva. Na područje zatečenih varoši ili na drugim mjestima, proces je u kojem se razvijaju gradovi osmanskog tipa (*kasabe*). Osnivanje i nastanak urbanih naselja dijelom je uzrokovano javnim potrebama i neophodnošću, najčešće sa strategijskom i komunikacijskom zaledinom, te u određenim slučajevima posljedica formiranja naselja oko određene institucije ali je, u gotovo svim slučajevima, rezultat individualnog truda ili napora male skupine ljudi, dok je njihov razvoj u gradove (*kasabe* i čaršije) rezultat je isključivo državne politike, pri čemu se kao neposredni ‘izvršoci’ te politike javljaju *vakufi*. To je razumljivo jer je osmanska država morala biti aktivna u formiranju gradova, koji su predstavljali ne samo centre organa vlasti i kulturnog života već su i svojom zanatskom privredom predstavljali prave radionice za vojsku.

To potvrđuje i Adem Handžić u svome iscrpnom radu o vezi između prvih derviških institucija i bosanskih gradova pod nazivom, “O ulozi derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV. stoljeću”, u kojem iznosi cijeli niz pokazatelja i dokaza u prilog tvrdnji o vezi prvih *tekija* sa prvim urbanim naseljima osanskog tipa, koja se razvijaju na srednjovjekovnim trgovšćima i varoškim naseljima, uspostavljajući tako kontinuitet urbanog/gradskog življenja u Bosni i Hercegovini, sa novom distinktivnom odlikom, naime, islamskom fisionomijom ne samo gradova – u vidu mahala – nego i načina života.

Obzirom na činjenicu da je u osmanskom periodu osnivanje *kasaba* obično započinjalo izgradnjom derviških institucija (*musafirhana*, *zavija*, *tekija*), a potvrđivano izgradnjom džamija (uglavnom carskih/sultanskih), nedvojbeno govori u prilog tvrdnji da su derviši imali značajnu, ako ne presudnu ulogu u svim socijalnim, kulturnim, vojnim i drugim događanjima u Bosni i Hercegovini. Značaj tarikata u Bosni i Hercegovini, osim u domenu širenja i učvršćivanja islama na ovim područjima i zemljama, ogleda se i u kulturno-socijalnom, obrazovnom i moralnom kodeksu naroda tog područja.

ma i zemljama, ogleda se i u kulturno-socijalnom, obrazovnom i moralnom kodeksu naroda tog područja. Tarikati kao organizacioni oblici i tekije kao odgojne institucije sa šejhovima, predvodnicima istih, imali su i još uвijek imaju značajan faktor za život i suživot ljudi na ovim prostorima. To jasno ističe i Azra Gadžo-Kasumović pišući o mevlevijskoj zaviji Isa-bega na Ben-dbaši rekavši da se ta zavija naporedo “...pojavljuje kao zavija-musafirhana, tj. humanitarna ustanova, kao tekija-medresa, tj. tekija obrazovna institucija i kao tekija-ured u kojoj je navraćao visoki predstavnik centralne ahijiske zavije. To znači da je ta tekija bila mjesto u kojem se odvijao duhovno-kulturni život i u kojem se planirao privredni razvoj grada, te koordinirao sa glavnim centrima koji su na taj razvoj utjecali.”

više sličili tekiji nego privatnom stanu.” Možda u ovome možemo naći razlog zašto pojedine tekije, koje su namjenski napravljene, često imaju odlike stambene kuće, te se vanjštinom ne razlikuju značajno od prosječnih kuća, osim po kaligrafiskom ispisu “*Hu!*” (On!) na fasadi i/ili na vratima. Sve to, na (ne)posredan način govori i o prisustvu i stupnju *dervišluka* u svakodnevnom životu Bosanaca i Hercegovaca, ali i o distinkтивnim osobenostima često osporavane kategorije *bosanskog islama*.

Zbog širine i prilagodljivosti, naime vitalnosti u općem smislu toga pojma, dakako u granicama islamskog učenja, tarikat na ovim područjima predstavlja konstantu, bez obzira na historijske okolnosti i događanja koja su uvjetovala njegovo slabljenje ili jača-

Obzirom na činjenicu da je u osmanskom periodu osnivanje *kasaba* obično započinjalo izgradnjom derviških institucija (*musafirhana*, *zavija*, *tekija*), a potvrđivano izgradnjom džamija (uglavnom carskih/sultanskih), nedvojbeno govori u prilog tvrdnji da su derviši imali značajnu, ako ne presudnu ulogu u svim socijalnim, kulturnim, vojnim i drugim događanjima u Bosni i Hercegovini. Značaj tarikata u Bosni i Hercegovini, osim u domenu širenja i učvršćivanja islama na ovim područjima i zemljama, ogleda se i u kulturno-socijalnom, obrazovnom i moralnom kodeksu naroda tog područja.

Osim ove vrste sinonimizacije zavije/tekije/musafirhane, u Bosni i Hercegovini nalazimo još jedan vid inter-funkcije stambene kuće i derviškog okupljalista koje je možda ponajbolje uprimjeren u privatnom kućom/teki-jom šejha Hasana Kaimi-babe (u Tekija-ćikmi u Sarajevu). To istovremeno na izvestan način rasvjetljava i tvrdnju Evlike Čelebića da je u Sarajevu u vrijeme njegovog boravka/prolaska kroz ovaj grad u drugoj polovini 17. stoljeća bilo "...47 mesta gdje se derviši sastaju...", a za koje ne postoje valjani i pouzdani dokumenti. Dodatnu potvrdu nalazimo i u navodu Mehmeda Handžića koji, govoreći o pjesniku Mehmed Rizai-efendiji, kaže: "Najradije je boravio u derviškom društvu, pa su mu kuća u Sarajevu i ljetnikovac na Dolcu

nje, što je kao posljedicu polučilo nestajanje ili utapanje jednih tarikata u druge ili pojavu drugih koji do tada nisu bili zastupljeni na ovim prostorima.

Nadalje, kako su u vrijeme osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini gotovo svi šejhovi pro-ortodoksnih najbrojnijih i najzastupljenijih tarikata halvetija, nakšibendija i kadirija pripadali najvišoj kasti ‘uleme’, a mnogi od njih, koji su ‘donijeli’ tarikate u Bosnu bili su obrazovani na utjecajnim medresama ne samo Istanbula, nego i Bagdada, Kaira, Damaska, Medine i drugih islamskih središta, to je znakovito do-prinjelo utjecaju tarikata u svim domenima i sferama čovjekovog djelovanja od umjetnosti preko esnafa do tradicionalnih znanosti, dajući mu ose-

Krajem Drugog svjetskog rata i uspostavom komunističke vlasti u Jugoslaviji, počinje period općeg pritiska čiji je utjecaj osjetila Islamska zajednica, a s njom zajedno i tarikati. Tako se godine 1952. u Bosni i Hercegovini potpuno zabranjuje rad derviša i tekija, iako ne, kako bi se moglo pomisliti u prvi mah od komunističke vlasti, nego od modernistički nastrojene uleme koja je, pod snažnim utjecajem vladajućih struktura, rukovodila Islamskom zajednicom. Ona je tarikate i šejhove smatrala arhaičnim i praznovjernim zaostatacima iz nekih prošlih vremena, ali i koristeći novonastalu situaciju da potvrdi svoje ranije stajalište o šejhovima i dervišima kao nosiocima uvođenja novotarija (*bidah*) u vjeru.

bujnu i istinsku vrijednost i kvalitativnu prednost. Istovremeno ta činjenica nekim od tarikata daje ekskluzivne mogućnosti, pa se tako brojni sljedbenici tarikata, osobito mevljevi i bektašije, pojavljuju kao izvanredni pjesnici i prozni pisci, te autori teoloških i te-savvufske rasprava i djela koji su pisali ne samo na arapskom, perzijskom, i osmanskom turskom, nego isto tako i govornim jezicima zemalja i krajeva u kojima su živjeli. Mnogi bosanski sufiji bili su među najobrazovanijim i najučenijim ljudima ne samo Bosne, Balkana ili Osmanskog sultana, nego i cijelog islamskog svijeta, koji u to vrijeme uopće nije bio mali.

Kada je riječ o vezi između pojave i prisustva određenog tarikata i običnog Bosanca-muslimana, na to je umnogome utjecalo socijalno i obrazovno okruženje u kojem je živio, te neke osobitosti naravske prirode lokalnog stanovništva, ali i strateške (vojne) potrebe i okolnosti. Uvjeti življena u ruralnim područjima, često daleko od obrazovnih i naučnih institucija i establišmenta, uzrokovali su raznolike sklonosti, te se za tarikate koji su djelovali u tim područjima po nekim karakteristikama tvrdi da su posjedovali određene osobine heterodoksije i sinkretizma. U stvari, radi se – u najkraćem – o primjeni preporuke Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.) o prihvatanju lokalnih tradicija, običaja i navika stanovništva i krajeva koji se ne protive sunnetu, a u cilju umekšavanja procesa prihvatanja islama, što su zvanični autoriteti često proglašavali nepodobnim i neprihvatljivim.

KRATAK PREGLED POST-OSMANSKE HISTORIJE TARIKATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Kraj osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini, 1878. godine, nije rezultirao i krajem prisustva tarikata u Bosni i Hercegovini. Znakovito uzdrmani masovnom migracijom muslimanskog stanovništva, šejhovi i derviši uspjeli su održati neka stara i uspostaviti nova utjecajna središta u anektiranom i okupiranoj zemlji, te sačuvati kontakt i vezu tarikata u Bosni sa utjecajnim središtema širom islamskoga svijeta. Krajem Drugog svjetskog rata i uspostavom komunističke vlasti u Jugoslaviji, počinje period općeg pritiska čiji je utjecaj osjetila

Islamska zajednica, a s njom zajedno i tarikati. Tako se godine 1952. u Bosni i Hercegovini potpuno zabranjuje rad derviša i tekija, iako ne, kako bi se moglo pomisliti u prvi mah od komunističke vlasti, nego od modernistički nastrojene uleme koja je, pod snažnim utjecajem vladajućih struktura, rukovodila Islamskom zajednicom. Ona je tarikate i šejhove smatrala arhaičnim i praznovjernim zaostatacima iz nekih prošlih vremena, ali i koristeći novonastalu situaciju da potvrdi svoje ranije stajalište o šejhovima i dervišima kao nosiocima uvođenja novotarija (*bidah*) u vjeru. Sve tekije u Bosni i Hercegovini zvanično su zatvorene, a mnoge od njih porušene ili im je namjena drakonski promijenjena, te su mnoge pretvorene u ugostiteljske objekte, hotele pa i neke druge još nakaznije oblike novog stila života. Nažlost, ni desetljećima nakon okončanja komunističkog režima u Bosni i Hercegovini mnoge od tadašnjih uredbi nisu ponишene što, možda ponajbolje, posvјedočuje činjenica da halvetijska tekija u sastavu Gazi Husrev-begovog vakufa služi kao kafana dekadentnog naziva Aeroplán, a hanikah istog vakufa kao izložbeni paviljon. U ruralnim područjima šejhovi i derviši su uspjeli održati izvornost tekijskih aktivnosti, ali svodeći svoje djelovanje na izvjestan vid poluilegalnog i pasivnog, zadržavajući samo

Gazi Husrev-beg hanikah u Sarajevu, unutrašnjost

postojeće stanje do dolaska nekih boljih vremena. Zabrana rada održala se do sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kada dolazi do obnavljanja sufizma u bivšoj Jugoslaviji, prije svega zahvaljujući trudu i nastojanjima nekolicine bosanskih šejhova Fejzullaha Hadžibajrića (p. 1990.), šejha Behauddina Hadžimejlića (kao i drugih šejhova iz porodice Hadžimejlić), te šejha iz Prizrena, Džemali Šehua (*Xhemali Shehu*), ali i doprinosima ostalih šejhova, koji su, svi, bili povezani sa šejh Muhjuddinom Ensarijem, pročelnikom Ajni Ali-baba tekije u Ista-

dva hanikaha (Gazi Husrev-begov i Bi-strigjin, odnosno Skender-pašin), Travnik tri tekije i jedan hanikah, Mostar dvije tekije i jedan hanikah, te po dvije u Foči, Visokom i Konjicu. Po jedna je bila u Pruscu, Fojnici, Seonici kod Konjica, Višegradi, Rudom, Bijeljini i Donjoj Tuzli. Iako se svi ovi pojmovi danas, ne samo kod nas nego i u svijetu, uglavnom sinonimiziraju, nekoć je svaki od njih nosio zasebnu simboličku i funkcionalnu težinu. *Ribat i asitane*, dvije najveće sufiske institucije, prva kao vojna utvrda i trgoviste (skladište), ali i utočište i sklo-

hanikah je Gazi Husrev-begov u Sarajevu, iako ni on, kao što smo rekli, ne služi svojoj namjeni.

Tekija (tekkiyya, tekke, tekke) turski je pojam za *boravište, gostinjac ili ložu*; to je izvedenica od arapske riječi *takkiyya*, u značenju *osloniti se na, biti poduprt*, te tako dolazimo do značenja *mjesto ili stvar na koju se oslanja, gdje se odmara*. Tekija je kuća muttekija (bogoboza-znih), odnosno naziv za dervišku instituciju na teritorijima nekoć pod Osmanskom vlašću, dok se u arapskom svijetu radije koriste pojmovi *hanikah, dergah i zavija*. Najčešće su to mesta na kojima se obavljaju sve derviške aktivnosti jednog derviškog *džema'ata*, a nerijetko su u tekijama i živjeli šejhovi sami ili sa svojim porodicama, te neki derviši. Tekija ima *semahanu, međan-odaju, kahve-odžak, halvetgah*, prostorije-sobe za končanje... Jedina potpuna ovako koncipirana tekija je Silahdar Mustafa-pašina ili Hadži-Sinanova tekija u Sarajevu.

Zabrana rada održala se do sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kada dolazi do obnavljanja sufizma u bivšoj Jugoslaviji, prije svega zahvaljujući trudu i nastojanjima nekolicine bosanskih šejhova Fejzullaha Hadžibajrića (p. 1990.), šejha Behauddina Hadžimejlića (kao i drugih šejhova iz porodice Hadžimejlić), te šejha iz Prizrena, Džemali Šehua (*Xhemali Shehu*), ali i doprinosima ostalih šejhova, koji su, svi, bili povezani sa šejh Muhjuddinom Ensarijem, pročelnikom Ajni Ali-baba tekije u Istanbulu.

nbulu. Godine 1974., osnovana je Zajednica islamskih derviških redova SFRJ (ZIDRA) po ugledu na tarikatsku instituciju u osmanlijskoj državi, kao glavni tarikatski centar u cilju unaprijeđenja proučavanja i prakticiranja tesavvufa, kao i biltena '*Hu*'. Uspostavom ove zajednice, zabrane koje su ranije ograničavale rad i djelovanje derviških redova u Bosni i Hercegovini i drugim dijelovima Jugoslavije, ukinute su i stavljene van snage, tako da do osamdesetih godina, tarikat i njegova uloga u bosanskoj kulturi ponovo stječe zaslужeni značaj.

TIPOVI I VRSTE 'DERVIŠKIH INSTITUCIJA'

Teško je, ako je uopće moguće, utvrditi koliko je uopće nazvat čemo ih 'derviških institucija' bilo u Bosni i Hercegovini; historija, putopisci i kroničari bilježe samo najznačajnije, ali su i ti dokumentarni zapisi, nažalost – iz raznih razloga – manjkavi, te je zabilježeno postojanje samo tri mevlevijske, dvije bektašijske, jedna rufa'ijska, četiri kadrijske, deset halvetijskih i četrnaest nakšibendijskih tekija; *hanikaha* je bilo: tri havetijska i jedan nakšibendijski. Po broju tekija Sarajevo je na prvom mjestu sa 11 tekija i

nište, a druga kao sjedište *pira*, odnosno osnivača ili pročelnika jednog tarikata, u Bosni i Hercegovini nikada nisu postojali, te im stoga, ali i radi uštede prostora, ovdje nećemo posvećivati posebnu pažnju. Radije ćemo reći nekoliko riječi o derviškim (sufijskim i tarikatskim) institucijama koje su u Bosni i Hercegovini bile znakovito češće i koje u određenom obliku – iako ne sve u izvornoj funkciji – postoje i danas.

Hanikah (khanqah, khaniqah, khanqa, khaneqa, khanegah, khaneghah) u doslovnom prijevodu sa perzijskog *mjesto na kojem se prostire sofa* je, u osnovi, medresa za derviše i šejhove, odnosno mjesto izučavanja *tesavvufa*. Sastoji se od nekoliko soba za boravak učenika, *semahane* – koja je ujedno i *dershana* – te nusprostorija. Historičar al-Maqrizi (p. 1461.) piše da su se prvi *hanikahi* pojavili u 10. stoljeću te da su te građevine bile posvećene *isključivo ibadetu Bogu, Uzvišenom*, iako ima izvještaja o postojanju *hanikaha* i iz 9. stoljeća. Prve *hanikahе* u Perziji utemeljio je Muhammad ibn Kerram (p. 839.), za svoje sljedbenike. Ebu Sa'id ibn Ebil-Hajr (k.s.) prvi je kodificirao i zapisao pravila ponašanja u *hanikahu*. Jedini koliko-toliko sačuvan

Zavija (zawiya, zawiyah, zaouiya, zaouia zwaya), u doslovnom prijevodu sa arapskog jezika znači čošak, je mali, uglavnom privatni oratorij, manja sobica ili dio kuće, ili mala tekija koja se ne izdržava iz zajedničkih sredstava muslimanske zajednice niti vakufa, nego iz privatnih sredstava. Svaki derviš pod bejatom trebao bi u svojoj kući imati jedan ovakav čošak.

Dergah je, etimološki, prostor pred vratima duhovnih velikana, te je to pojam koji se koristi za veće tekije.

Ponovit ćemo da se gotovo svi navedeni pojmovi ne samo u kasnijem periodu, nego ubrzo po njihovom osnivanju, uglavnom sinominiziraju, te svode na samo jedan pojam – tekija – iako su mnogi dugo zadržali svoju prvobitnu funkciju. Razlog za to nije samo nepoznavanje materije, nego i oličenje tekije kao središnje derviške institucije koja pojmovno i funkcionalno predstavlja jedinstven naziv za sve institucije koje su imale i ili imaju veze sa tesavvufom (sufizmom), tarikatom i dervišima.

Nadalje, na tu i takvu sinonimizaciju utjecala je i promjena tekijске funkcije, odnosno na njeno suočenje na razinu

isključivo vjerske institucije nakon što su stoljećima naporedo služile kao *musafirhane* i *imareti*, objekti od opštег društvenog značaja, kulturno-umjetničko središta, jer je u njoj izučavana i pisana poezija, te obrazovne institucije u kojima su se izučavale brojne islamske znanstvene discipline. Vremenom se gradovi u razvoju počinju oslanjati na neke druge osnove, kasabe prerastaju u šehere, povećava se broj musafirhana, imareta, karavan-saraja, hanova i drugih objekata smještajnog, ugostiteljskog i humanitarnog karaktera koji nemaju neposrednu vezu sa tarikatima i dervišima, *vakufi* prvo bitno namjenjeni za izdr-

tekije tipa Hajdar-dedeove u Karićima kod Breze i Ajvaz-dedeove u Pruscu, te treći Silahdar Mustafa-pašina ili Hadži Sinanova tekija u Sarajevu. U to vrijeme – vrijeme osnivanja prvih objekata ovog tipa – nije se naročita pažnja posvećivala postojećem, pa čak ni potencijalnom *džema'atu* iz jednostavnog razloga jer su upravo tekije, usudujemo se reći čak i zamišljene, ali u svakom slučaju funkcionalne kao embrionalne čestice ili nukleusi oko kojih su se formirale prije svega *mahale*, a potom naselja i u konačnici urbane cjeline. U tom smislu možemo reći da, makar što se Bosne i Hercegovine tiče, ovdje ne vrijedi tvrdnja da je

(Gazi Isa-begova zavija) i jedna u Blagaju kod Mostara. Ove dvije građevine posjeduju toliko zajedničkih elemenata da je *sarajevsku* moguće rekonstruirati čak i temeljem trenutnog izgleda blagajske, iako su na trenutni izgled potonje značajno utjecale dvije restauracije izvedene u rasponu od 101 godine, Omer-paše Latasa (1851.) i restauracija iz vremena socijalističke Jugoslavije (1952.) godine. Stoga, da navedemo djelimičan spisak zajedničkih, podudarnih i identičnih, osobnosti ova dva objekta koja su, bez sumnje, kameni temeljci ili referentne tačke početaka islamske duhovnosti u Bosni i Hercegovini. Napominjemo i ogradujemo se da je sličnosti toliko da ih je gotovo nemoguće nabrojati.

Gazi Husrev-begova halvetijska tekija, danas restoran Aeroplane

žavanje tekija propadaju čime se tekije dovode u izuzetno loše ekonomsko-finansijsko stanje te nisu ni mogle opsluživati svoje musafirhane i imarete. U tekije više ne svraćaju putnici, ratnici, siromašni... one u velikoj mjeri gube tu svoju funkciju, okreću se svojoj osnovnoj funkciji središta islamske duhovnosti, u njima se obavlja *zikr*, drže se dersovi, tumače se djela velikih islamskih pravaka i znanstvenika... Tekija postaje *tekija*.

TIPOVI I DERVIŠKIH INSTITUCIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini postoje, najgrublje rečeno, tri tipa takvih cjelina, koje imaju svoje reprezentativne predstavnike; prvi, cjeline tipa Gazi Isa-begove zavije u Sarajevu i tekije u Blagaju, drugi,

svako urbano naselje imalo svoju tekiju, nego je svaka tekija imala svoj grad. Stoga, tako treba spomenuti i činjenicu da je veoma mali broj objekata koji slove kao *tekije*, utemeljen upravo kao *tekija* odnosno kao isključivo mjesto za okupljanje, obrazovanje i boravak derviša i šejhova. Kako se ovi kriterijalni osnovi umnogome prepliću, njihovo razlaganje i rasprava o mogućim kombinacijama zahtijeva puno više vremena i prostora nego što ovom prilikom imamo na raspolaganju, a i samu raspravu odvelo bi u potpuno drugom smjeru, ovdje se na tome nećemo zadržavati.

Kao ogledni primjer svih gore navedenih elemenata i karakteristika poslužit će nam dvije tekije – bliznakinje, jedna u Sarajevu, koja više ne postoji

Oba objekta (jedan nepostojeći i jedan postojeći) slove kao *musafirhane* (gostinjci) što ih napose povezuje sa neposrednom preislamskom historijom Bosne i Hercegovine, jer su objekti i građevine tog tipa i u vrijeme kraljevine Bosne i Hercegovine bili najčešći oblik javnih dobara – zadužbina koje su imućni Bošnjani gradili kraj prometnih saobraćajnica. Nemoguće je nabrojati sve objekte takvog tipa, te ćemo osim ova dva spomenuti još jedan, vjerovatno među najstarijim, najslavnijim i istovremeno vjerovatno najspornijim, odnosno Hamza-dedeovu zaviju u Konjević Polju. Smješteni su neposredno uz važne saobraćajnice, na mjestima koja su svojevremeno imala značajnu ulogu u nastanku i razvoju urbanih cjelina, u oba slučaja objekti su locirani uz vodotoke, pripadajuće mlinove-vodenice; uz tekiju u Blagaju nalazi se turbe sa dva sanduka odnosno dvije kubure, a dio cjeline tekije na Bembasi je mezarje sa dva mezara koji zahtijevaju i potrebuju naročitu pažnju.

U nastavku teksta navest ćemo nekoliko opisnih karakteristika spomenutih tekija-bliznakinja, ali i nekih drugih tekija prije svih Silahdar Mustafa-pašine, koje, kada bi se izbacili nazivi ili makar zamjenili vrijede za obje derviške institucije, što u izvjesnom smislu predstavlja spisak geografsko-prostornih, arhitektonskih, enterijerskih i drugih osobenosti koje jedna tekija ovog tipa neizostavno mora posjedovati.

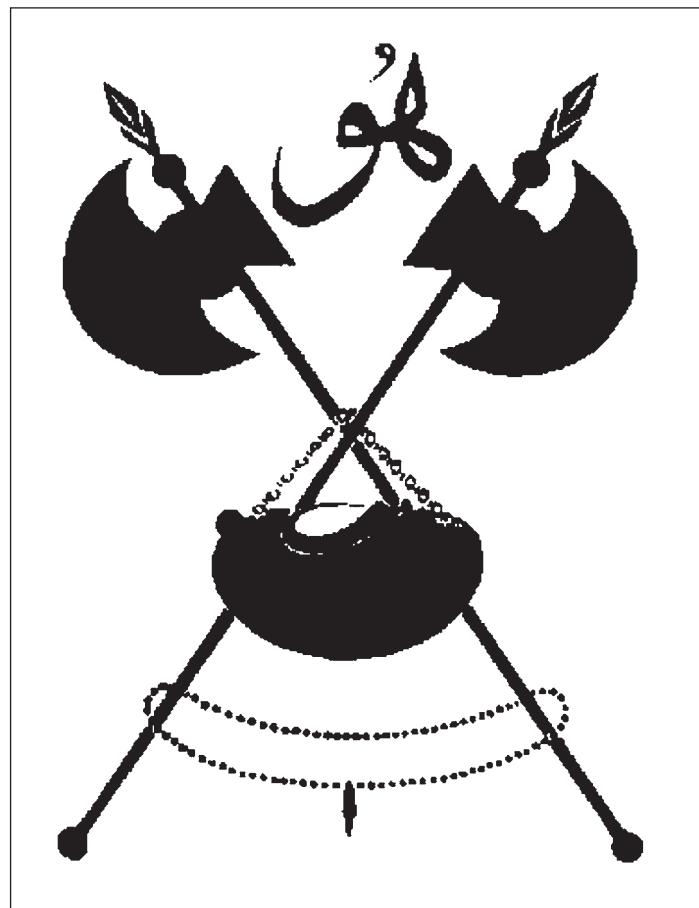
SVETA GEOGRAFIJA I SVETA HISTORIJA – NAČELA ZA UTEMELJENJE TEKIJE

Pri odabiru mesta i utemeljenju *tekije*, osnivači su se rukovodili nekolicinom načela koja, sva, potječe iz osnova svete geografije i historije, a u skladu sa svetopovijesnim razumevanjem i tumačenjem čovjekovog boravka na Zemlji, te se stoga u literaturi najčešće spominje formulacija 'prirodno-graditeljska cjelina'. One su uvijek gradevine uronjene u prirodno okruženje i potpuno otvorene prema njemu. Rijeka, stijena, klanac ili kanjon i brdo najčešće su oznake mesta na kojima se tekije podižu, i, zavisno od njih, dobijaju ponekad značenja kapije grada.

NEKOLIKO NAČELNIH ODREDNICA

Derviši ne smatraju da svijet počinje od njih, niti da su oni posljednji ljudi na svijetu. Svjesni hijeropovijesnog toka, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, svoga mesta u svijetu i u odnosu prema svome Gospodaru i prema Njegovom stvaranju, derviši svijet posmatraju u skladu sa stvaranjskim načelima kozmološkog reda koji se predstavlja uglavnom brojem, najčešće brojem sedam, jer je sedam simbolički znak cikličnosti procesa u svemiru i čovjekovom životu. Vjeruje se da označava trijumf duha nad materijom, sedam dana u nedelji, sedam boja u spektru, a Mjesec se primjerno mijenja svakih sedam dana; sedam je simbol učenja i mudrosti, sklada i ravnoteže na kozmičkom i duhovnom planu, nadahnuća i inspiracije, to je broj Tajne i absolutni je broj koji združuje jedinstvo broja jedan i potpunost broja šest u cjelini koja predstavlja *um*. Osim sedam nebesa i sedam zemalja, sedam dana u sedmici i sedam organa/dijelova tijela kojima se može počiniti dobro, ali i grijeh, te sedam otvora na glavi čovjeka, sedam je i vrlina (pokornost, milosrđe, nevinost, čovjekoljublje, umjerenost, blagost i marljivost), duhovnih sklonosti (mudrost, inteligencija, volja, snaga, znanje, smjernost i bogobojaznost). Broj sedam je simbol kontemplacije, čiste osjećajnosti, otmjenosti i plemenitosti što, gotovo sve nabrojano, ukazuje na znakovitu svečanu *osamljenost*, *osamljenost u mnoštvu*, što tekija implicate podrazumijeva. Broj sedam prema nekim tumačnjima predstavlja svojevrstan 'akumulator' kreativne energije i mudrosti, kao i naklonjenost ka intuitivnom i okultnom; podrazumijeva veliku maštovitost, ali i pasivnost, samozatajnost i studioznost, te logično intelektualnost.

S gore navedenim u skladu i proces izgradnje tekije odvija se u šest etapa, pri čemu je sedma sāmo postojanje i, ponovo, temeljem sedam osnovnih geografskih načela... Naravno, ali i da bi se izbjegla bilo kakva zabuna i pogrešno tumačenje, u tekijama o čijoj izgradnji se vodilo računa, odnosno koje su podignute *na istihari*, prisutna je znakovito složeni-

ja numerička simbolika koja podrazumijeva gotovo sve značajne brojeve – do broja 40 – ali i numeričke vrijednosti harfova, to jest slova arapskog alfabet-a, za čije tumačenje ovde objektivno nema prostora.

PROSTORNE OSOBENOSTI TEKIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prema Amri Hadžimuhamedović, prostor bosanskih tekija početno je određen sa sedam činitelja: kuća, stepenište, voda (mirna voda i slap), stijena, vrelo, mezar, pećina. Tih sedam činitelja povezano je putem u sliku kozmološkog reda. Put je osovina usmjerenosti tekije i čovjeka. Put nije ravan i slijedi tri smjera: uzlazni, silazni i vodoravni – što odgovara smjerovima kretnji u obavljanju klanjanja. On zahtijeva sigurnost putnika i znanje o Cilju prema kome se kreće. Staza prema tekiji i kroz tekiju ima uzvodni smjer. Tako simbolizira stazu povratka Ishodištu svega i put koji iz pojavnog svijeta vodi u svijet neuvjetovanosti, što odgovara stupnjevima ili vratima srca na koja se ulazi sa znanjem svake od sedam riječi svjedočenja o Božjoj Jednosti.

1. Kuća, središnji dio tekije, smještena je s desne strane blage uzbrdice puta. Oni koji su se zaputili prema tekiji idu strmim putem. Prvo zaustavljanje na putu biva pred kućom. Tada se tragatelj okreće na desnu stranu i licem usmjeren prema kibli prolazi kroz prva vrata. Od vrata do avlje spuštaju se stepenice. Silaženje simbolizira osvješćenje, spuštanje iz svijeta zabluda i zapućenost prema početku. Kuću čine avlja i zgrada. Prostor kuće odijeljen je visokim zidovima bez otvora od puta. Avlja tekije, za razliku od avlige dža-

Stijena je dio bosanskih tekija. Ona se gotovo okomito uzdiže nad kućom, simbolizirajući uranjanje ljudske građevine u snagu Vječnog. Kuća se oslanja na stijenu, dijelom ulazi u nju. Stijena kao kupola natkriljuje kuću, i tako ponavlja simbolizam krova svijeta. Rijeka i stijena su dvoje koje se iskazuje i prepoznaće u suprotstavljenosti: čvrstina i nepromjenjivost naspram otjecanja. Mirovanje naspram nestalnosti. Tišina naspram šuma.

mije, potpuno je izdvojen prostor za privatnost; ona je otvoreni dio kuće do kojeg ne dopiru pogledi iz vanjskog javnog prostora. Ni tekija, ni njena avlja u strukturi bosanskih građova nemaju značenje javnih sadržaja. Tekijske kuće su zato potpuno okrenute prema unutarnjosti, izdvojene iz gospodarskog središta grada.

Sve poznate bosanske tekije sadrže građevine jednostavnih oblika, prostih konstrukcija; građene su materijalima iz njihovog neposrednog prirodnog okruženja, koji su najčešće drvo, kamen i zemlja. Obje tekije, tekija na Buni i Isa-begova tekija, korištene kao primjer, predstavljaju tip kuće "na L", što je određenje tlocrtno-prostornog rješenja mevlevijske tekije u Konji. Naizgled potpunom svedenošću graditeljskog iskaza, najvrednije zgrade bosanskih tekija upućuju na raskrivanje unutarnjosti, u kojoj je sadržana sva raskoš njihovog značenja. Usmjerenost svake prostorije, proporcionaliranje, mnoštvo pojedinosti koje se u svojoj znakovnosti iskazuju - obrada i urešavanje zidova, oblici otvora, obrada stropova, odnos svjetla i tame, odnos poda i stropa, prožimanje vanjskog prostora i kuće, prisutnost boja u njihovom simboličkom značenju otkrivaju graditelja, učitelja - šejha, koji se sjeća Stvoritelja zidanjem kuće i njenim smještanjem na određeno mjesto prepoznato unutarnjim znanjem

2. Stepenište, kao neovisan element, pojavljuje se dva puta, sugerirajući silazak. Prvi put je to silazak iz vanjskog javnog prostora ulice u avlju tekije. Drugi put se stepeništem spušta iz avlige do korita rijeke. Obje tekije su smještene uz rijeku i okrenute prema njoj. Spuštanje do rijeke je pad u svjet prolaznosti i promjenjivosti. To je kretanje iz koga je, nakon očišćenja, moguće uspravljanje. U silasku stepeništem sadržana je drama uspinjanja.

3. Voda. Rijeka je postavljena upravno na smjer kible, pa osovina vodoravne usmjerenosti tekije premošćava rijeku. Voda rijeke odražava neprekinutost toka stvaranja i stalnost mijena i obnavljanja. Simbolika tekuće vode sadržana je u izrekama Heraklita i Platona o istoj riječi i uvijek drugoj vodi za svakog ko u nju uđe. I na Miljacki i na Buni je činjeno obredno pranje derviša. Rijeke su pritom simbolizirale i prepreku upućivanju središtu svijeta prije očišćenja, što je uporedivo sa simbolizmom šadrvana u džamijskim cjelinama. One su istovremeno, kao "druge vode za svakog ko u njih uđe", označavale promjenjivo i privremeno - ljudsko tijelo. Nekad su mirno zrcalo u kome se ogledaju kuća i tekija, označavajući uronjenost svega u neizmjenjivost dubine Objave. Nekad uzburkana, mutna, silovita voda, kad se oblak spaja s pjenom, kad se čestice najdublje mudrosti uzdižu u maglu znanja, kad se nezaustavljivost protjecanja vremena ogleda u stalnosti oblika. U bosanskim tekijama rijeke su naseljene brojnim vrstama riba, rijetkih životinja i bilja. Ribolov je bio zabranjen

4. Stijena je dio bosanskih tekija. Ona se gotovo okomito uzdiže nad kućom, simbolizirajući uranjanje ljudske građevine u snagu Vječnog. Kuća se oslanja na stijenu, dijelom ulazi u nju. Stijena kao kupola natkriljuje kuću, i tako ponavlja simbolizam krova svijeta. Rijeka i stijena su dvoje koje se iskazuje i prepoznaće u suprotstavljenosti: čvrstina i nepromjenjivost naspram otjecanja. Mirovanje naspram nestalnosti. Tišina naspram šuma. U stijenama bosanskih tekija raslo je najpitomije i najneobičnije bilje - jorgovani i jasmini, smokve i šipci. Uz jorgovane i jasminte u stijeni Isa-begove tekije nastanjeno je mnoštvo drveća, grmlja i trava, od kojih se desetine ne mogu pronaći ni na jednom drugom mjestu. U stijeni tekije na Buni sklonište nalaze brojne rijetke ptice, među kojima su bili i orlovi. Tako se živo prepliće s neživim.

5. Vrelo. Peta stanica simbolizira snagu ispunjenja. I kao što je Musa iz pustinjske stijene izbio vodu, tako u bosanskim tekijama iz stijena istječu vrela. Pristup vrelu Bune moguće je ako je tijelo potpuno uronjeno u vodu; pristup vodi na vrelu Ebu Hajat u Isa-begovoj tekiji moguće je samo ako je tijelo spušteno na sedždu, oslonjeno na sedam tačaka od kojih svaka pokazuje vezu sa dijelovima svjedočenja o Jednosti Božjoj. Vrelo simbolizira mogućnost, osigurava budnost, jer je izvor unutarnjeg života i slika duše. Kada je uronjeno u vodu, ponavljanje je svjedočenje o cjelovitosti i jednosti, sabiranju i obuhvatanju svega vanjskog i unutarnjeg. Kada je spušteno na sedždu, tijelo je oslonjeno na sedam tačaka, a svaka od njih pokazuje sedam ključeva za sedam razina značenja Cjeline, vezujući se za sedam dijelova svjedočenja o Božjoj Jednosti.

6. Mezar. Mezari sufijskih prvaka smješteni u tekiji, nekad u dijelu kuće (Blagaj), potvrđuju u trajanje života smjenu stanja. U smrti je konačni povratak ishodištu. Zato grob simbolizira potpunu uspravljenost. Grobovi su mjesta kroz koja se otvara znanje o novom djelovanju. Grobovi sufija su mjesta radosti, jer podsjećaju na vraćanje u jedno, na konačnost i smisao života.

7. Pećina u stijeni uz tekiju na Buni i pećina na Šehovoj koriđi u Isa-begovoju tekiji su sedma vrata. Povlačenje u osamu pećine predstavlja ponavljanje Poslanikovog običaja i sjećanje na početak spuštanja Objave. Simbol objavljenog Svetla u tami pećinske udubine u strukturi bosanskih tekija daje pećini značenje glavnog mihraba tekije. To su najdublja vrata iza kojih započinje novi krug postojanja. To su vrata pred čijom udubljenošću put postaje čista okomica i uspinjanje. Tu se sustižu dubina i visina. Ona je najniža i najdublja tačka tekije u kojoj se postiže najviši položaj. Ona je slika srca, mjesto pod čijom se zakriviljenošću narušta svijet privida i ispunjava cilj, sposobnost objektivnog razumijevanja

SIMBOLIZAM TLOCRTA

Prije svega obje građevine, zavija na Bembaši i tekija u Blagaju, izgrađene su na temeljima/tlocrtu u obliku latiničnog slova L, odnosno u obliku koji se u islamu naziva 'lam-elif', naime, posljednih harfom arapskog alfabetra koji skrbi značajnu simboliku izvan i ponad okvira ove rasprave. Za ovu priliku izdvojiti ćemo samo nekoliko natuknica. U najkraćem i najjednostavnije rečeno, nakon što je Bog, Uzvišeni, zaželio stvoriti svoje vrhunsko stvoriteljsko djelo – čovjeka, najprije je stvorio sve duše (ruh) koje će vremenom biti spuštene na

Prema Amri Hadžimuhamedović, prostor bosanskih tekija početno je određen sa sedam činitelja: kuća, stepenište, voda (mirna voda i slap), stijena, vrelo, mezar, pećina. Tih sedam činitelja povezano je putem u sliku kozmološkog reda. Put je osovina usmjerenosti tekije i čovjeka. Put nije ravan i slijedi tri smjera: uzlazni, silazni i vodoravni - što odgovara smjerovima kretnji u obavljanju klanjanja. On zahtijeva sigurnost putnika i znanje o Cilju prema kome se kreće. Staza prema tekiji i kroz tekiju ima uzvodni smjer.

Zemlju, ispisao je harf lam (ل) u levh-i mahfuzu, u nj smjestio sve duše koje su još bile u potencijalitetu. Tek nakon što im je dodao Svoj elif (إ), duše – sve stvari – postale su vidljive (lahir) odnosno lam-elif. Slijedi, lam-elif jesu lam napose stanje potencijaliteta (mogućnosti!), a elif te Božansko Svetlo kojim se stvoreno izvodi u stvaranje, pri čemu je simbolički prikaz stvorenog lam-elif. Ovaj dvoznak se izgovara kao *la* – naime kao sam harf *lam* – u značenju *ne*, pri čemu se ne čuje izgovor *elifa*, što neposredno implicira nepostojanost materijalnog svijeta, njegovu negaciju, postojanje samo Boga, Jedinog i približavanje Njegovoju uzvišenoj egzistenciji, ali i kao znak samo privremene (čitaj: prividne) odvojenosti Stvoritelja i stvorenja, kao i težnje ka konačnom ujedinjenju svjesnog stvorenja sa svojim Stvoriteljem. Pri tome se postupnost stvaranja izražava

parovima Bog/Muhammed, nevidljivo (*batin*)/vidljivo (*lahir*), *lam/elif*, *lam/lam-elif*...

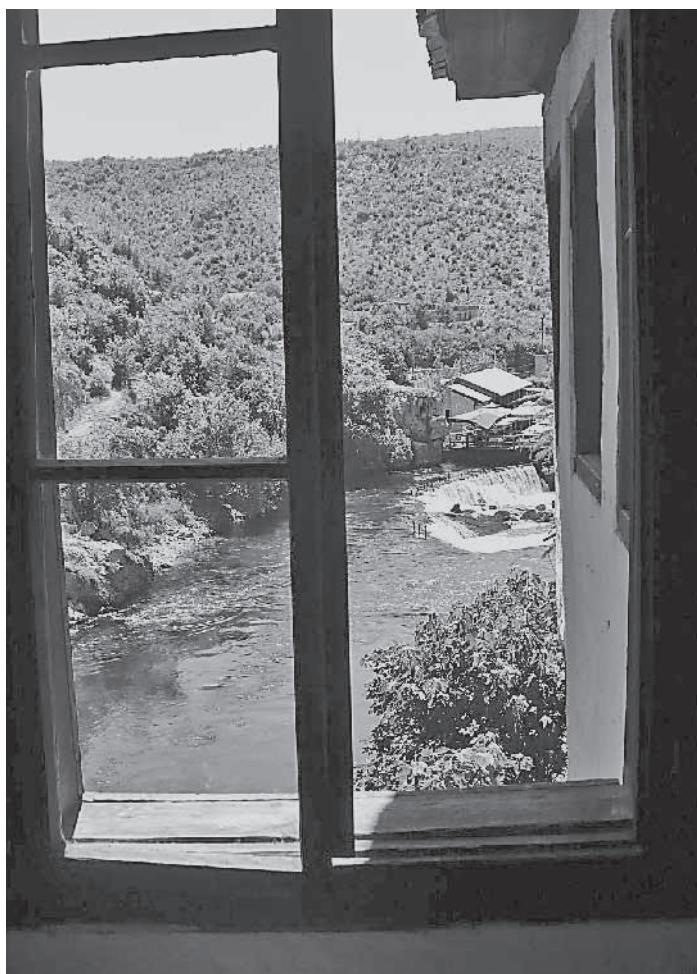
GEOGRAFSKO – PROSTORNI SMJEŠTAJ

Kao što smo već rekli, krajolik je dio ukupnog obrednog postupka i zato, i dio tekije... Toponomastički podaci i očuvana tradicija svjedoče da su se uz put od Isa-begove zavije do Šehove korije nalazila i druga mjesta koja su imala posebno sakralno značenje u duhovnom životu mjesnih derviša. To su vrelo Ebu Hajat, Šehov čair, pećina, jedna ili više njih u funkciji prostora *ćilehane* ili *ćelije*. O ovoj pećini se zna vrlo malo. Hadžijahić navodi da su u njoj derviši provodili *erbeine*, osamljivanje u trajanju od 40 dana. Preko puta pećine, ispod Šehove korije (preko rijeke Miljacke), nalazi se stijena Orlovača čiji dio okrenut rijeci Mošćanici nosi karakterističan naziv Šehovica. U tom dijelu danas se nalazi još jedna pećina. Sve ovo – s drugim nazivima – vrijedi i za tekiju u Blagaju. U oba slučaja radi se i o svojevrsnim prirodnim baščama sa rijetkim biljnim i životinjskim vrstama.

U skladu sa gore navedenim numeričkim odrednicama, načelno, prostor bosanskih tekija početno je određen sa sedam načela: kuća, stepenište, voda (mirna voda i slap), stijena, vrelo, mezar i pećina. Tih sedam činitelja povezano je putem u sliku kozmološkog reda.

Nadalje, činjenica koja je često korištena protiv derviša u smislu prebacivanja i optužbi za unošenje sinkretističkih i heretičkih vjerovanja u islam, jeste i ta da su tekije gradene na mjestima predislamskih svetilišta – pritom mislimo na mjesta koja su makar u našoj zemlji njeni stanovnici od pamтивјека smatrali svetim. U stvari, radi se o jednostavnom ali posvećeničkom poštovanju hiperopovijesnih činjenica, prethodnih objava, te svih tradicijskih odrednica koje se ne kose sa islamom, što je jedna od preporuka Allahovog Poslanika (s.a.v.a.) pri upoznavanju naroda sa islamom. Stoga ne čudi da se u oba predmetna slučajeva u neposrednoj blizini naših objekata nalaze *ostaci naselja iz prahistorijskog i rimskog perioda* – prahistorijske gradine, kasnoantička utvrđenja-osmatračnice te ostaci srednjevjekovnih gradina, što nedvojbeno potvrđuje kontinuitet postojanja želje i potrebe naseljavanja upravo tih mini-geografskih područja.

(Tekija u Blagaju na vrelu Bune) "...Nad ovim strši u visini od 1200 stopa strmenita stijena Vranjević brda, okrunjen impozantnim ruševinama gradine Stjepan-grada. Terasa, koja nam ovaj slikoviti pogled dopušta spada jednoj teki (tekija ili tečija), jednom prebivalištu derviša. U povijest postanka ovog muhamedanskog samostana upliće se narodno predanje, kršćanski srednji vijek i muhamedansko novije doba i dobiva jedan čudan podsjećaj na starohelenski mit (priču) o Perzeusu i Andromedi. Naime, narod kaže, da je u provaliji iz koje Buna izbjegao nekoč živio jedan zmaj, koji je Zemlji jedan grozan danak (tribut) nametnuo: svake godine morala mu se izložiti jedna djevojka iz okolice za žderanje. Jednoć pogodi udes Milicu, lijeput kćer u Stjepan-gradu rezidirajućeg vojvode Stjepana. Sa

Pogled na rijeku Bunu iz tekije

teškom boli dade je otac. Ona je bila nad vrelom u pola visine stjenovitog zida izložena gdje se i danas nalaze još ostaci jednog zida. Tamo je navodno vodio jedan podzemni hodnik iz gradine. Ova neman primicala se već svome plijenu, da ga proguta, u to stiže u Blagaj pobožni derviš Sari (plavi) Saltik iz Sirije. Pun plemenite hrabrosti stupi u borbu sa zmajem i savlada ga budzovanom. Zmaj se branio i svojim je repom tako jako oko sebe mlatio, da je velike komade iz stijene izbjiao. Vojvodu Stjepana ovo je junačko djelo toliko razveselilo, da je hrabrom Saltiku dao svoju kćer Milicu za ženu i jedan mu samostančić sagradio, kome je on bio upravitelj (šeik). Povijest ovog događaja nalazi se još u jednoj samostana u rukopisu, pokraj groba šeika i njegovog sluge, na zidu visi budzovan sa kojim je ubio zmaja i svečev mač. Zato mu uveče postavljaju vrč sa vodom. U jutro je navodno pod mokar, a vode je manje. Samostan je još dugo postojao, ali je postepeno propadao. Na poslijetku je bilo samo još derviša u njemu, a kuća u ruševnom stanju. Napokon dođe generalisimus Omer-paša (poznati Hrvat Mihajlo Latas) u Hercegovinu. Dražesni položaj Blagaja dade mu misao, da obnovi propali samostan. To se dogodilo oko god. 1862. Da svoga vjernoga, iz Indije potječućeg putnog i ratnog druga Muhamed-efendiju nagradi, učini ga šeikom ovoga lijepog i velikog manastira i oženi ga jednom djevojkom iz Nevesinja. I pokloni mu dva mlina, koja je Ali-paša u Blagaju podigao po njemačkim mlinarima. Novi sjaj samostana nije

dugo trajao; 1871. pade dole jedan dio stijene i probi svod samostana. Od tada stoji opet ponovno porušen. Godine 1878. umrije Muhamed Effendi Hindija (Indijabac) kao zadnji Šeik Blagaja; njegova dva maloljetna sina žive od prihoda mlina..." Carl Peez, Mostar i njegova kultura, 1891, preveo Miroslav Loose, 1946. i 1951.

(Tekija na vrelu Bune u Blagaju) Objekat musafirhane i turbeta je uklopljen u prirodnji ambijent tako da zajedno sa liticama, vrelom Bune i mlinicama čini jedinstvenu cjelinu. Stijena iznad tekijskih građevina također je dio sakralne cjeline, ali istovremeno i dio objekta. Prema predanju, na višim dijelovima stijene obitavali su orlovi, a na nižim golubovi i sitnije ptice.

(Zavija na Bembaši) "Pod gradom ima jedna stijena, koja se nadnijela zapadu. Kada je čovjek pogleda, misli da će se srušiti, a ispod nje je šupljina i iz te prazni izlazi iz goleme pećine šumom i hukom rijeka. Na mjestu gdje izvire ima pred spomenutom pećinom golem vrtlog koliko dva guvna. Dubok je tako da mu još niko nije našao dna. Oko ovoga dubokog vrtloga sazidao je uz litice mostarski mufti-efendija jednu halvetijsku tekiju, od koje je jedan veliki čošak okrenut prema vodi." (Evlija Čelebi, Sejahatname, preveo Sejfudin Kemura)

(Zavija na Bembaši) Kroz drvenu dvokrilnu kapiju koja je bila postavljena na visokom avlijskom zidu ulazio se u prostor kaldrmisane avlike. Ulica Bembaša se nalazila na višem nivou od avlike, tako da je problem denivelacije bio riješen sa osam kamenih stepenika. Avlija je obuhvatala prostor od ulice pa sve do rijeke Miljacke, kojoj se prilazilo ispod zida semahane. Tekija je fasadama bila otvorena prema rijeci Miljacki, dok su zidovi koji su imali orientaciju prema vanjskom svijetu, odnosno ulici, bili zatvoreni i bez ikakvih otvora. Donji prozori objekta bili su pravougaoni, dok su gornji imali završetak u vidu blago spljoštenog polukružnog luka. Prozori u donjoj zoni su imali željezne demire. Postepeno smicanje prostorija zavije u smjeru sjever-jug, sa ciljem postizanja orientacije otvorenih dijelova objekta prema Kibli, rezultiralo je jednostavnom ali neuobičajnom prostornom kompozicijom objekta. Na istočnoj strani objekta nalazio se prostor pravougaone osnove, u kome su u prizemnom dijelu bili smješteni ostava i međan odaja, dok se na spratu nalazila jedna soba i prostor semahane. Na ovaj prostor se sa zapadne strane vezala prostorija manjeg hajata pravougaone osnove, a potom slijedi osnova mutvaka u prizemlju i divhane na spratu. Zgrada je imala drvenu verandu čija konstrukcija se oslanjala na bočne zidove zgrade i preko drvenog jastuka na samo jedan hrastov stup postavljen na kamenu bazu. Veranda je na spratu imala devet drvenih stupova koji su pridržavali krovnu konstrukciju objekta. Otvori verande bili su zatvoreni mušepkom.

TEKIJSKA ARHITEKTURA - INTERIJER

Što se tiče unutarnjeg rasporeda prostora on je organiziran u skladu i uz poštovanje svih načela svete geometrije, pri-

čemu svaki element potrebuje i zahtijeva naknadno objašnjenje i obrazloženje u vidu zasebnog referata, a za što ovde nemamo prostora, te čemo se ograničiti samo na njihovo takstativno pobrojavanje ili tek spomen. Postojeće originalne derviške institucije (a to su, ponavljamo, samo Hadži Sinanova tekija i malim dijelom ponovo izgrađeni Gazi Husrev-begov hanikah) nisu dosljedno autentične u segmentu interijera i njegove opremljenosti, a uveliko i eksterijera, što je neminovna posljedica utjecaja historijskih i drugih okolnosti kroz koje su prolazili Bosna i Hercegovina, Sarajevo te neminovno i Hadži Sinanova tekija. Uprkos svemu samo je Hadži Sinanovu tekiju donekle bilo moguće analizirati na osnovu postojećeg stanja, jer ona je ponajbolje sačuvala svoju autentičnost, te samo ona odražava nekadašnju svoju prvobitnost. Glavna prostorija tekije naziva se *semahana* i to je velika, središnja i glavna čilimima prekrivena prostorija u kojoj derviši obavljaju svoj obred. Tu se nalazi i *mihrab*. U tekijama se obično nalazi stan za šejha ili domaćina tekije. U većim tekijama je postojala i *musafirhana*, mjesto gdje su besplatno noćivali šejhovi, derviši i drugi putnici.

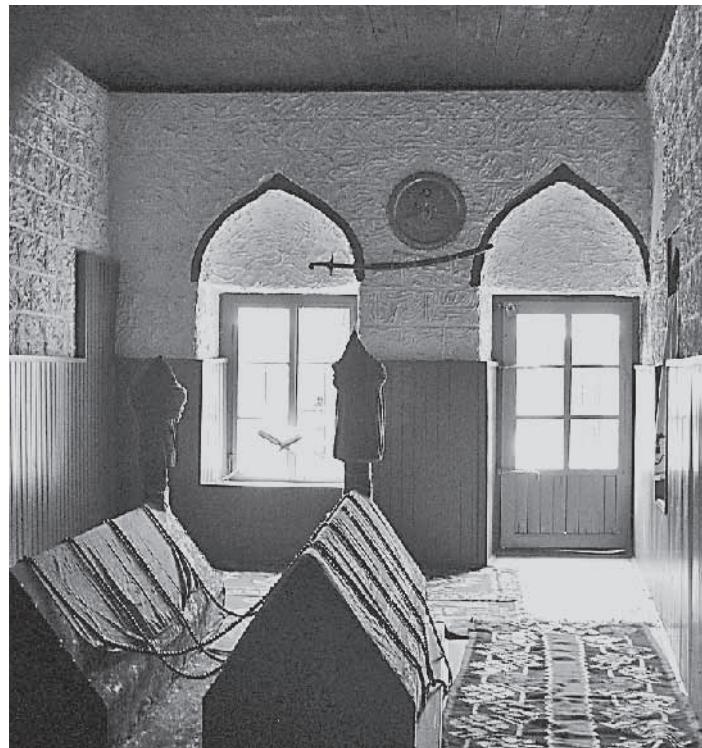
Mejdan-odaja je prostorija za razgovor, mjesto gdje se izučavaju nauke i izoštravaju stavovi, mjesto *mehabeta* i *sohbeta* koji su nerazdvojni dio tarikata i dervišluka, da ne kažem da predstavljaju njegovu osnovnu karakteristiku.

Ćilehana, *halvetgah* ili nepopularnije ćelije su prostori koji su imali funkciju osamljivanja šejha u koju se ovaj povlačio radi obavljanja meditacije. Njihova glavna odlika je da su ova mjesta uvijek odvojena od objekta zavije. Njihov karakter je ovisio o geografskom području, klimi, materijalnoj kulturi zemlje.... Za ove svrhe mogle su se upotrijebiti i pećine, što je u Bosni i Hercegovini često bio slučaj.

Neke tekije su bile prizemne, a neke su imale i sprat. Gradile su se od različitih materijala u zavisnosti od tradicije mjesta na kom se grade. Nadalje svaki detalj u tekiji ima svoju precizno određenu simboliku. Oružje na zidovima predstavlja znak da je borba sa samim sobom najviši izbor. Obavezna je i levha koja upozorava na vođenje računa o svome ponašanju – *Edep Ja Hu!*, dok sablje okačene na zidu oko nje znače: u borbu se usključi cijelim svojim bićem. Luk i strijela koji vise na zidovima ukazuju na oprez u životu, na protok vremena i blizinu smrti, jer je vrijeme nepovratno kao i odapeta strijela. Jednako obavezan je i štap koji ima jaku simboliku u islamu i označava oslanjanje na tradiciju koja se prenosi stoljećima. Simbolika štapa je prilično opširna te bi nam samo spomen svakog od značenja uzeo previše prostora; stoga čemo se zadržati samo na osnovnom i najpoznatijem u savremeno doba, značenju u smislu liječenja, izlječenja, te alkemijskom/alkemičarskom potencijalitetu pretvorbe bezvrijednog u iznimno vrijedno. Štap je simbol čuvanja, odbrane i sigurnosti (pastirski), vlasti i autoriteta (žezlo), neovisnosti i samostalnosti... S druge strane štap iz profila izgleda kao već spominjani harf *elif*, a odozgo kao tačka, zasigurno jedan od najtajanstvenijih derviških simbola.

Postojeće originalne derviške institucije (a to su, ponavljamo, samo Hadži Sinanova tekija i malim dijelom ponovo izgrađeni Gazi Husrev-begov hanikah) nisu dosljedno autentične u segmentu interijera i njegove opremljenosti, a uveliko i eksterijera, što je neminovna posljedica utjecaja historijskih i drugih okolnosti kroz koje su prolazili Bosna i Hercegovina, Sarajevo te neminovno i Hadži Sinanova tekija. Uprkos svemu samo je Hadži Sinanovu tekiju donekle bilo moguće analizirati na osnovu postojećeg stanja, jer ona je ponajbolje sačuvala svoju autentičnost, te samo ona odražava nekadašnju svoju prvobitnost.

Naime, ponovo čemo se vratiti osporavanoj bosanskoj tradiciji i legendi. Nakon izgradnje Isa-begove zavije i njene predaje mevlevijskom šejhu na upravljanje, posljednji did Crkve bosanske je svoj štap, koji se prenosio sa generacije na generaciju kao simbol najviše duhovne ovlasti u Bosni i Hercegovini, predao na staranje prvom šejhu ove zavije. Prema nekim naporedim predajama *did* je svoj štap predao osobno sultanu Fatih Mehmed-hanu, a ovaj mevlevijskom šejhu, što ne mijenja suštinu. Ovaj štap se gotovo pet stoljeća čuvalo u tekiji na Bendbaši, da bi mu se nakon 1957. godine izgubio svaki trag. Ovo ozračje legende i neutvrđive historijske istine ponovo nas vraća na Isa-bega Ishakovića, ali i dovodi do još jedne legende.

Mezari u tekiji na Buni

ISA-BEG ISHAKOVIĆ: UNUK KATARINE KOSAČE?

Isa-beg Ishaković posljednji krajčnik Bosanskog kraja, drugi sandžakbeg osmanlijske pokrajine Bosne i glavni osnivač Sarajeva i Novog Pazara, vladao je Bosnom u dva navrata, od 1454.-1463. te od 1464.-1470. godine. Zbog njegovog doprinosa razvoju zemlje on je danas jedan od najpoznatijih likova iz osmanlijskog razdoblja bosanske historije. Bio je sin prvog bega Bosne, Ishak-bega Kraljevića (Kral-oglu) i otac šestog bosanskog sandžak-bega Gazi Mehmed-bega. A sada nekoliko

podataka koje zvanična historija i službeni historičari Bosne i Hercegovine ne samo da ne prihvataju, nego i osporavaju i na svaki način nastoje denuncirati. Naime, prema nekim neslužbenim izvorima Isa-beg Ishaković je unuk bosanske kraljice Katarine Kosače-Kotromanić, koja se u narodu tradicionalno naziva *posljednjom bosanskom kraljicom*, historičari tu ulogu pripisuju kraljici Mari (1447.-1495.), ženi posljednjeg bosanskog kralja.

KONTINUITET

U najkraćim crtama, Katarina Kosača-Kotromanić (1425.(?) - 25. oktobar 1478.) rođena je u Blagaju pored Mostara od majke Jelene i oca Stjepana Kosače, koji je 20. siječnja 1448. godine u povelji njemačko-rimskog cara Friedrich III. nazvan herzog-om, što na njemačkom jeziku znači vojvoda. Stjepan Kosača je pak već i prije te povelje imao titulu *Vojvode humske zemlje*. Njemu se, čini se svidjelo kako titula vojvoda zvuči na njemačkom jeziku, pa ga u svojoj diplomatsko-upravnoj korespondenciji i dekretima koristi u lokaliziranom obliku *herceg*, odakle i novi naziv Humske zemlje - Hercegovina. Herceg Stjepan borio se za stabilnost Humske zemlje, pa je zbog turskih osvajačkih prijetnji s istoka održavao prijateljske odnose s rodom bosanskih kraljeva Kotromanića. Iz tih odnosa se javila simpatija, zatim ljubav i na koncu brak njegove kćerke, Katarine Kosača i uglednog prijestolonasljednika Stjepana Tomaša Kotromanića. Tim brakom

su Hercegovina i Bosna prvi put čvrsto ujedinjene. Budući da je Stjepan Tomaš obećao papi da će iskorijeniti bosansku herezu i Crkvu Bosansku iz svoga kraljevstva, dvadesetdvogodišnja Katarina se morala odreći svoje izvorne vjere i postati rimokatolkinja. Stjepan Tomaš Kotromanić postao je kralj Bosne i Hercegovine i s kraljicom Katarinom je imao dvoje djece: Sigismunda (Žigmunda ili Simun (Šimun), kasnije *Ishak-bey Kraloglu* (Ishak-beg Kraljević) otac *Isabey Ishakoglua*, odnosno Isa-bega Ishakovića 1449., Katarinu 1459., i treće dijete o kojemu se gotovo ništa ne zna. Stolovali su u kraljevskom gradu Bobovcu pokraj Kraljeve Sutjeske. Kralj Stjepan Tomaš umire 1461., a nasljeđuje ga njegov sin iz prethodnog braka Stjepan Tomašević. Kraljici Katarini je data titula *kraljice majke* i nastavila je živjeti na kraljevskom dvoru.

Veliki broj historičara posljednjom bosanskom kraljicom smatraju kraljicu Maru, prvu suprugu posljednjeg bosanskog kralja, a ne Katarinu koja je bila

supruga pretposljednjeg bosanskog kralja. Katarina je bila kraljica, odnosno prva žena Bosne, tijekom svog braka sa Stjepanom Tomašem. Budući da je njen brak s Tomašem završio njegovom smrću 1461. godine, a na bosansko prijestolje sjeo Katarinin posinak Stjepan Tomašević, položaj kraljice Bosne zauzela je Tomaševićeva supruga Mara. Tomaševićevom smrću Mara je ostala udovica posljednjeg bosanskog kralja, odnosno posljednja bosanska kraljica. Iako je neosporna činjenica da Katarina nije bila posljednja bosanska kraljica, ona je bila posljednji član kraljevske loze koji se borio za ponovnu uspostavu kraljevine, koju su osvojili Turci. Uzroci legendi o Katarini, posljednjoj bosanskoj kraljici su temeljito ispitivani i povjesničari smatraju da su uspjeli otkriti razlog. Naime, nakon smrti njenog posinka, kralja Stjepana Tomaševića 1463., Katarina je ostatak svog života provela pokušavajući dobiti pomoć za obnavljanje bosanskog kraljevstva. Pri tome, Katarina je polagala pravo na bosansko kraljevstvo, a Marija ju je podržavala, ili se nije proti-

vila. Pored toga, Katarina je sa sobom u izgnanstvo ponijela i sve kraljevske oznake (i krunu), koje su se prenosile sa kralja na kralja, simbole kraljevske moći. Obje činjenice govore da je ona utjelovljavala posljednji oblik bosanskog kraljevstva, tj. da je shodno tome bila posljednja bosanska kraljica. Zbog toga ju se smatra posljednjom bosanskom kraljicom, iako ona to formalno nikad nije bila.

Za vrijeme najžešćih progona pripadnika i sljedbenika Crkve bosanske među kojima je bio i veliki broj bosanskih plemenitaša i uglednika, od strane katoličke inkvizicije, nekih 40,000 ljudi našlo je utočište na zemljama pod kontrolom Katarininog oca. Nakon osman-skog osvajanja Bosne godine 1463. kraljica se povukla na Kupres. Tu je okupljala snage za obranu zemlje. U to vrijeme je na Kupresu u mjestu Vrila (danasa Otinovci) dala sagraditi crkvu Presvetog Trojstva. Kad se turskim osvajanjima nije moglo odoljeti ni na Kupresu, kraljica se preko Konjica zajedno s kraljevskom pratnjom povukla do Stona, a zatim do Dubrovnika. U Dubrovniku je pohranila mač svojeg pokojnog muža bosanskog kraljevskog roda Kotromanića, Stjepana Tomaša Kotromanića. Taj mač je pohranila "pod zavjetom, da se on dadne njezinu sinu Šimunu, kad se osloboodi turskog ropstva", kako bi se borio za oslobođenje svoje zemlje. I Dubrovnik je bio pod turskom prijetnjom. On je jakom diplomatskom aktivnošću i dobrim diplomatskim vezama sa zapadnim zemljama te velikom otkupninom uspio očuvati svoju nezavisnost i slobodu, a kraljica Katarina je morala otići iz Dubrovnika i došla je u Rim, gdje je sve do svoje smrti 'radila na oslobođanju svoje zemlje i obrani svoje vjere'.

Prema nekim historijskim izvorima Katarinin polubrat, Ahmed-paša Hercegović, sin iz Stjepanovog braka sa Cecilijom i kasniji zet sultana Bajezida II, organizirao je prebacivanje njene djece u Istanbul gdje je Katarinin sin Sigismund, sada *Ishak-beg Kraloglu* (Kraljević) od Karasija, postao iznimno utjecajan. Njena kćerka preselila je na ahiret u Skopju, gdje joj je Isa-beg Ishaković, podigao turbe, koje je tu postojalo sve do zemljotresa iz 1963., poslije kojega nikada nije obnovljeno, ali se tradicija lokalnog stanovništva koja se ogleda u posjećivanju mezara ove žene i paljenja svjeća, održala do danas. U turskim izvorima princeza Katarina se spominje kao Tahiri-hanuma.

Kraljica Katarina sa sobom je, kao što smo gore spomenuli, odnijela simbole bosanske kraljevske kuće. Prema predaji među tim stvarima su i dva emaneta koji će, uz treći – štap bosanskih dijova – kada se ponovo nađu u Isa-begovoj zaviji na Bendbaši, označiti ponovni uspon i napredak Bosne; među njima su i mač njenog pokojnog muža Stjepana Tomaša, koji se imao predati njenom sinu kada se vrati u Bosnu.

ISA-BEG I SARAJEVO

Kao urbano mjesto, Sarajevo se počinje razvijati sredinom 15. stoljeća podizanjem zadužbine Isa-bega Ishakovića.¹ Naime, nakon musafirhanе po-dignute, po svemu duseći 1453. godi-

vremena osmanske uprave. Datirana je u vrijeme od 1. februara do 3. marta 1462 (tokom mjeseca džumade'l-evvela, 866. hidžretske) godine.²

Smatrajući srednjovjekovno selo Brodac, koje se nalazilo na Bendbaši, pogodnim da u njemu zasnuje novi grad, Isa-beg je to zemljiste izuzeo od ranijih vlasnika, a u zamjenu im je dao zemljiste u selu Vrančić u Hrasnici. Kao poklonik derviša, tu je sagradio tekiju, do nje musafirhanu, nešto niže na Baščarsiji han (Kolobara), most preko Miljacke, hamam uz Carevu džamiju, izvještan broj dućana, te mlinove na Miljaci. Pored tekije, okolo koje se počelo formirati novo naselje, podizanjem hana, odnosno karavan-saraja sa mnogim dućanimi, on je postavio osnove privrednog centra, a mostom preko Miljacke omogućio povezivanje najstarijeg naselja okolo Careve džamije sa novim privrednim centrom na drugoj obali. Svoje zadužbine Isa-beg je uvakufio "...tako da se ne mogu ni prodati ni pokloniti, niti na ma koji način preći u

Prema nekim historijskim izvorima Katarinin polubrat, Ahmed-paša Hercegović, sin iz Stjepanovog braka sa Cecilijom i kasniji zet sultana Bajezida II, organizirao je prebacivanje njene djece u Istanbul gdje je Katarinin sin Sigismund, sada *Ishak-beg Kraloglu* (Kraljević) od Karasija, postao iznimno utjecajan. Njena kćerka preselila je na ahiret u Skopju, gdje joj je Isa-beg Ishaković, podigao turbe, koje je tu postojalo sve do zemljotresa iz 1963., poslije kojega nikada nije obnovljeno, ali se tradicija lokalnog stanovništva koja se ogleda u posjećivanju mezara ove žene i paljenja svjeća, održala do danas. U turskim izvorima princeza Katarina se spominje kao Tahiri-hanuma.

ne, Isa-beg, 1457. godine podiže džamiju koju je poklonio sultanu Mehmedu Fatihu, po čemu je džamija i dobila ime Careva. Nakon toga je podigao upravno središte - dvor - saray, po kom je grad Sarajevo dobio ime. Oba ova objekta, džamija i saraj, nastali su prije 1462. godine, kada je napisana *vakufnama* Isa-bega Ishakovića o osnivanju njegovih zadužbina, s kojima je, zapravo, počelo urbano formiranje grada. Ovaj dokument predstavlja najstariji izvor koji se odnosi na Sarajevo i njegovu najbližu okolinu za

čije puno vlasništvo (*mulk*), nego da vječno ostane onako kako je (u *vakufnamu*) propisano "sve dok Bog ne ostane jedini gospodar zemlje i svega što je na njoj; on je najbolji nasljednik".

Kolika je važnost tekije bila, vidljivo je po tome što se cijelo naselje koje je nastalo oko nje, a koje se protezalo smjerom sjeverozapad – istok, od Bendbaše do Baščarsije, nazivalo Mahalom Isa-begove zavije. U Isa begovoj vakufnami ništa se ne govori kojem derviškom redu ova zavija pripada. To je jedan od dokaza

da je ustvari ova zadužbina prвobitno nastala kao musafirhana. Da je Isa begova zadužbina prвobitno bila musafirhana, ukazuje i činjenica što se u drugoj polovini XVIII. stoljeća postavljalo pitanje prihoda Isa-begova vakufa za mevlevijsku tekiju, koja je kasnije nastala na ovom mjestu.³ Uz Isa-begovu musafirhanu sagradio je izvjesni Hadži Mahmut⁴ prije 1650. godine mevlevijsku tekiju. Ovu tekiju je opisao Evlija Čelebi 1659.⁵ godine. Pjesnik Rešid efendija rodom iz Sarajeva u svojoj pjesmi o katastrofi Sarajeva koju je uzrokovao pohod Eugena Savojskog, mevlevijskoj tekiji je posvetio oko 40 stihova u kojima opisuje zgradu tekije, njen šadrvan, baštu i drugo. On u svojim stihovima spominje i enterijer objekta i podatak da je unutrašnjost tekije bila ukrašena levhama ispisanim

ukazivalo na socijalni aspekt uloge tekiјe i ukupnog učenja islama koje su derviši izvorno u životu artikulirali. Sve je ovo utjecalo na brzo širenje islama u našim krajevima.

BILJEŠKE:

¹ Na historijskoj pozornici porodica Ishaković prvi put se pojavljuje godine 1414. godine kada Ishak-beg postaje vojvoda Zapadnih strana, položaj na kojem ostaje sve do 1439. godine (p. 1442.). Te i naredne godine, također kao vojvoda, spominje se njegov sin Eseb-Alija. Drugi Ishak-begov sin, vojvoda Barak, spominje se u dokumentima 1435. i 1436. godine, kada ga zastupa na položaju zapovjednika Zapadnih strana. Treći Ishak-begov sin, Isa-beg Ishaković, imenovan je za vojvodu Zapadnih strana 1440. i na toj funkciji je ostao sve do 1463. godine. Godine 1464. postaje bosanski sandžak-beg i na toj funkciji ostaje sve do 1470. godine. Među brojnim dokumentima Dubrovačkog arhiva koji se odnose na Isa-bega Ishakovića značajna su dva

tri dana. Prepis ove vakufname nalazi se u Sidžilu sarajevskog kadije iz godine 1838 (1254. hidžretske) u Gazihusref-begovoj biblioteci, br. 77, str. 51-52 i prevod u Prilozima II, Sarajevo 1951, str. 7-29. Originalna vakufnama se nalazila u rukama Mustaj-bega Fadilpašića, a nakon što ju je posudio Kosti Hofmanu, izgubio joj se svaki trag. Do danas se sačuvalo nekoliko prepisa za koje H. Šabanović smatra da nisu korrektni i da je gore navedeni iz Sidžila sarajevskog kadije najbolji.

³ Mula Mustafa Bašeskija u svojoj Kronici kaže da je 1780. (1191. hidžretske) godine iz Carigrada u Sarajevo došao mevlevijski šejh Osman-dede i sa sobom donio isprave na osnovi kojih bi "uspstavio i pronašao "Isa-begov vakuf". Bašeskija kaže da je lično na pregledao Isa-begovu vakufnamu i da u njoj nije našao ni spomena o tekiji, kalderijskoj, mevlevijskoj ili nekoj drugoj. I zaista, te godine ona nije ni obnovljena, nego tek dvije godine kasnije (Mujezinović, str 246).

⁴ Umro 1650 (1060. hidžretske) godine. Na njegovom nišanu, koji se nalazi u groblju kod Sinanove tekije, napisano je da je on sagradio Mevlevijsku tekiju (Mujezinović, str. 246.).

⁵ Na obali rijeke Miljacke, na mjestu poput raja nalazi se vakuf tekija Dželaludin Rumija (začetnik i osnivač mevleviskog reda). Tekija ima simahanu (prostor za obavljanje derviških obreda), međan odaju (gdje se derviši sastaju na razgovor izvan obreda), sedamdeset do osamdeset sobica za siromahe, mahvil za mutribe (balkon za one koji pjevaju i sviraju), imaret (kuhinja) i trpezariju. Šejh ove tekije je učen čovjek.

⁶ Prema popisu Islamske zajednice iz 1930. godine u Sarajevu su uz Isa-begovu tekiju postojele sljedeće tekije:

- Skender-pašina tekija, halvetijsko-nakšibendijskog reda, sagrađena oko 1500. godine, na lijevoj obali Miljacke,

- Hadim Ali-pašina - Gazilerska tekija, kadirijskog reda. Nalazila se na prostoru gdje je današnji Higijenski zavod. Naziv "gazilerska" dobila je jer je bila na putu koji se zvao "Gaziler yolu" (Put gazila). Ova tekija se smatra jednom od najstarijih tekija u Sarajevu,

- Silahdi Mustafa-pašina - Hadži Sinanova tekija u mahali Kadi Bali efendije ispred Sarać Alije džamije,

- Bistrigina tekija – hanikah čiji je osnivač Ibrahim Bistrigi, glasoviti šejh halvetijskog reda,

- Kaimi-babina tekija koja predstavlja njegovu porodičnu kuću koju je uvakufio za tekiju. Nalazila se niže od mosta Ćumurije na desnoj obali Miljacke. Prvi put je stradala u požaru 1677. godine, potom ju je obnovio sarajevski kadija Zihnija 1762. godine. Totalno je izgorjela 1879. godine,

- Jedilerska tekija, nakšibendijskog reda, osnovao ju je 1879. godine Sejfullah Ibližović a formirala se postupno. U početku je bila samo prostorija za čuvare Turbeta sedam braće. Postojala je sve do 1937. godine, kada je srušena i na tom prostoru podignuta stambena zgrada Čokadži vakufa u Bistriku,

- Nakšibendijska tekija na Mlinima u kojoj se zikr obavlja po mevlevijskom usulu,

- Fadil-pašina tekija u Donjoj Vogošći, koju je osnovao poznati divanski pjesnik i sufija Fadil-paša Šerifović,

- Turnadinedina tekija kod Čekrčine džamije i - Gazi Husrev-begov hanikah.

Dakako da je veoma simptomatično, simbolički i faktografski da jedan od prvih zvaničnih *osmanskih* namjesnika Bosne Isa-beg Isaković, sin Ishak-bega Kraljevića sin kraljice-majke Katarije Kosarča, od svih objekata koje je mogao podići, odabrao da najprije podigne musafirhanu/zaviju/tekiju. U svakom slučaju, ono što historija ne spori jeste činjenica da su u predstavljanju islama Bosni i Hercegovini i vice versa, derviši imali, usuđujemo se reći, presudnu ulogu; kao vjernici - svojom pobožnošću i dosljednom primjenom vjerskih propisa, kao humanisti - svojom solidarnošću i pomaganjem drugih, i kao vojnici - svojom hrabrošću i odlučnošću.

krasnom kaligrafijom (Handžić, 1943, str. 7-12). Od tog vremena ovaj objekat se spominje samo kao tekija.⁶

Dakako da je veoma simptomatično, simbolički i faktografski da jedan od prvih zvaničnih *osmanskih* namjesnika Bosne Isa-beg Isaković, sin Ishak-bega Kraljevića sin kraljice-majke Katarije Kosarča, od svih objekata koje je mogao podići, odabrao da najprije podigne musafirhanu/zaviju/tekiju. U svakom slučaju, ono što historija ne spori jeste činjenica da su u predstavljanju islama Bosni i Hercegovini i vice versa, derviši imali, usuđujemo se reći, presudnu ulogu; kao vjernici - svojom pobožnošću i dosljednom primjenom vjerskih propisa, kao humanisti - svojom solidarnošću i pomaganjem drugih, i kao vojnici - svojom hrabrošću i odlučnošću. Uz mnoge tekije postojele su musafirhane i imareti, što je

dokumenta. Prvi se odnosi na mogućnost posjetite Isa-bega Dubrovniku i datiran je sa 16. avgustom 1452. godine. Tada su Dubrovčani po prvi puta zabilježili njegovo puno ime, sa imenom njegovog oca, kao i porodično ime:lsabech Isacovich Crarusich. Drugi dokument datira od 1. februara 1454. godine, u kome vojvoda Isa-beg izdaje u Skoplju dokument u kome traži da, između ostalih, knezovi Hamza i Dobroslav pomažu i štite Franka kada bi došao u trgovinu u Zemlju Pavlovića ili Hercegovu zemlju. Posljednji put Isa-beg se u pisanim dokumentima spominje 8. februara 1470. godine. Ne zna se kada je umro, niti mjesto na kome je ukopan. U haremumu Careve džamije u Sarajevu, tačno iza njenog mihraba, nalazi se jedan nedatiran nišan velikih dimenzija koji se u narodnoj tradiciji veže za Isa-bega (Mujezinović, 1974, str. 24).

² U njoj se između ostalog kaže da se ova Isa-begova zadužbina sastoji od tri kuće, jedne štale, jednog ogradenog dvorišta i ostalog što je potrebno. Prema zakladnici ove su zgrade služile kao konačište i tekija siromašnim muslimanima, učenicima, sejjidima, ratnicima, putnicima namjernicima. Tu se kuhala i besplatno dijelila hrana putnicima i službenicima konačišta, a višak hrane je dijeljen siromašnoj djeci Sarajeva. Gosti su imali pravo na hranu samo

ŠEJH – PRVI MEĐU JEDNAKIMA, DUHOVNI VODIČ I UČITELJ

Ebu Ali ed-Dekkak je rekao: "Čovjek ne može slijediti sufiski put bez šejha, jer je to put koji vodi kroz skriveno (gajb), ili kroz skriveno skrivenoga (gajbu-l-gajb). Ako stablo nikne samo, a da ga niko ne zasadi, njegovi plodovi se ne mogu koristiti, makar i izlistalo. Štaviše, ono možda nikada neće ni dati ploda. Vidi, o brate, da je i kod absolutnog prvaka poslanikā, u pitanju objave, Džibril, a.s., bio posrednik između njega i Uzvišenog Allaha, pa će na osnovu toga spoznati da je prihvatanje šejha nužnost i da derviš bez toga ne može."

Šejh je osoba koja posjeduje potpuno znanje i osobno iskušto duhovnog putovanja, pohvalne i prijekora vrijedne osobine (*akhlaq-i razilah* i *akhlaq-i hamidah*), njihove karakteristike (*khawas*) i njihove učinke (*ta'thirat*). Mora biti u stanju razlikovati nijanse, odnosno fina područja u kojima se dobre i loše osobine to jest postupci preklapaju, te za svakog svog derviša imati način, plan i preporuke za otklanjanje loših i stjecanje dobrih osobina. Mora biti svjestan, znati i pratiti razvoj tih osobina i ponašanja kako u pozitivnom tako i u negativnom smjeru. Mora poznavati zamke i pokvarenosti nefsa (*nafs*) i šejtana, te imati intuitivno osjetilo o osjećaju za melekansko, te – naročito važno – biti u stanju razlučiti šta čemu pripada. Stoga je neophodno da šejhu'l-tarikat bude kvalificiran u domenu tarikata i tesavvufa, ali nipošto samo knjiški, nego isključivo iskustveno, jer će u protivnom nanijeti više štete nego koristi. Šejhu'l-Ekber Ibn 'Arabi u najkraćem – u samo tri tačke – rezimira karakteristike šejhu'l-kamila slijedećim riječima: 1. mora imati *din* poslanika; 2. oboljenja duše mora dijagnosticirati i liječiti poput liječnika; te 3. mora vladati, upravljati i kontrolirati poput sultana. Naime, 1. šejh mora posjedovati znanje o vjeri naučeno iz knjiga, ali i iz druženja sa ulema-i muhakkikin ('ulama-i muhaqqiqin), te osobnim prakticiranjem; 2. mora biti namjesnik – halifa (*khalifah*) šejhu'l-kamila (*shaykh-i Kamil*) sa potpunom, ispravnom i neprekinutom silsilom (*silsilah*); 3. mora biti ispravan i pobožan. 4. mora biti derviš, naime određeno vrijeme provesti u hizmetu šejhu. 5. mora uživati ugled ljudi od znanja (*'ulama*); 6. druženje s njim (*suhbat, sohbet*) kod derviša mora pobuditi želju za budućim svijetom (*akhirat*) i ljubavlju prema Gospodaru, Svetomu i svemu što je On! stvorio, a umanjivati ljubav prema ovom svijetu i njegovim primamljivostima. 7. on osobno i njegovi derviši moraju se pokoravati šeri'atu (*shari'ah*); 8. ne smije imati ni trun pohlepne ni želje za osovjetovnim stvarima i koristima; 9. mora neprestalno biti u zikru i ibadetu, te 10. ne smije ostaviti svoga derviša bez kontrole i pomoći, nego mu u svakom trenutku biti pri ruci i od pomoći, odnoseći se prema svakome u skladu sa njihovim respektivnim mogućnostima. Samo onaj

u kojemu su sjedinjene sve ove osobine jeste šejh, te su druženje s njim i hizmet njemu neprocjenjiva riznica. Napominjemo da kod i od šejhova ne treba tražiti čuda – keramete, te dokaze o kešfu (*kashf*), naime uvidu u nevodljivo, jer ove dvije stvari uopće nemaju nikakve veze sa šejhlurom.

"Može li se muršid-i kjamil naći u ovom vremenu? Znati naći muršidi - kjamila je teška ali i vrlo vrijedna stvar. Ko ovako kaže, donekle je tačno i objektivno ali ako budeš razmišljaš i stvarno se predao Allahu, neće biti problema. U protivnom ne reci "nema muršida", nego nisi se pripremio i ne postoji želja u tebi da ga pronadeš. Ako si pripreman i na rječi istinit, Allah neće ostaviti tebe, iskrenog roba na ovom putu, a da ti ne udovolji. Budeš li ga iskreno tražio vidjet ćeš da ti je blizu i gotovo te za ruku drži. Možeš se upitati - "kako ću ga prepoznati kad na sebi nema nikakvih znakova?" On ima na sebi znakove, ali ti dobro slušaj, a ja ću ti kazati tri glavna znaka za raspoznavanje: 1) U vrijeme kada mu pristupiš, momentalno će ti brige otpasti, pojavit će ti se ljubav za razgovor, tako da nećeš poželjeti da napustiš njegovo društvo. 2) Riječi koje su mu kao biser, i svaka njegova riječ će u tebi povećati ljubav prema njemu. 3) Ko god mu ode na razgovor, želi da ga u ruku poljubi, a da mu on dovu učini. Ko bude imao ova tri znaka pri sebi, vidjet će se da ima po svemu hazreti Pejgamberovo ponašanje. Ako u nekog vidiš ova tri znaka, bez predomišljanja i zastajkivanja budi mu teslim. Budi mu sasvim pokoran i pred njim umrtvi sve svoje osjete, predaj mu se kao mejit gasalu. Čini kako ti on kaže, sve njegove zapovijedi izvršavaj, hizmet mu čini, a uz sve to, smatraj se počašćenim da si mu na službi. Još nešto vrlo važno. Ima ljudi kojima je ostao neki dergah od njihovih predaka, pa po naslijedu i oni ga održavaju i želete postići (ustoličeno šejhovsko mjesto u tekiji i mihrabu), na svoj način. Oni se obuku u kisbet ehlullahi i uče neke risale iz tesavvufa, te se tako pokazuju kao zreli arifi. Oni izlaze među narod i kažu - "Mi smo šejhovi". Svijet upućuju i iršad čine, a i neznaju šta je to iršad. Oni nemaju pravih znakova na sebi. Ovakvi su čoravi, a i oni koji ih slijede su čoravi. Dvojica sljepaca ne mogu ići na put. Bojati se da se obo ne strovale." kaže Sejjid Šejh Mehmed

Nuri Šemsuddin Nakšibendi (k.s.), petnaesti potomak kadijskog pira, hazreti Abadu'l-Kadira Gejlanija (k.s.) u prijevodu šejh Fejzullah-efendije Hadžibajrića i po zapisu šejh Omera Bukurevića.

Derviš treba imati samo jednog šejha, a nikako dva (ili više), jer je sufiski put zasnovan na čistoj jednoći (tevhidu). Šejh Muhjiddin Ibn 'Arabi, u 181. poglavljju Mekkanskih otkrovenja, kaže: "Znaj da dervišu nije dopušteno uzimati više od jednog šejha, jer će mu to biti od veće pomoći u tarikatu. Mi još nismo vidjeli da je imao uspjeha derviš koji je (istovremeno) imao dva šej-

ha. I kao što nije dato da u svijetu postoje dva Bođa niti da osoba zadužena vjerskim zaduženjima slijedi dvojicu poslanika, niti da žena ima dva muža, tako nije dato ni da derviš ima dva šejha. Ovo važi za derviša koji se veže za šejha sa namjerom da slijedi tarikat, a ako se ne veže za njega, već se sa njim sastaje samo radi bereketa, u tom slučaju mu nema zapreke da se (pored svoga) sastaje sa bilo kojim drugim šejhom." Tekijska hijerarhija podrazumijeva još nekoliko funkcija razvrstanih po vertikalnoj i horizontalnoj osi, pri čemu prvoj pripadaju veliki i rehberi, a horizontalnoj kahvedži-baša, međanakib, halaka reis...

DUHOVNO VITEŠTVO

Djelo *Futūwwat-nāmah-yi sultānī*, Mawlānā Kamāl al-Dīn Husayn Wā'iz Kāshifī Sabziwārīja (p. 910./1504.-1505.), jedno je od najznačajnijih svjedočanstava uvjeta Duhovnog viteštva u Iranu kasnog Srednjeg vijeka. Ista načela, ili ako je draže pravila, vrijede i za svakog derviša koji se iskreno posveti traganju za vlastitim duhovnim napretkom i potpunošću. Stoga ćemo ova bezvremena pravila lijepog ponašanja ovdje donijeti u cjelini.

O (U VEZI SA) PRAVILIMA PONAŠANJA LJUDI PUTA (TARIKATA)

Znaj da su učeni ljudi rekli da je ukupnost (njihovoga) po-pravka njihovo pravilo ponašanja.¹ Plemeniti Poslanik je rekao, (Allah, Uzvišeni, podučio me ponašanju; On me je podučio dobro.) rekao je 'Al, (Plemenitost je u milostivosti i ponašanju, ne u porijeklu i srodstvu.) Prenosi se da je Imām Ja'far rekao, (Postoje pravila za svako vrijeme, pravila za svaku situaciju i pravila za svako mjesto.) Prema tome, ko god se pridržava pravila ponašanja doseže razinu junačkog, muškog dostojanstva. Autor djela *Hadīqat al-haqīqah* (Bašča Istine) piše da je društveno ponašanje i odnosi rezultat pravila ispravnoga ponašanja. Dobro ponašanje proizvod je poštovanja, a poštovanje je proizvod suštine, biti (*safwat*). Suština je proizvod srca, srce je riznica uma, inteligencije, a inteligencija je riznica unutarnje promišljenosti. Unutarnja promišljenost riznica je duhovne spoznaje, a duhovna spoznaja je jedna od božanskih tajni. Rečeno je da je dobro izvanjsko ponašanje znak dobrog unutarnjeg ponašanja. derviši kažu, (Kićeno ponašanje je izvanjska i unutarnja ot-mjenost, prefinjenost, uglađenost), to jest, njihovo proći-ščavanje. Ko god dosegne bilo što postiže to samo isprav-nim ponašanjem.

O (U VEZI SA) PRAVILIMA PONAŠANJA KOJA LJUDI PUTA NAMEĆU SAMI SEBI; ČUVANJE SRCA I SEDAM 'ČLANOVA' – OČIJU, UŠIJU, JEZIKA, RUKU, STOMAKA, STIDNIH DIJELOVA I STOPALA

Ako te pitaju: Na koji način se čuva srce? Reci: Sprječavanjem njegovoga lutanja i prekoračenja, a oni se začinju u zavisti, uobraženosti, licemjerju, nemaru, taštini, škrrosti, pohlepi i tome sličnim stvarima. Isto tako, održavanjem ogledala svoga srca čistim i blistavim politurom neprekid-nog sjećanja i spominjanja Boga. To znači čistiti ovo mol-tvište metlom očišćenja kako bi mogao pogledati i vidjeti Njegova upoznavanja u svoj njihovoj ljepoti.

Ako te pitaju: Koliko je pravila ponašanja oka? Reci: Dva; Najprije otvarati ga samo zarad pogledanja na četiri stvari, i drugo, zatvarati ga pred četiri stvari.

Ako te pitaju: Koje su četiri stvari koje oko treba vidjeti? Reci:

1. Mora ih otvoriti kako bi vidio put kojim gazi kako bi znao gdje spustiti svoju nogu, a gdje ne.
2. Mora ih otvoriti kako bi porazmislio o nebeskim i ze-maljskim domenima, jer Allah, Uzvišeni, kaže, *Zašto ne pogledaju u carstvo nebesa i Zemlje...* (7:185).
3. Mora ih otvoriti prema moralnim podukama kako bi se njima okoristio, jer Allah, Uzvišeni, kaže, *U tome je doista pouka za pronicljive!* (3:13, 24:44).
4. Mora ih otvoriti kako bi posvjedočio čudesima Božige-ga stvaranja i čudima Njegovih bezgraničnih izuma. U svakome atomu svijeta jasan je dokaz i znak Božijega Jedinstva, samo ako se prouče okom dubokog promi-šljanja.

Ako te pitaju: Koje su to četiri stvari pred kojima oči treba zatvarati? Reci:

1. Ne bi trebalo gledati u vanjštinu ljudsku izvan dopu-štenih ograničenja.² U protivnom, to je otrovna strijela u srce ispaljena rukom Šejtanovom.
2. Trebalo bi zatvarati oči pred lijepih likova s pohotom. Ali, ako neko, čistoga srca, to i čini, diveći im se kao čudima Allahovog stvaranja, onda u tome nema ništa pogrešno.
3. Ne bi se smjelo uočavati pogrješke drugih, jer nema teže niti gore grješke od posmatranja grješaka drugih.
4. Ne bi se smjelo s prijezirom gledati na ostale musli-mane, niti bi trebalo omalovažavati bilo koga, jer sva-ko na pragu Vječnoga lišen je i mogućnosti propasti.

Ako te pitaju: Koliko je pravila uha? Reci: Dva.

1. Trebalo bi ih otvarati za tri stvari
2. Trebalo bi ih čuvati od tri stvari.

Ako te pitaju: Koje su tri stvari koje bi trebalo slušati i čuti? Reci:

1. Riječi Božje
2. Predaje Plemenitog Poslanika i njegovoga potomstva
3. Riječi duhovnih vodiča i mudrih ljudi kako bi sakupio i nakupio opskrbu za budući svijet i vječni blagoslov.

Ako te pitaju: Koje su to tri stvari od kojih bi trebalo čuvati uši? Reci:

1. Obmanjujuće i nevjerničke rasprave
2. Besmislice, nečist govor i beskoristan razgovor
3. Klevete, lažne optužbe i ogovaranje muslimana, jer za slušatelja takvih riječi rečeno je da je saučesnik u pakosti i šteti.

Ako te pitaju: Koja su pravila ponašanja za jezik? Reci: Govoriti o šest stvari i šutjeti o osam stvari.

Ako te pitaju: Kojih je to šest stvari o kojima bi trebalo govoriti? Reci:

1. Učenje Kur'ana koji je Riječ Božija i utočište od prokletog Šejtana
2. Sjećanje i spominjanje Boga, koje glaća i čisti srca
3. Riječi Poslanika, Imama i vjerskih učenjaka koji upućuju ljude
4. Vjerske zakone i pravila, jer vjera i napredak u ovome svijetu jesu preko njih
5. Povremeno reći ono što se u srcu taji
6. Govoriti kako bi zli vladar bio zbačen s vlasti, obespravljeni dobili zadovoljštinu, a ugnjeteni se okoristili.

Ako te pitaju: Kojih je osam stvari koje jezik ne bi trebao izgovoriti? Reci:

1. Laži, jer lažljivac je neprijatelj Božiji
2. Kršenje obećanja, jer to je osobina licemjera
3. Klevete i lažne optužbe, jer to su djela raskalašnih
4. Zavjere, neprijateljstva i traženje pogrešaka kod drugih jer to podstiče Šejtana
5. Samohvale i samoveličanja, jer to su dokazi taštine i pobune
6. Psovanje sluga i potčinjenih, jer to je djelo tiranina
7. Prokljinjanje i moljenje za zlo drugima, jer to oduzima sjaj srcu i duši
8. Šale pričati, lakrdijati, izrugivati se i podsmjehivati se, jer to uzrokuje mnogo tuge.

Ako te pitaju: Koliko ima pravila ponašanja ruku? Reci: Pet.

1. Njena zarada mora biti halal
2. Ne bi smjela povrijediti nikoga
3. Ne bi se trebala lačati zabranjenih stvari
4. Ne bi trebala iznevjeriti niti pronevjeriti povjerene stvari
5. Trebala bi pisati samo stvari koje jezik smije izgovoriti.

Ako te pitaju: Koje je pravilo za stomak? Reci: Da se drži čistim od nedopuštenih i sumnjivih stvari.

Ako te pitaju: Koje je pravilo za stidne dijelove? Reci: Da se čuvaju od nedopuštenog.

Ako te pitaju: Koja su pravila ponašanja za noge? Reci: Dva su. Prvo, da idu na tri mjesta; drugo, da izbjegavaju tri mjesta.

Ako te pitaju: Koja su tri mjesta na koja bi noge trebale ići? Reci:

1. Džamije i blagoslovljena mjesta
2. Trebale bi žuriti obaviti posjete mezarjima i ljudima
3. Trebale bi ispravljati grijeha, posjećivati bolesne, oslobođati od tiranije, i stvari tome slične.

Ako te pitaju: Koja su to tri mesta koja bi noge trebale izbjegavati? Reci:

1. Kuće zlih vladara i onih koji žive na nedopušten način, osim kada je neophodno
2. Mjesta koja ne priliče, poput kockarnica i gostionica
3. Ni u čemu ne prelaziti granice dopuštenoga, da se ne bi učinilo ništa neprilično i neprikladno.

O (U VEZI SA) PRAVILIMA PONAŠANJA DERVIŠA – ČUVARA TEKJE

Znaj da je svaka *tekija* (*takīyah*) okupljalište putnika i susjeda. Stoga, *derviš* mora posjedovati određene, osobite, više osobine kako njegovo skrbništvo ne bi postalo upitno.

Ako (te kao) *derviš* pitaju, Kakvo je to mjesto na kojem se nalaziš? Treba odgovoriti, Mjesto je, 'Umri prije smrti.'

Ako te pitaju: Šta to znači? Reci: Biti spreman na vratima smrti i ne biti siguran ni [da ćeš udahnuti sljedeći] dah. To znači, neprestano se sjećati smrti i pripremati opskrbu za putovanje na budući svijet, jer rekao je Poslanik, 'Pojačajte

podsjećanje na rušitelja i uništitelja zadovoljstava'; to jest, često se sjećaj smrti koja uništava zemaljska zadovoljstva i u tvome srcu haldi ljubav prema svijetu.

Ako te pitaju: Šta je plod tekije? Reci: vid pobožnih.

Ako te pitaju: Šta je svrha tekije? Reci: Hizmet siromasima.

Ako te pitaju: Šta je kibla tekije? Reci: Srca.

Ako te pitaju: Šta su vrata tekije? Reci: Ulazak u potrebu.

Ako te pitaju: Koje je počasno mjesto u tekiji? Reci: Onoga (svakoga) ko ispravno sjedi.

Ako te pitaju: Šta je srce tekije? Reci: prostirka na kojoj se jede.

Ako te pitaju: Šta je svjetlost tekije? Reci: Lampa.

Ako te pitaju: Šta je čast tekije? Reci: Čistoća i čistota.

Ako te pitaju: Šta znače slova (*harf*) tekije (takiyah = T, K, Y, H)? Reci:

T (*Tā*) je za povjerenje (*tawakkul*), to jest, *tekijedar* mora biti pouzdan.

Kāf (*K*) je za darežljivost (*karam*); to jest, *tekijedar* mora biti velikodušan.

Yā (*Y*) je za iskrenost (*yakrangī*); to jest, *tekijedar* mora biti iskren, a nipošto nemaran.

Hā (*H*) je za suosjećajnost i druželjubivost (*hawādaārī*); to jest, čuvar tekije mora podržavati derviše i putnike, vo-ljeti siromaha srcem i dušom da bi bio spreman za službu.

Ako te pitaju: Koliko je pravila kojih se *derviš* mora pridržavati? Reci: Dvanaest,

1. Pokazivati skromnost
2. Sa prijateljima ljubazno govoriti
3. Biti veseo i nasmiješen
4. Padati na sedždu
5. Ne raspitivati se o poslovima putnika prije nego isteknu tri dana
6. Velikodušno opraštati i prikrivati makar i stotinu loših djela koje putnik učini u tri dana
7. Iznositi sve što može na prostirku za jelo tri dana, jer (malo je Bogu, Uzvišenom, mnogo)
8. Biti pažljiv prema putnicima srcem i dušom, i ne ograničavati im ništa
9. Govoriti o načelima i pravilima Puta
10. Biti ljubazan i društven, a ne biti mrzovoljan i sumoran prema dervišima
11. Prikrivati mahane i manjkavosti drugova
12. Ne prigovarati kad oni leđa okrenu (odu).

O (U VEZI SA) PRAVILIMA PONAŠANJA PRI ULASKU U TEKIJU

Znaj da gdje god da se derviš nađe, odmah se treba raspitati kod stanovnika toga mjesta i uputiti se prema mjestu na kojem se skupljaju derviši i njemu sličnih duhovni tragate-

lji. Po ulasku u *tekiju* siromaha, mora povesti računa o nekolicini stvari kako bi njeni stanovnici znali da je jedan od opasnih i da je hizmećar siromaha.

Ako te pitaju: Koliko je pravila o ulasku u tekiju? Reci: Tri; prvo, mora biti pod abdestom; drugo, prag mora prekoračiti najprije desnom nogom; treće, mora reći, 'U Ime Allaha, sa Allahom i sa ljudima Allahovog Poslanika.'

Ako te pitaju: Koliko je preporučenih stvari i djela pri ulasku u tekiju? Reci: Dvije;

1. Pri ulasku trebalo bi izgovoriti dovu (*dua*), 'O Allahu! Oprosti mi moje grijeha i pokrij moje nedostatke i otvori kapije Tvoje milosti meni, O Najmilostiviji Milosničel!'
2. Trebao bi pitati gdje može i na pokazanom mjestu obaviti dva *rekata* dobrovoljnog namaza. Ako to nije moguće, trebao bi hvaliti Boga, tri puta, na slijedeći način, 'Slava Allahu! Hvala Allahu! Nema božanstva osim Allaha; Allah je Najveći! Nema snage i nema moći osim (sa Allahovom) Allahove!'

Ako te pitaju: Kako se pokazuje poštovanje pri ulasku u tekiju? Reci: Ako ima bilo kakvu oštricu (vrh strijele) u svojim stvarima, treba je usmjeriti prema sebi a ne prema tekiji.

Ako te pitaju: Šta to označava? Reci: To označava da je on zabo vrh strijele ozbiljnog traganja u sebe.

Ako te pitaju: Koliko je osnovnih stvari pri ulasku u tekiju? Reci: Osam;

1. Nazvati selam ovim rijećima, 'Selam neka je na vas, O ljudi opasani i duhovni vitezovi, i neka je Allahova milost i blagoslov na vas'
2. Učiniti sedždu skrušeno i pokorno
3. Rukovati se sa skupom
4. Učiniti dovu (*dua*)
5. Pitati za mjesto na koje će sjesti
6. Učiniti sedždu u znak zahvalnosti
7. Pitati za cijenu (svoga boravka)
8. Sjesti i sjediti gdje god da mu se pokaže.

Ako te pitaju: Šta je neophodno pri ulasku u tekiju? Reci: Pokazati znake posvećenosti i odanosti.

Ako te pitaju: Šta su znaci posvećenosti i odanosti? Reci: Ne prilaziti duhovnom vodiču bez dara ili blagoslovljenog poklona (*tabarruk*), šta god da je to.

Ako te pitaju: Ulaziš li u tekiju najprije nogom ili glavom? Reci: Ja u tekiju ulazim i bez glave i bez nogu, nego s iskre-nošću i čistotom.

Ako te pitaju: Koji je razlog tvoga dolaska? Reci: Potreba.

Ako te pitaju: Šta tražiš? Reci: Ljubaznost i istinoljubivost.

Ako te pitaju: Da li je tekija našla tebe ili si ti našao tekiju? Reci: Tekija je našla mena, a ja tražim gospodara tekije.

Ako te pitaju: Koliko je obaveznih stvari o kojima u tekiji moraš voditi računa? Reci: Četiri.

Ako te pitaju: Koje su to četiri stvari? Reci: prvo, ući s poštovanjem; drugo, sjediti dostojanstveno; treće, govoriti mudro; četvrto, ustati radi hizmeta.

O (U VEZI SA) PRAVILIMA SJEDENJA

Znaj da su ovo pravila lijepog ponašanja pri sjedenju o kojima treba voditi računa. U vezi s tim Allah, Uzvišeni, kaže, 'O vjernici, kada vam se kaže, 'Napravite mjesta na mjestima za sjedenje!' vi napravite...' (58:11). Međutim, duhovni vodič sjedi na jedan način, a učenik na drugi.

Ako te pitaju: koliko je pravila sjedenja za duhovnog vodiča? Reci: Ako sjedi na postekiji, jedno je obavezno, a tri su sunnet Allahovog Poslanika, kako smo ranije opisali. Ako ne sjedi na postekiji, onda mora voditi računa o četiri pravila,

1. Treba sjediti licem okrenut prema *kibli*, jer je Poslanik rekao, 'Najbolji od skupine lice okreću prema *kibli*'
2. Treba sjediti na koljenima, kao što to čini u namazu.
3. Ne bi trebao naglo pogledati ni lijevo ni desno.
4. Ne bi trebao napuštati skup osim u prijekoju potrebi.

Ako te pitaju: Koliko je pravila sjedenja za posvećenike Puta? Reci: Osam;

1. Oni trebaju sjediti gdje god im se kaže.
2. Ne trebaju gledati ni gore, ni dolje, ni lijevo, ni desno.
3. Ne trebaju podizati svoje glave osim ako im se obrati.
4. Ako je u skupu neko vrlo lijep, ne bi trebali buljiti u nj.
5. Trebaju skrušeno sjediti na svojim koljenima.
6. Ne bi trebali ustajati i sjedati prečesto.
7. Ne bi se trebali vrijedati zbog dodijeljenog mesta za sjedenje, jer rekli su veliki, 'Čast mesta je s onim koji na njemu boravi'. Čovjek treba biti takav da mjesto s njim stekle počast, a ne on od mesta.
8. Ne bi se trebali udruživati u skupine, ni gomilati.

Ako te pitaju: Gdje ti sjediš? Reci: Na podu *ibadeta* i na čilimu *hizmeta*.

Ako te pitaju: Zašto sjediš? Reci: Da bih vidio.

Ako te pitaju: Šta ustajanje i sjedenje označava? Reci: Oni označavaju da najprije ustaješ radi hizmeta, da bi potom mogao sjesti s poštovanjem.

O (U VEZI SA) PRAVILIMA PONAŠANJA HIZMEĆARA

Znaj da je biti hizmećar derviša počašćen položaj. Allah, Uzvišeni, je nekome odredio da čini hizmet i poštuj svakoga ko hizmet čini pobožnoj osobi. Ako neki siromah hizmeti grupu derviša zabavljenih djelima Božnjim, Allah, Uzvišeni, će mu osigurati nagradu jednaku njihovim nagradama. Neki su rekli da je njegova nagrada ravna njihovome udjelu. Pre-nosi se da je Poslanik rekao, 'Hizmećar je pod Allahovom zaštitom dokle god je on u službi vjernika'. U Psalmima (Ze-

buru) zapisano je da je Allah, Uzvišeni, rekao Davudu, 'O Davude, ako vidiš nekoga da traži Mene, budi njegov hizmećar'. Iz ovoga uvoda očevidno je da hizmet nosi dobru sreću.

Ako te pitaju: Od koga potječe hizmet? Reci: Od Džebraile.

Ako te pitaju: Šta je dokaz za to? Reci: Navode se tri razloga,

1. Kada je Adem došao na ovaj svijet, Džebraile mu je hizmetio.
2. Kada se majka Isaova u Jeruzalemu povukla u osamu i obukla isposničku odjeću, Allah, Uzvišeni, je slao Džebraile da joj hizmeti. Spomenuto je u Kur'anu Časnom da, kad god ju je Zekerija posjećivao, kraj nje je vidoao svježe ubrano voće. Pitao je, 'O Merjem, odakle ti ovo?' (3:37), a ona bi odgovarala, 'Od Allaha je... Doista, Allah opskrbuje koga hoće bez računa ikakva.' (3:37).
3. Džebraile je hizmetio porodicu Poslanikovu uključujući i njihanje kolijevke Imāma Husejna.

Hizmećareva je dužnost činiti sve što se od njega traži iskreno i u čistoti kao djelo vjere i istinoljubivosti. Međutim, on ima četiri osnovna zadatka,

1. Metenje
2. Kuhanje
3. Pranje odjeće
4. Pranje tanjira i sudova.

Pri izvršenju svakoga od ovih zadataka mora slijediti određena pravila.

Ako te pitaju: Koliko je pravila metenja? Reci: Dvadeset; Četiri su osnovna pravila, četiri su znak lijepoga ponašanja, četiri su temeljna, četiri su znak poštovanja, a četiri su zahtjeva.

Ako te pitaju: Koja su četiri osnovna pravila? Reci:

1. Mora biti obredno čist.
2. Mora reći, 'S Imenoma Allaha!'
3. Mora uzeti metlu u ruke.
4. Licem mora potrati pod u znak poniznosti.

Ako te pitaju: Kojih četiri su znak lijepoga ponašanja? Reci:

1. Mora tražiti dopuštenja od duhovnoga vodiča i braće
2. Puta da počne sa metenjem
3. Vodom treba poprskati pod.
4. Treba sačekati dok tlo upije vodu.
5. Mesti treba u smjeru od duhovnog vodiča.

Ako te pitaju: Koja su četiri osnovna pravila? Reci:

1. Ne smije se dopustiti da metla poskakuje.
2. Mora biti tih metući.
3. Ne smije stajati na pometenu površinu.
4. Ne smije razbacivati pometenu nečistoću.

Ako te pitaju: Koja su četiri znaka poštovanja? Reci:

1. Vodu mora poprskati tako da ne poprska odjeću derviša.
2. Mjesta na kojima sjede derviši mora čistiti rukama, nipošto metlom.
3. Mesti se mora isključivo prema sebi.
4. Metući, ne smije okretati leđa dervišima.

Ako te pitaju: Koja su četiri zahtjeva? Reci:

1. Metlu treba držati u desnoj ruci.
2. Ne bi trebao izbjegavati mesti mjesta izvan dohvata pogleda.
3. Kada završi svoj posao trebao bi ući i izgovoriti 'prosjačko veličanje'.³
4. Nakon toga, trebao bi otići na svoje mjesto i obaviti dva rekata dobovoljnog namaza Puta.

Ako te pitaju: Šta je glava metle? Reci: Istina.

Ako te pitaju: Šta je stopa metle? Reci: Čistota.

Ako te pitaju: Šta metla govori zemlji? Reci: Kaže, 'Budi po-stojana da bi bila čista'.

Ako te pitaju: Šta ruka govori metli? Reci: Kaže, 'Ko god ima dostojanstven lik drži se bliže ruci.'

Ako te pitaju: Šta je tajna metenja? Reci: Čišćenje odaje srca od prašine privrženosti i nečistoće višeboštva i sumnje (nevjerice).

Ako te pitaju: Koliko je pravila kuhanja? Reci: Šesnaest; Četiri su vjerske obaveze, tri su dio Poslanikovog sunneta, pet je pravila lijepog ponašanja, a četiri su obavezne stvari.

Ako te pitaju: Koje su to četiri vjerske obaveze? Reci:

1. Hrana mora biti pripremljena na dopušten (*halāl*) način.
2. Hrana mora biti čista od svih obredno nedopuštenih i zabranjenih stvari.
3. Posude i čaše moraju biti čiste i slobodne od nečistoća.
4. Za posude se mora koristiti čista voda; ne smije biti muljava i prljava.

Ako te pitaju: Koja tri pravila pripadaju Poslanikovom sunnetu? Reci:

1. Prije nego počne sa poslom, kuharu ruke moraju biti čiste.
2. Početi se mora 'S Imenom Božnjim'.
3. Šta god da se kuha pribor kojim se jelo dodiruje mora biti čist.

Ako te pitaju: Kojih je pet pravila lijepog ponašanja? Reci:

1. Kuhinja mora biti čista od svake prljavštine i prašine.
2. Posude i čaše ne smiju se ostaviti bez nadzora.
3. Nosi i usta treba prekriti nekom tkaninom dok mijesi tjesto ili razvlači jufku.
4. Ne smije pljuvati u kuhinji.
5. Posude se ne smiju ostaviti nepokrivene.

Ako te pitaju: Koje su to četiri obavezne stvari? Reci:

1. Mora znati kuhati, a so se mora dodavati tri puta.
2. Šta god se kuha mora se kuhati sa uputstvima, uz pristanak i uz poštivanje savjeta starijih.
3. Pri kuhanju se ne smije varati, niti smije sa hranom učiniti bilo šta što će proći nekažnjeno od starijih.

4. Kao hizmećara, odnosno poslužitelja grupe, mora se postaviti kuharev pomoćnik.

Ako te pitaju: Koliko je uvjeta za paljenje vatre? Reci: Osam;

1. Moraju se oprati ruke.
2. Mora se početi 'S Imenom Allahovim'.
3. Ne smije se staviti puno drveta u vatru dok se plamen ne rasplamsa.
4. U drvcima za potpalu mora se napraviti šupljina, inače će se vatra ugasiti.
5. Mora pripremiti još drva prije nego prva vatra zgasne.
6. Ne smije dopustiti da se previše pepela nagomila.
7. Sagorjelo se mora iznijeti iz ložišta kako bi bilo više prostora za gorivo.
8. Mora povesti računa da nečistoća i pepeo ne padnu u posude i čaše.

Ako te pitaju: Koliko je pravila za pranje odjeće? Reci: Sedam;

1. Odjeća mora biti oprana do čistog.
2. Mora se prati rukama kako se ne bi oštetila.
3. Odjeći starijih mora se dati prednost nad odjećom mlađih kako bi se do kraja ispunilo pravilo poštovanja.
4. Odjeća se mora raširiti radi sušenja, i to na čistom mjestu.
5. Kada se osuši, odjeća se mora složiti i odnijeti njenim vlasnicima.
6. Ne treba pretjerivati u upotrebi sapuna jer je to razbacivanje.
7. Ako odjeća koja pripada nekom dervišu tokom pranja bude poderana, treba je zakrpiti ili zašiti, ako je moguće.

Ako te pitaju: Koliko je pravila pranja posuđa i čaša? Reci: Četiri;

1. Moraju se prati čistom vodom. Ako je potrebno, voda se treba i zagrijati.
2. Posuđe se mora prati unutar neke posude kako se pod ne bi pokvasio.
3. Nakon pranja, posuđe i pribor treba posušiti krpom.
4. Nakon pranja, posuđe treba odložiti na čisto mjesto.

BILJEŠKE:

¹ Pravila ponašanja (*adab*, mn. *a-da-b*). U naslovu se pojam koristi u množini, dok prva rečenica glasi u jednini. Opće značenje pojma sadržano je u 'lijepim osobinama', 'manirima' i lijepom ponašanju'. Odnosi se na formalni aspekti ponašanja. Wehr, u svome vrijednom djelu *Arabic-English Dictionary*, navodi, 'kultura, dobar odgoj, vaspitanje, socijalne vještine'. Pojam je dovoljno širok da obuhvati i humanitarne znanosti i literaturu. U kontekstu ovoga djela, obično znači našto kao 'pravila ponašanja i lijepog odgoja i vaspitanja, osobito onako kako to preporučuju neki derviški tarikati'.

² '...izvan dopuštenih ograničenja' (*nā mahram*). U islamskom vjerozakonu, 'izvan dopuštenih ograničenja' jesu osobe suprotnoga spola sa kojima brak nije moguć. Za muškarca, to je njegova majka, sestra, kćerka, sestra njegove žene dok je još uvijek u braku, žene njegove braće... Budući da je brak zabranjen, s njima se može družiti u porodici ili rodbini i u socijalnom smislu zaštićenom vezama rodbinstva. Međutim, sa drugim ženama (sa kojima je brak dopušten) mora biti kud-i-kamo oprezniji da ga njegovo ponašanje ne bi odvelo u pokvarenost i porok.

³ 'prosjačko veličanje'; to jest, prosjak više 'Allahu akbar!' (Allah je Velik!)

EVLIJE, SUFIJE, RATNICI, PJESNICI

Dopustit ćemo sebi slobodu pa ustvrditi da se brzina kojom ljudi – Bošnjaci naročito – zaboravljaju i zanemaruju svoje civilizacijsko, historijsko, tradičijsko i svako drugo naslijeđe, može samo opisno označiti pojmom zastršujuće. Tome su umnogome doprinijela periodična, redovna, sistemska i sistematska zatiranja svih tragova materijalne kulture bosanskih muslimana, od džamija i tekija, do arhiva, biblioteka i institucija koje kao osnovni zadatak imaju sakupljanje i čuvanje historijske građe, ali prije svih ljudi koji su znali i pamtili. Stoga je dokumentarna građa na koju se moguće osloniti pri istraživanju čak i onih ličnosti koje historija pamti po većini njihovih osobenosti, iznimno ograničena, da ne kažemo jedva postojeća. Većina istražitelja prinudena je osloniti se – gotovo isključivo, ako se izuzme nekoljicina radova Hazima Šabanovića, Džemala Čehajića, Minke Memije i La-

mije Hadžiosmanović, te nekih drugih – na narodnu predaju sa svim njenim mahanama.

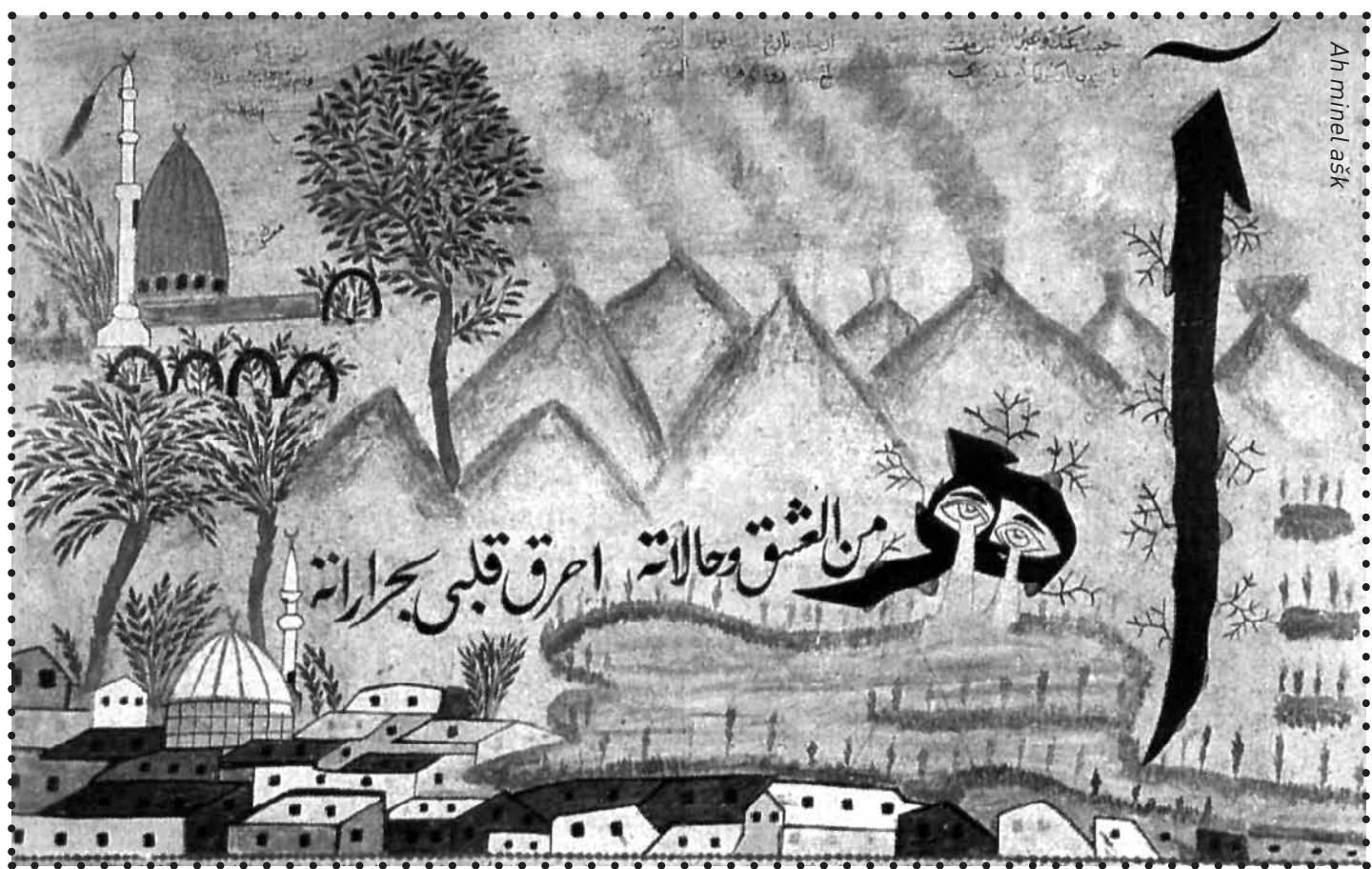
Dostupna građa, s druge strane, osobito ona nastajala pod pritiskom politike, uveliko je opterećena predrasudama i političkim utjecajima režima koji su hujali prostorima Bosne i Hercegovine, sujetama i ljubomorima ljudi, zlonamernim i pakosnim tumačenjem i izvrtanjem činjenica. Bosna i Hercegovina imala je, da se zadržimo samo na periodu osmanske vladavine, preko 400 tarihijskih pjesnika – vjerovatno najteže pjesničke discipline, ogroman broj divanskih pjesnika, značajne prozne pisce, biografe i kroničare, znamenite političare koji su vladali carstvima i sultanatima koji su se protezali preko polovine poznatog svijeta, vojne strategije i ratnike/junake čiji se podvizi mogu porediti sa bilo kojim znakovito poznatijim, graditelje, znanstvenike, mufesire,

..., i povrh svih duhovne velikane (koji su sve navedeno bili u jednoj ličnosti), za koje više niko ne zna.

Ovim potonjim posvetit ćemo veliki dio teksta koji slijedi.

Ovdje se nećemo baviti fenomenologijom 'narodne predaje', koliko u njoj ima istine, a koliko mašte 'narodnog pripovjedača'. Nesporna i neosporiva činjenica jeste da se iste priče o *kerametima*, začudnim junačkim podvizima na još začudnijim udaljenostima, palim junacima koji su odbijali tijelom dotači zemlju dok ne dođu do svoga odabranog mjesta, čudesnim putovanjima u Mekku i iz Mekke... Ostaviti ćemo to za neku drugu priliku. Radije bismo se bavili fenomenologijom zaborava kod Bošnjaka, ali i to ćemo odgoditi za kasnije.

U jednom (prvom) dijelu ovoga teksta bavit ćemo se predajom u mjeri koliko

se ona tiče tradicije i vice versa, te mnoštvom pozitivnih učinaka koje tradicija ima na svijest jednog naroda o samom sebi, kao i negativnim – pogubnim učincima zaboravljanja i zanemarivanja vlastite prošlosti, tradicije i naslijeda, a ponovo podsjećajući se predaje koja se prenosi od Allahovog Poslanika Muhammeda da će Allah, Uzvišeni, oprostiti svim ljudima osim izdajniku i samoubicima.

No, prije svega, nekoliko pojmovnih napomena. Često korišteni i zloupotrebjavani pojam *keramet*, jeste kao osobita milost Svetog Gospodara iskrenom i predanom robu i često se manifestira određenim ‘nadnaravnim’ sposobnostima, otkrovenjima, utjecajima i mogućnostima (kod Allahovih poslanika ova ‘osobina’ naziva se *mudžizom*), a oboje su, po definiciji “nešto što izlazi izvan okvira uobičajenoga; svrha joj je poziv dobru i sreći, te potvrđivanje istinitosti onoga koji tvrdi da je Božiji poslanik (u slučaju mudžize), te – obični smrtnik, ali – Božiji odabranik (u slučaju kerameta)” u skladu sa Kur'anskim ajetom: *I reci: 'Došla je istina, a nestalo je laži; laž, zaista, nestaje!'*. Kur'an napose, odnosno sve Allahove objave (*kitabi i suhufi*), predstavljaju osobitu mudžizu respektivno Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.) i drugih Božjih poslanika. Kako ta spoznaja istinitosti poslanstva u hijeropovijesti čovječanstva nikada nije bila dovoljna, Allah, Uzvišeni, je Svoje vjesnike i poslanike darovao vanrednim sposobnostima koje su im služile kao dokaz istinitosti plemenitoga cilja kojemu pozivaju, neposredno se suprostavljajući laži, obmani i vradžbini. Nadalje, prihvatajući istinitost mudžiza mnogi smatraju nužnim negiranje mogućnosti vanrednih sposobnosti kod drugih ljudi koji nisu Božji vjesnici, svejednako poričući keramete evlja – naročito odabranih i pobožnih ljudi, Božjih prijatelja – s jedne i vradžbine (*sihire*) s druge strane. *Keramet* je svojevrstan odraz poslaničkih mudžiza u liku i djelu dobre, iskrene i pobožne, osobe koja se dosljedno pridržava određenog Vjerozakona (sljedi *keramet* sljedbenika i pripadnika ummeta Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.) samo je

Često korišteni i zloupotrebjavani pojam *keramet*, jeste kao osobita milost Svetog Gospodara iskrenom i predanom robu i često se manifestira određenim ‘nadnaravnim’ sposobnostima, otkrovenjima, utjecajima i mogućnostima (kod Allahovih poslanika ova ‘osobina’ naziva se *mudžizom*), a oboje su, po definiciji “nešto što izlazi izvan okvira uobičajenoga; svrha joj je poziv dobru i sreći, te potvrđivanje istinitosti onoga koji tvrdi da je Božiji poslanik (u slučaju mudžize), te – obični smrtnik, ali – Božiji odabranik (u slučaju kerameta)” u skladu sa Kur'anskim ajetom: *I reci: 'Došla je istina, a nestalo je laži; laž, zaista, nestaje!'*.

blijedi odsjaj teško nabrojivog mnoštva njegovih *mudžiza*, te svojim postojanjem ustvari uvijek iznova potvrđuje istinitost postojanja Boga, Uzvišenog, te Muhammedovog (s.a.v.a.), poslanstva, za što postoje brojne potvrde u Kur'anu i sunnetu. Osim toga, razlika između mudžize i kerameta je i u tome što je *poslanik* obavezan pokazati *mudžizu* zbog svoga poziva u slučaju da bi mu njegov narod povjerovao, nasuprot evlji koji nije dužan pokazivati *keramet*, odnosno obavezan ga je prikrivati do otsutnog trenutka.

Definirajući *keramet*, šejh Fejzulah Hadžibajrić kaže, “*Keramet* (je) počast koju dobiju neki Božji prijatelji (evlje) kao dokaz ljudima. Najkonkretniji primjeri su poznавање tajnih misli (*havatir*) i tajnovitih stvari (*mugajebat*), sposobnost prolazeња preko vode, kroz vatru i kroz zrak (tajji zeman, tajji mekan). Iz mrtvila su proživljivali Abdul Kadir Gejlani (mačku), Mulla Džami (okoš) i Bajezid Bistami (mrava).” No, zasigurno najveći *keramet* je, prema riječima Bajezida Bistamija “...kada vidiš nevjernika, Bogu dragome neposlušnika, pa ga uzvišeni Allah uputi na pravi put. Ovaj počne klanjati i istinski, iskreno, Bogu robovati. Tada primjetiš kako je pokazao najveći *keramet* – uspio je svoje loše ponašanje, svoje loše osobine, zamijeniti za dobre. Nema većega *kerameta* od toga.”

mi (okoš) i Bajezid Bistami (mrava).” No, zasigurno najveći *keramet* je, prema riječima Bajezida Bistamija “...kada vidiš nevjernika, Bogu dragome neposlušnika, pa ga uzvišeni Allah uputi na pravi put. Ovaj počne klanjati i istinski, iskreno, Bogu robovati. Tada primjetiš kako je pokazao najveći *keramet* – uspio je svoje loše ponašanje, svoje loše osobine, zamijeniti za dobre. Nema većega *kerameta* od toga.”

EVLIJE (DOBRI) – MEZARI I TURBETA

“*Evlje (awliya, jed. wali)*”, kaže šejh Fejzulah Hadžibajrić, “[jesu] prijatelji Allah-a, Uzvišenog, ljudi počašćeni nadahnucem, odabranici među običnim ljudima – vjernicima, po svojoj vidovitosti; dobiti čovjek, bogougodnik, čije eventualno vidljivo čudo nema veze ni sa kakvim čarolijama, hipnozom ili sugestijom, već stvarni čin kao dar od Allah-a, Uzvišenog, a zove se *keramet*. Kako smo pojam *keramet*, čini nam se

Definirajući *keramet*, šejh Fejzulah Hadžibajrić kaže, “*Keramet* (je) počast koju dobiju neki Božji prijatelji (evlje) kao dokaz ljudima. Najkonkretniji primjeri su poznавање tajnih misli (*havatir*) i tajnovitih stvari (*mugajebat*), sposobnost prolazeња preko vode, kroz vatru i kroz zrak (tajji zeman, tajji mekan). Iz mrtvila su proživljivali Abdul Kadir Gejlani (mačku), Mulla Džami (okoš) i Bajezid Bistami (mrava).” No, zasigurno najveći *keramet* je, prema riječima Bajezida Bistamija “...kada vidiš nevjernika, Bogu dragome neposlušnika, pa ga uzvišeni Allah uputi na pravi put. Ovaj počne klanjati i istinski, iskreno, Bogu robovati. Tada primjetiš kako je pokazao najveći *keramet* – uspio je svoje loše ponašanje, svoje loše osobine, zamijeniti za dobre. Nema većega *kerameta* od toga.”

dostatno pojasnili gornjim redovima, potrebno je – u okvirima ovog pojmovnog osvrta, a u skladu sa predviđenim prostorom – pažnju posvetiti još jednom pojmu koji se često ispravno prevodi, ali pogrešno tumači, a to je nadahnuće ili *ilham*. U svome *Tesavvufsko-tarikatskom rječniku*, šejh Hadžibajrić kaže da je “*ilham* nadahnuće, od Allaha, Uzvišenog, unutarnji osjećaj šta treba, a šta ne treba učiniti, šta je dobro, a šta ne (i šta je bolje od dva dobra, a šta gore od dva zla), ugoden

koju njih dvoje omogućuju; da se ustali u bogobojsnosti (*at-Taqua*), a da omrzne razvrat koji dolazi preko razuma kao propadajuće materije (*al-'Aql al-Hayulanī*).” (Ibn 'Arabī, *Tafsir*).

Preseljenjem posljednjeg Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.), završen je ciklus objave odnosno zakonodavnog poslanstva i vjerovjesništva, te počinje ciklus zastupništva (namjesništva) koji se u literaturi obično naziva *periodom velajeta*, o kojem Ibn

Nekada poslije 1832. godine nastao je jedinstven dokument – čini mi se da nikada prije ni poslije ovoga nismo naišli na sličan – koji istovremeno predstavlja historiografski, hagiografski i dokumentarni materijal značajan za izučavanje različitih domena historije i drugih oblasti prostora na kojima smo počašćeni da živimo. Naime, radi se o *poimeničnom popisu evlija*, sačinjenom na turskom jeziku u kojemu se uz imena evlija, navodi i niz drugih značajnih i zanimljivih podataka iz domena materijalne kulture i folklora.

govor koji dolazi od strane Hakka (na uho duše), te ga povezuje sa određenim duhovnim stupnjem na *sejr-i suluku* (duhovnom putovanju). U poznoj stupanjskoj podjeli na sedam razina odnosno ‘vrsta’ duše treći stupanj duhovno uznapredovale duše naziva se ‘dušom nadahnutom’ (*an-nafs al-mulhima*) i spominje se u Kur'anu Časnem u suri Šems,

“Tako Mi Sunca i svjetlosti njegove,
i Mjeseca kad ga prati uzasoptice,
i dana kad ga očituje,
i noći kada ga zakrije,
i neba, i Onoga koji ga sazda,
i Zemlje, i Onoga koji je ravnom učini,
i duše, i Onoga koji je stvor,
pa je nadahnuta da znade šta zlo joj je a
šta dobro je,
uspjet će samo onaj ko je očisti,
a izgubit će onaj ko je uprlja!”

Ilham napose predstavlja jednu vrstu kerameta, moći koja nije dostupna svakome, a kojom Allah, Uzvišeni, daruje odabranima među Svojim robovima, povjeravajući duši razumijevanje “*Sunca Duga (aš-Šams ar-Ruh)* i *Mjesec srca (Qamar al-Qalb)*, uz pomoć njih da osjeti sučeljavanje sa melekutskim svijetom, da se ustali u spoznaji

‘Arabi kaže: “*Taj vid zastupništva zasniva se na poslanstvu ali na njegovu unutarnjemu obzoru.*” Objašnjavajući odnos duhovnog nosioca prijateljevanja (*velajeta*) i nosioca poslanstva (*resaleta*), a temeljem idealne naravi Božijega poslanika Davuda (a.s.), Ibn 'Arabi kaže da govor o nužnosti zahvalnosti na darivanju egzistenciji ne podrazumijeva isključivo njen vanjski obzor već implicitno unutarnje shvatnje; obaveza iskazivanja zahvalnosti Bogu na blagodati proističe iz blagodati koja je čovjeka učinila Božijim zastupnikom i to na način pukoga odabira, baš kao što je Božija Volja putem pukoga odabira neke odredila poslanicima (*rusul*), a neke vjeronavjestiteljima (*anbiya*), te kaže: “Znaj da kao što se desilo izlijevanje Bitka na stvari putem odabira (ne putem zasluge) tako je i bivanje Božijim namjesnikom stvar odabira. I vjerovjesništvo (*nubuwwa*) i poslanstvo (*risala*) i (uopće) namjesništvo uz učešće u vlasti, zahtijeva i potčinjavanje određenoj dimenziji Božanstvenosti koja je izraz Prisustva Imenā ‘Velikodušni’ i ‘Darežljivi’.” Slijedi da je evlija u izravnoj vezi sa Poslanikom islama, pa je tako i “evlijaluk” (*velajet*) izravno izljevanje stvarnosti poslanstva.

EVLIFE U STAROM SARAJEVU

U ovom dijelu pažnju čemo posvetiti samo popisu evlija i svetih mjesta (mjesta hodočašća) na području Sarajeva, jer bi za puko pobrjanje svih sličnih mjesta u cijeloj Bosni i Hercegovini bilo potrebno puno više prostora nego što ovdje imamo na raspolaganju. Osim toga čitatelje čemo uputiti na nekoliko autora radova i knjiga koji su se ovom temom bavili neuporedivo podrobnije. Prije svih spomenut čemo Aliju Bejtića i njegov rad ‘*Jedno viđenje sarajevskih evlija i njihovih mezarova kao kulturnih mjesta*’, objavljen u Priložima za orijentalnu filologiju Orijentalnog instituta u Sarajevu (POF, XXXI/1982., str. 112.-113.), te Esmu Smailbegović i Vlajka Palavestru koji su se bavili predajama o svetim ljudima i mjestima. Naravno tu su i neobjavljeni radovi Jasminke Mulaomerovića, koji je svetoj geografiji Bosne i Hercegovine dao hijeropovijesni okvir.

Nekada poslije 1832. godine nastao je jedinstven dokument – čini mi se da nikada prije ni poslije ovoga nismo naišli na sličan – koji istovremeno predstavlja historiografski, hagiografski i dokumentarni materijal značajan za izučavanje različitih domena historije i drugih oblasti prostora na kojima smo počašćeni da živimo. Naime, radi se o *poimeničnom popisu evlija*, sačinjenom na turskom jeziku u kojemu se uz imena evlija, navodi i niz drugih značajnih i zanimljivih podataka iz domena materijalne kulture i folklora. Ovaj dokument značajan ne samo po svojoj jedinstvenosti kao izvor svoje vrste u Bosni i Hercegovini, nego i zbog toga što se temeljem njega može steći uvid u kriterijalne osnove i strukturu ličnosti koje su stare Sarajlije smatrati i štovati kao evlije. Tu se navode imena osamdeset muškaraca i tri žene, te nekoliko neimenovanih (budući da na nišanima mezara u kojima počivaju nema natpisa), podatke o ukupno 74 kulturna mjesta gdje su muslimani iz Sarajeva palili svijeće i ‘*išli na murad*’, te zaledje (*background*) tih svetih osoba. Među njima su 42 šejha i derviša, *ulema-i zahirin* (14), deseterica graditelja džamija, trojica ratnika (*ševida*, čorbadžija, Murad-vojvoda i Abdullah Mu-

zaferija), te dva nedovoljno identificirana kultna mjesta (sin Ismail-dede i Hussejn Koštro). Ne može se a ne primijetiti da je šejhova i derviša više nego svih ostalih zajedno, što uopće ne treba da čudi jer su oni u skladu sa osobitim načinom života oduvijek doživljavani kao osobe veoma bliske stupnju evlije. Treba napomenuti i imati na umu da su zanimanja pojedinih ljudi unekoliko liberalan domen, to jest da su brojni derviši i šejhovi istovremeno bili i ratnici, a neki i utemeljitelji džamija, tako da se na ovaj podatak ne smije oslanjati kao na definitivan.

S druge strane, kada je riječ o temeljnom kriterijalnom osnovu za proglaše-

nje osobe *evlijom* – kerametu, u spisku se najčešće spominje putovanje odnosno prijenos iz jednog mjeseta u drugo i to tako što bi neka osoba stala na nogu *evlji* i sklopila oči, a *evlja* bi ga prebacio na neku drugu lokaciju. Isto tako često spominjani keramet je i predviđanje budućih događaja, bilo da se oni odnose na samog *evlju* (vrijeme preseđenja *smrti* ili sudbine njegovog mezara nakon izvjesna vremena) ili pak na nekoga drugog (dolazak okupacijskih sila). Vjerovatno najčešće spominjani keramet je izuzetna pobožnost i (nadljudska) strpljivost. Što se tiče ratnika (*ševida*) gotovo svi su odbijali pasti i biti ukopani na mjestu na kojem su poginuli, nego su (najčešće) svoju glavu pod

rukom ili na drugi način donijeli do odabranog mjeseta na kojem će biti njihov mezar. Napominjemo da su u spomenutom spisku vremenski obrađene evlige od vremena dolaska Osmanskih Turaka na ove prostore (Bosnu i Hercegovinu napose) do vremena austro-ugarske okupacije.

Tekst popisa u doslovnom prijevodu glasi:

“NEKOLIKO POIMENIČNIH NAVODA TURBETA I ČASNIIH MEZARA POŠTOVANIH ŠEJHOVA, ČASNIIH DOBROTVOARA TE GLASOVITE ULEME I DOBRIH LJUDI UKOPANIH U GRADU SARAJEVU, KOJI SE SMATRAJU EVLIJAMA, A

ČIJI SU MEZARI MJESTA HODOČAŠĆA
NA KOJA SE IDE NA MURAD

- turbe znamenitog Gazi Husrev-bega, dobrotvora, pred (*njegovom*) časnom džamijom; u dobrom stanju; mjesto hodočašća (*ziyaretgah*).
- turbe emira Murad-vojvode, oslobođenog roba gore imenovanog (*Gazi Husrev-bega*); u dobrom stanju.
- *Jediler* turbe. U (*tome*) turbetu, koje je na glasu, sedam (je) mezara; (nalaže se) kraj Begluk-saraja, a ispred Čokadži Sulejmanove džamije; u dobrom stanju; mjesto hodočašća.
- turbe Jusuf-paše, na mezarju zvanom Ali Ufak (*Alifakovac u starom dijelu grada, ponad Inat-kuće i Vijećnice*); znamenito i očuvano mjesto hodočašća.
- kadirijiški šejh hadži Muhamed (Mehmed) efendija, ukopan pred kapjom

tekije; njegovo je turbe čitavo i hodočasti se.
• turbe (*dvojice*) sultana duhovnog carstva (*sultan-i manevi*) Šemsi-dede i Ajni-dede, na glasu, očuvano, kraj mekteba naspram džamije u Hadim Ali-pašinoj mahali (*preko puta Ali-pašine džamije na mjestu na kojem je podignut Higijenski zavod u Sarajevu*); mjesto hodočašća.
• turbe Urjan-dede, na glasu, očuvano, na mjestu zvanom Piščivoda, na kraju šehera; mjesto hodočašća.
• turbe Džebbar-dede, na glasu; ukopan u Mahali Souk-bunar; mjesto hodočašća.
• turbe Šaban-dede, na glasu, pokopan u Mahali Čokadži hadži Sulejmana; mjesto hodočašća.
• turbe sultana duhovnog carstva (*sultan-i manevi*) šejha Ahmeda, bilo u dobrom stanju, a sada je opalo; zna-

menit mezar, na koriji mevlevijskih šejhova (*preko puta Isa-begove zavije na Bembasi, na mjestu znanom kao Šejhova korija*); mjesto hodočašća.

- turbe starine šejha Muhammeda (Mehmeda), mevlevije; bilo je čitavo, a sada je ruševno; na glasu je njegov mezar, u ogradi od parmaka, iznad navedene korije. Mjesto hodočašća.
- Mevlevijski šejh Abdulfettah-efendija; nema turbeta; zna mu se mezar, iznad navedene (*Šejhove*) korije; mjesto hodočašća.
- turbe šejha Muhammeda (Mehmeda), razrušeno; mezar mu je na Bjelavama, u mezarlu u Mahali Pačadži hadži Nesuha (Pačadži Hadži Nesuh na Brdakčijama, 1602.); *na Bjelavama i danas ima ulica koja se zove 'šejh Mehmedova'*;¹ na glasu kao mjesto hodočašća; kraj njega je ukopan mevlevija Sulejman (Selman?) dede.

Zapis na turbetu u Živčićima

- dobrotvor Mustafa-beg Skenderpašić (Iskenderpaša-zade); zna se za njegov mezar, kraj dvorišne kapije (Skenderije) džamije (*danasm se na tom mjestu nalazi Dom mladih, na cijelom mezaristanu je kulturno-sportski centar Skenderija, a na Skender-pašinu tekiju koja se nalazila na drugom kraju mezarja, pod sjeća samo nekoliko ostataka polomljenih nišan i travnata zaravan*); naspram dvorišne kapije pokopan Durak-hodža i njegova rodbina.
- dobrotvor Hadim Ali-paša, mezar mu je u harem (njegove) časne džamije; na glasu mjesto hodočašća.
- Kizil Veli-dede; pao kao šehid (u službi) carskog pješaka; kraj Mu-salle (*na tom mjestu su u austro-garskom periodu podignute zgrade u kojima se danas nalaze Predsjedništvo BiH, Ministarstvo vanjskih poslova, administracija općine Centar, Sarajevo, FIS...*); mjesto hodočašća.
- kadirijski šeh Ali-efendija, zna mu se mezar, u vrhu mezarlja Čigaluša (džamija Kulin Hadži Bali na Čekaluši, podignuta 1565.); na vrhu nišana iznad glave jama (kazma) u vidu findžana; mjesto hodočašća (*ako se ne varamo ovaj mezar bi se sada mogao nalaziti u harem Čekaluše džamije*).
- Čekirkči (Čekrekči) Muslihuddin-efendija² (džamija pod Kovačima, podignuta 1526).
- turbe Koštare (Koštro) Husejn-efendije; očuvano; mezar mu je u mezarju u mahali hadži-Sejid(!); na glasu mjesto hodočašća.
- šeh Bali-efendija; nema turbeta; mezar mu je poznat, u mezarju iznad Kara Ferhadove mahale; na vrhu njegova oblog (mudevver) nišana jama u vidu findžana; mjesto hodočašća.
- šeh Muhammed (Mehmed) Safi-dede; zna se za njegov mezar, u dvorištu časne džamije Armagandži Sina-ni; na vrhu njegovih nišana jama u vidu findžana.
- dobrotvor divan-katib Hajdar-efendija; turbe mu je u dobrom stanju; ispred (njegove) časne džamije; glasovito.
- šeh Osman-efendija Logavia; zna mu se mezar, ukopan pored časne džamije Buzadži hadži Hasana (*iz 1555. godine, u ulici Logavina*).³
- šeh Ramadan-efendija; na vrhu nišana iznad glave (tipa) mudževeze jama u vidu findžana.
- dobrotvor Buzadži hadži Hasan; zna se za njegov mezar, turbeta nema; ukopan pored (svoje, *Buzadži hadži Hasanove*) džamije (*u Ulici Logavina*).
- šeh Abdulvehab-efendija; zna se za njegov mezar; na vrhu nišana jama u vidu findžana; ukopan u harem časne džamije Buzadži-zade.
- hadži Muzaffer i njegovi potomci; učen čovjek (*alim*), književnik (*lehl-i kalem*) i znalač (*sahib-i marifet*) hadži Husejn-efendija Muzaferija i brat mu Muhammed (Mehmed) efendija; zna se za njihove časne mezare; ukopani u dvorištu spomenute Buzadži-zade džamije.
- šeh hanekaha Muhammed (Mehmed) efendija; zna se za njegov mezar, ukopan u dvorištu navedene časne džamije.
- Faiki šeh Ibrahim-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan kraj mekteba naspram časne džamije Sarača Alije; na vrhu oblih nišana iskopano koliki je findžan.
- dobrotvor Sarač hadži Alija; zna se za njegov mezar, kraj (njegove) džamije; ima natpis (*tarih*) na nišanu.
- šeh Abdulkerim, sin Sejidov; zna se za njegov mezar, pokopan kraj navedene (Sarač hadži Alijine) džamije; na nišanu ima natpis.
- turbe šejha hadži-Sinana.
- šeh Husejn-efendija, drži se da je evlja (*mezinne-i kiramdan*), imam; zna se za njegov mezar, pred časnom džamijom Ferhadijom; nišani (tipa) mudževeze.
- muderis, evlja i dobrotvor glasoviti Bistrigija šeh Ibrahim-efendija; *kutb* ... zna se za njegov mezar, pod minaretom časne Careve džamije; njegovo je turbe u ruševnom stanju.
- dobrotvor čuveni Kemal-beg; zna se za njegov mezar, ukopan kraj (njegove) časne džamije; kameni nišani s natpisom.
- Garib Jusuf-dede, iznad Hanbine carine (*Hanbo bachanesi ustunde*), zna se za njegov mezar; mjesto hodočašća.
- Šeh Musli-kalfa; zna se za njegov mezar, ukopan u dvorištu časne džamije Abdulhalimage; na vrhu nišana iznad glave jama u vidu findžana.
- dobrotvor Hitri Sulejman-efendija (*na Begovcu, 1631.*); zna se za njegov mezar, nasred mezarja u dvorištu (njegove) časne džamije; na vrhu njegovih oblih nišana iskopano koliki je findžan.
- derviš Kuko i Idris-dede; zna se za njihove mezare, u dvorištu džamije Abdulhalimage; nišani obli.
- Idris hodža-efendija; zna se za njegov mezar, u dvorištu časne džamije Hadži Sejdji (*Sejjid, među mještani-ma poznat kao mesdžid u Huremuši, ili mesdžid na Vlaškoj ... poznat po imenu "džamija u Provarama", podignut je 1528., prema drugima poslije 1556. godine*); na vrhu nišana više glave iskopano koliki je findžan.
- Hadži Halil-efendija; zna se za njegov mezar, u mezarju naspram minareta džamije Kadi Bali-efendije; nišani s glavicom.
- mezarje s više mezara časnih mevlevijskih šejhova na mjestu zvanom Bendbaša; mjesto hodočašća.
- Mostarac Ahmed-efendija.
- Ćesrija (Kesri-zade) Ahmed-efendija, muftija, i Šakir-efendija.
- Hadži Bešlija Mustafa-agaji.
- znameniti starina šeh Ismail-ćelebi-dede, zvani Čeljo;⁴ zna se za njegov mezar i mezare njegove braće; ukopani kraj časne džamije Jakub-paše zvanog Mago; na (njihovim) mevlevijskim nišanima iskopano u vidu findžana.
- Topuz Sulejman-dede; ukopan pod minaretom časne džamije Kečedži Sinana; zna mu se mezar.
- Sari (Žuti) hafiz Hasan-efendija;⁵ drži se da je evlja; zna se za njegov mezar, koji je na glasu; turbeta nema; mjesto hodočašća, ograđeno samo parmacima.
- Čajno hadži Mehmed-efendija, bio znamenit muderis i muftija, ukopan na mezarlu na Bakijama, zna se za njegov mezar, ima na nišanu natpis; mjesto hodočašća.
- Muftija hadži Mustafa-efendija, ukopan na mezarju Bakije, zna se za njegov mezar, na nišanu ima natpis.
- Šeh Ibrahim Zindžir-dede na Gorici, turbe mu je dobro očuvano, nakšibendijska.
- knjižničar hafiz hadži Mahmud-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan na mezarju na Hanbinoj carini; ima na nišanu natpis.

- Logavija šejh Abdusamed-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan u dvorištu časne džamije Buzadži-zade; na nišanu ima natpis.
- sin travničkog Ismail-dede, zna se za njegov mezar, kraj državnog (*begluk*) ambara sarajevskog grada (tvrdave).
- dobrotvor i čestiti učeni čovjek Kantimir Abdulah-efendija, ukopan u dvorištu časne džamije Bakr-babinoj mahali, naspram knjižnice koju je on podigao; zna se za njegov mezar; nišani s natpisom.
- mujezin derviš Abdija, zna se za njegov mezar, pod minaretom časne džamije Jahja-paše; na vrhu nišana iskopano u vidu findžana.

- derviš Abduselam, mezar mu je u dvorištu časne džamije Daradžik hadži Ahmeda; na nišanu natpis.
- sultan duhovnog carstva (*sultan-i manevi*) Karačalija, na glasu; zna se za njegov mezar, ukopan na sred puta iznad čaršije Kovači.
- Muzaferija Abdulah-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan u mezarju Jekovac; glasovit u vještini; na nišanu natpis.
- Mudževvid hadži Sadik-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan u pomenutom mezarju Jekovac.
- Čoše hadži Osman hodža-efendija; zna se za njegov mezar, ukopan u mezarju naspram časne džamije u Mahali Kebkebir.

- dobrovnik Nebrdilo hadži Alija; zna se za njegov mezar, ukopan u bašći naspram časne (njegove) džamije (1531.); nišan s glavicom.
- Davud hodža-efendija; ukopan pod minaretom časne džamije Nebrdilo; nišan s glavicom.
- Varuk-dede; bilo je njegovo turbe pa propalo, tek se raspoznaće mezar; ukopan kraj kule na Ploči.
- glasoviti Mustafa-aga Čorbadžija; šehit iz doba *fetha*; zna se za njegov mezar, nalazi se na mjestu zvanom Obhođa naspram sarajevskog grada (tvrdave); mjesto hodočašća.
- Ramadan-baba; ukopan pod minaretom časne džamije Čobana Hasana.
- Đulbadža-kaduna, glasovita; zna se za njezin mezar, ukopana u mezarlu Ali Ufak.
- Merdžan-kaduna;⁶ na glasu je njezin mezar; ukopana ispred Singi njive na Bakijama; mjesto hodočašća ženskog svijeta.
- Nefisa-kaduna, smatraju je evlijom, poznata pod imenom Vaizkinja bula; ukopana u Velikom mezarju.
- Hadži Hasan-efendija, muid i mualim; zna se za njegov mezar, u dvorištu ispred časne džamije Buzadži-zade.
- Hadži Sinanovo turbe, očuvano i uređeno.
- mevlevijski šejh Mahmud-aga, ukopan u mezarju uz kadirijsku zaviju (*Hadži Sinanovu tekiju*); nišani obli; s natpisom.
- Setri-dede-efendija, šehit, ukopan u uglu Logavina sokaka; turbe očuvano; mjesto hodočašća.”

BILJEŠKE:

¹ Ovdje na Bjelavama bilo je turbe, toga se sjećam; šejh Mehmed je bio ukopan i po njemu se ova ulica zove Šejh Mehmedova. E, kasnije kad su pravili ove domove, onda su se, ja se sjećam, nekoliko ljudi kaže da se prenese on sa svojim nišanima negdje u neko drugo mezarje, pa su kopali vako dva-tri metra i da su našli vako malo kostiju i cjevanica i vako, i ove njegove nišane da su prenijeli na Bakije kod Merdžan-kadune. (zabilježila Esma Smailbegović)

² Suljaga Zečević priopovijedao je kako se Muslihudin Čekrekčija u vrijeme namaza skriva u arđiji, čemu se svijet vrlo čudio. Kada je jednom jedan od njegovih susjeda ušao za njim u arđiju, uze ga Čekrekčija za ruku i reče mu neka zažmiri, a kad ovaj to učini, reče mu da opet otvori oči. I kad je ovaj i to učinio, nađoše se njih dvojica u Meki kod Bejtulaha i tu su klanjali podne. Nakon toga nađoše se na isti način u arđiji. (zabilježila Esma Smailbegović)

³ Buzadžina džamija. Nekakvom Hasanu iz Logavine san nije htio na oči. Ustajao bi i po noći

hodao niz sokak i prije sabaha se vraćao, ali sna nije bilo. Sve mu je igralo pred očima. Jednom i to dočeka: samo što se spusti na šilje „zaspa. Ni sam ne zna koliko, kada začu sitan glas da ga doziva: „Hasanel“ Glas ga razbudiavaše. „Šta je?“ odazava se. „Pravi džamiju, Hasan!“ naredi mu glas. „Od čega?“ uzbihuzuri se Hasan. „Imam samo buzu i hanumu.“ „Zanijeti da ćeš je praviti i moli se Allahu, dž.š. Hanuma će ti praviti buzu, a ti je prodaji. Što zaradiš, dijeli na džamiju i na svoju kuću.“ Tako i bijaše. Hasan bi dove upućivao Gospodaru svome, a hanuma spravljaše buzu. I dođe i to jutro: Hasan uprti ibrik s buzom, pritegnu ga kaišima za se i opasa lončićima pa krenu niz brdo. Bilo ga lijepo vidjeti: on povisok, u bijelom mintanu, spušta se u čaršiju. U bakarnom ibruku buza se hladila, a lončići u hodu zvonili. Već u sokaku opkoliše ga djeca što htjedoše u mekteb: „Buzu nam daj, Hasane!“ A čim se spusti u čaršiju, eto mu glasova: „Buza! Buza! Daj buzu!“ Terzije i sahadžije galamiše s vrata: „Vamo dvije, Hasane!“ Mira mu nisu dali ni kazandžije, a niti kovači. Svi hoće buzu. A kada bi ga vidiš telal Hido, on bi telalio: „Došla buza! Hladna buza! Buza! Hladna buza!“ Hasan bi mu sipao dvije na peškeš i hitio... Nakon ikindije, po suhu, preko mostova prelazio bi Miljacku i bio i na drugoj obali... I u banjama su pili buzu.

Kada bi zaspao, sanjao bi džamiski pokrov, rozetu s polumjesecima, mihrab i stalaktite, kameni minber s drvenom ogradom i tri male kupole iznad trijema. Sve mu se ovo komešalo u glavi: hoće li biti kao što on po noći sanja, a po danu misli. Prodavao je buzu, a mislio na džamiju. Vrijeme hiti, nikoga ne čeka, hoće urađeno. Prije akšama penjao se na sahat-kulu Husrevbegovu i odozgo zurio u Logavinu dok ne ugleda milać za džamiju. Prohuyaše dani od muharrema do muharrema. Hasan se prije jaciye vraćao, a hanuma akče za džamiju vezivaše u mahrame. Jednom mu kaže: „Imamo li za džamiju, Hasane?“ „Imamo“ odgovori. „E, idi na čabu. Ponesi gajtan i njime mjeri Bejtullahu.“

Kada se vrati, Hasan poče graditi potkupolnu džamiju u sarajevskoj mahali po mjeri Bejtullahovo, od kamena vapnenca i sedre. Uz Allahovu pomoć podiže je 1555. godine. Sve je bilo kako je sanjao. Kamena munara dizala se u nebo, unutra je sve krasila rozeta s polumjesecima, a i mihrab i minber bili su iz onoga sna. Džamija, ni mala ni velika, taman za njegov džemal, po mjeri Bejtullahovo. „Napravih kuću za dobre ljude“, mislio je Hasan, „a meni će Gospodar dati kuću u Džennetu. Da mi Allah dade još da poživim i klanjam u ovoj džamiji.“ Čim bi otklanjao sabahski namaz, Hasan bi silazio u čaršiju i penjao se na sahat-kulu i gledao džamiju. „Njena ljepota je u mjeri, a naša u bojaznosti“, šaptao je. „Neka ovo dvoje bude jedno. Ono što Allah, dž.š., htjede, ja uradih. I to se spojilo.“ Prode mnogo godina, a one tri male kupole iznad trijema se urušiše, a zidari digoše nadstrešnicu. Nije je bilo u snovima Hasanovim.

Ostade mu još akči i htjede hanumi kupiti feredžu. Ona ne htjede kazavši mu da od tih akči napravi česmu. Hasan to uradi: u podžidu džamije izida česmu od klesanog kamena, sa velikim kritom, a kod nje podiže i malu sobu i presvuče je kupolom. U jednoj staroj hronici piše: „Vlasnik ovog dobra hadžija Hasan, ponos trgovaca i obljužen među stariim i mlađim, u ime Boga dovede vodu života i tako učini dobro koje će te-

ći do Sudnjega dana.“ A narod se dosjeti: džamiju nazva Buzadžiskom, a česmu Feredžušom. U svome Ljetopisu Mula Mustafa Bašeskija piše: „*Sedmog rebiul-ahira 1173. godine postah imam u džamiji Buzadži haži Hasana...*“ Da je živio prije i ovo bi napisao: „*Umrije i trgovac Hasan Buzadžija, ponos dobrih ljudi što džamiju napravi od buze. Neka na njega padne milost Božija. Allah je stvorio čovjeka da čini dobro, nikako zlo. Učite Fatihu za dušu Hasanovu, o vi što prolazite! Samo ono što daš, to je tvoje!*“

⁴Pripovijeda se da je neki Čeljo zbog mnogih pre-stupaka bio protjeran iz Sarajeva. On je živio u progonstvu dugo vremena i bio se skoro obikao. Jednog dana vidi Žutog hafiza gdje ide prema njemu. Kad je došao do njega, reče: „Kad ti hafize dode ovamo? Jesu li i tebe protjerali?“ Na to će mu hafiz: „Došao ja, Čeljo, po te da te vodim u Sarajevo. Stani mi na nogu i zatvori oči!“ Čeljo mu stade na nogu i zažmri. Pošto mu hafiz reče da progleda, on vidje da nije više u tuđem svijetu, nego – na Kovačima u Sarajevu. Hafiz ode svojim poslom. A Čeljo kući u Čeligoviće.

- A hadži Mujaga mi kazuje, kao dijete otioš je s ocom Sulejman efendijom na Bajram, pa hladno bilo, u njega otvoreni prozori. Sve je pravio sam sebi neugodnosti. Nije tražio da mu bude ugodno, da je toplio, da je očišćeno. „Eh, nek ste došli, baš kad ste došli, baš vam fala, da popijemo kahvu“. Te telve malo nališo nekakve, korica hljeba nešta prid njiha metno, te kaže, otac ne more da jede, ali neće da odbije. Pa kad smo, kaže, pošli, veli otac: „Bogati, da ti dam ovo hedije.“ „Neću, kaže, imam ja toga.“ A otac sebi ruku, pa kaže dva-tri put: „Molim te, da ti dam ovo hedije.“ „Neću“, odbija, odbija, pa kad je baš viš bio da ovaj Mulaga, otac hadži Mujaginja neće da odustane od toga, pa kaže: „Eto, kad ti nije žao, metni za metlu“, i kaže metlu stajala kod vrata, ono kao smetle, ovaj bunište po sobi, pa treba pokupit, kad on pomakne, kad tamo još dukata ima. Te kaže, otac dode i ono svoje pet-šest u ono baci. To sam, kaže, očima svojim video, hadži Mujaga, rahmetli, Merhemić, kaže, možda mu je bilo šest-sedam godina, eto dok ga je otac za ruku vodio. Eto, tako je za Jakubovića se pričalo. Ima o njemu još puno.

- Razgovarali ljudi u čaršiji o Sulejman efendiji i govorili kako je on evlja. Jedan u društvu reče da je Sulejman efendija veliki ljubitelj para (novaca). Drugi se tome usprotivio i rekoše da to nije istina. Zaključe da njih nekoliko posjete Sulejman efendiju i da mu ponude nešto para, pa će se uvjeriti je li to tačno ili nije. Odu mu jednog dana kući, posjede izvjesno vrijeme i kad podoše, izvade nešto novace, ponude ga Sulejman efendiji rekavši da mu to daju neka mu se nađe pri ruci. On se zahvali i reče neka to ostave za metlom iza vrata. Kad su podigli metlu, vide da u smetlu koje se nalazilo za metlom ima još nekoliko zlatnika. Ostave tu novac, pozdrave se sa Sulejman efendijom i vrate se u čaršiju. (zabilježila Esma Smailbegović)

⁵Tako se pripovijeda da su se u njegovo doba (doba Žutog Hafiza) dvojica ljudi prepirali da li valja pred večer nokte rezati. Jeden je govorio valja, a drugi ne valja. Zato oni podoše hafizu da im on kaže čije je mišljenje ispravno. Kad dođe njemu, ne malo se začudiše, hafiz je sjedio i nokte rezao, a bilo je vrijeme akšamu. Onaj koji je tvrdio da valja i pred večer nokte rezati reče: „Hafiz-efendija, već je akšam a ti nokte režeš.“

Zar to valja činiti?“ Na to će mu hafiz: „Bogu je čistoća u svaku dobu draga. Ti se čisti, pa u koje hoćeš doba.“ (zabilježila, Esma Smailbegović)

⁶Merdžan-kaduna je bila čuvena da je bila, kažu, vidovita i da je velike teškoće podnosiла sa svojim mužem, pjanac jedan bio i tukao bi je i vako, a da su je hadžije vidale u Meku, u džematu kraj Ćabe. Sarajlije koje su je poznavale da su je vidale i jednom je hadžiji pomogla prilikom nekako da dode. E, nije on kazivo. Rekla: „Nemoj, molim te, kazivat da si me vidi. Šuti, pomogla sam ti i to. Pa kad je umrla, nije dao on da je iko nosi, on je nosio sam. Metno je tabut na glavu i odnio sa Gorice na Bakiju. I njeni ime, i sad joj nišani imaju na Bakijama i ima tačno kad je, godina kad je ukopana.“ (A kako to za Meku?) Da je vidana u džematu. Hadžije odu u Meku i, recimo, hadžije klanjuju kod Ćabe u dvorištu, i vide nju klanja, a znaju ostala iza njih u Sarajevu. Tako da su je u isti momenat mogli vidjeti i ovi i oni, e sad, kako je to, nećemo u to ulaziti jer je to malo nevjerovatno. More bit da se nekome prividilo. Postoje i sad nišani na Bakijama ravnim. (zabilježila Esma Smailbegović)

- Historijsko je lice i neka Merdžan kaduna, koja se uz prije navedene uvjek spominje. I ona je, po narodnoj predaji, bila evlja. Muž joj je bio veliki pjanica, te ju je uvjek tukao. Ona je to stočki podnosiла i šta više štap kojim ju je muž tukao omotavala je mekom krpom da on ne bi ruku nažuljio. Radi toga joj je Bog podario, da bude evlja. Pričaju da žena može postati evlja za 40 dana, a muškarac ne može ni za 40 godina(!). Umrla je u Sarajevu 1107. (1695.-1696.) g., što se saznaće iz natpisa na njenu nadmezarnom nišanu, u mezarju na Bakijama.

- Merdžan-kaduna je ukopana na Ravnim bakijama. I za nju su pričali da je bila onako vrlo poštena žena, čestita žena. Stanovala je na Gorici i pričale hadžije da su je vidale, u isto vrijeme kad su je vidale ovdje u Sarajevu, da su je vidali u Mekki. Jedan hadžija je, sad se neću sjetiti tačno kako mu je ime bilo, negdi je stanovao oko Bi-strika, kako li. To sam slušao i od hadži Mujage, rahmetli, Merjemića. Otišao na hadž, i kako je prije bilo onih razbojnika, išlo se na devama pa biše razbojnici zastavljali one karavane i opljačkali. I opljačkan je bio i on. Ostao bez novaca. Poslijе, nit mu je ko stio pozajmit da se vrati, niti je imo, more bit da nisu imali. Samo, tražio je od koga da vrati se. Nije imo, ostao iza njih. I kad su ove hadžije krenule, nije se, prije se išlo po nekoliko mjeseci. Kako su hadžije išle, on je ostao iza njih i da je jedno jutro klanjo sabah u harem-Šerifu i video jednu ženu u bosanskoj odjeći, u feredži i u onome. I kad je ova žena, pristupio je njoj i upito je. Govorila je bosanski, bosanskim jezikom, nije govorila arapski. Onda reko joj: „Pobogu, sestro, da mi pomognes.“ I kako ga je ona dovela u Sarajevu. Kad je došao u Sarajevu, počeli su vikat – pa nije on ni bio na hadžu, jer mu nije niko vjerovao da je mogao tako brzo doći. On nije htio ni raspravljat. Ali ga je ona zamolila da ne kazuje taj slučaj kako ga je ona dovela. I kad je ovaj, on je poslijе dolazio njoj kao sestri svojoj i ona njemu, al' da je ona vrlo s mužem živjela u lošem. I kad je umrla, da je on nosio na mezarlje, nije dao drugom svijetu da nosi, nego reko: „Ja ču nju nositi. E, to je ona žena koja je mene vratila.“ Tako se kazuje, a sad jel' to, nije li, ja neću u to ulazit. (zabilježila Esma Smailbegović)

ZNAMENITI I ZABORAVLJENI BOŠNJACI U OSMANSKOM SULTANATU

Nabranje svih znamenitih i zaboravljenih Bošnjaka u historiji najblaže rečeno podsjeća na nemoguću misiju, jer je i pregled Bošnjaka koji su imali značajnu ulogu u intelektualnom duhovnom, političkom i vojnom životu Osmanskog sultanata dovoljno težak zadatak i uveliko nadmašuje ovdje predviđene okvirne. Utjecaj Bošnjaka ne samo u Bosni, nego i u cijelom Osmanskom sultanatu intenzivira se nakon sultana Fatih Mehmed-hanovog dolaska na ove prostore, a ponajviše zahvaljujući sultanovoj privrženosti načelu da se na položaje u sultanatu dolazi isključivo prema sposobnostima, a nipošto prema pripadnosti privilegiranim staležima ili rodbinskim vezama, te je tako veliki broj Bošnjaka značajne dužnosti na Porti i Sultanatu u funkciji velikih vezira, begler begova, kadijskera, jeničar agasija, defterdara, sultanskih kapidžija, namjesnika, vezira, paša, muftija, muderrisa, književnika, kadija i šejhu'l-islama.

Jedan od prvih Bošnjaka koji je zavrijedio spomen bio je Jakub-paša, jedan od prvih predstavnika Bosne na Porti u Istanbulu, koji je kao vojskovoda izvojevaо pobedu na Krbavskom polju 1493. godine. Poslije nje-

ga, samo u periodu od 1544. do 1612. godine Bošnjaci veliki veziri (*sadr-i azamî*) bili su: Rustem-paša Opuković (1544.-1560.), Semiz Ali-paša Pračić (1560.-1564.), Tavil Mehmed-paša Sokolović (1565.-1579.), Sijavuš-paša (u tri navrata vezirovao sedam godina, p. 1594.), Ibrahim-paša (u tri navrata vezirovao četiri godine, p. 1600.), Javuz Ali-paša Malkoč (p. 1604.), Lala Mehmed-paša Sokolović (p. 1607.), Derviš-paša Sokolović (p. 1607.), Kujundži Murat-paša (1607.-1611.); veziri sa četiri tuga: Pertev-paša (1562.), Lala Kara Mustafa-paša Sokolović (1580.), Halil-paša (1594.); veziri s tri tuga: Kara Mustafa-paša Jurjević (1538.), Sinan-paša Opuković (1553.), Kara Osmanhan (1554.), Pijale-paša (1574.), Mustafa-paša Sokolović, (pogubljen 1574.), Ferhat-paša Sokolović (stradao u atentatu 1590.), Gazi Hasan-paša Sokolović (1598.), Gazi Hasan-paša Tiro (1602.), Ibrahim-han Sokolović (bosanski beglerbeg, 1609.), Ahmed-paša Dugalić (1612.); veliki admirali (*kapudan paše*): Sofi Ali-paša (namjesnik u Egiptu 1562.), Murat-paša Sokolović (poginuo u Jemenu 1569.), Oludž Hasan-paša (1587.), Halil-paša Lipčanin (p. 1590.), Gazi Hasan-paša Predojević (poginuo kod Siska 1593.), Husejn-

paša Bajramagić (bosanski *beglerbeg*, 1594.), Mehmed-paša Kljunović (poginuo u Ugarskoj 1600.), Derviš-paša Baježadići (poginuo na otoku Sv. Margarete, 1601.), Mustafa-paša Sokolović (namjesnik u Budimu 1605.), Mustafa-paša Olovčić (bosanski *beglerbeg*); bosanski namjesnici sa titulom bega: Malkoč-beg Dugalić (1553.), Hamza-beg Biharić (1557.), Sinan-beg Bajramagić (1562.).

U razdoblju od samo 68 godina Bošnjaci su dali devet velikih vezira (vezira sa pet tugova), tri vezira sa četiri tuga, deset vezira sa tri tuga, deset pokrajinskih namjesnika, dok su trojica bili bosanski namjesnici s titulom *beg sa dva tuga*, ukupno trideset pet Bošnjaka sa najvišim državnim i vojnim zvanjima u polustoljetnom razdoblju na vrhuncu moći Osmanskog sultanata, te od 264 bosanska namjesnika 63 Bošnjaka. *U knjizi Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini* Bašagić je najbrojio 689 Bošnjaka i drugih Južnih Slavena koje smatra vrijednim spomena. Stoga smo se odlučili ovaj dio u kojem imamo namjeru baviti se znamenitim Bošnjacima – Bosancima i Hercegovcima – temeljiti upravo na ovom djelu (*Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1931.*) jednog od zasigurno najznamenitijih Bošnjaka Safvet-bega Bašagića.

Najprije nekoliko riječi o samom Safvet-begu Bašagiću, pjesniku (*Mirza Safvet*), prevoditelju, historičaru, političaru, nedvojbeno jednom od najmarkantnijih začetnika moderne bošnjačke muslimanske književnosti i bošnjačke nacionalne svijesti, rođen je 1870. godine i jedna je od najmarkantnijih ličnosti moderne bosanske i bošnjačke književnosti i začetnik bošnjačkog nacionalnog preporoda početkom dvadesetog stoljeća. Osnivač je mnogih listova, časopisa i nacionalnih društava (Gajret, El-Kamer, Muslimanski klub). Safvet-beg Bašagić je 1900. publicirao Kratku uputu u prošlost Bosne od 1463. do 1850, koja je sve do pojave knjige *Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana* Muhamed Hadžijahića bila standard proučavanja historije Bošnjaka. Godine 1894. odaziva se pozivu da učestvuje polaganju kamena temeljca za Starčevićev dom zbog čega mu režim bana Khuena Hedervaryja zabranjuje polaganje mature. Bašagićeva kolekcija islamskih rukopisa i starih knjiga koja je u posjedu Bratislavke Univerzitetske biblioteke je dio UNESCO-vog programa *Memory of the World Programme*, a jedan dio ove kolekcije dostupan je *on-line* posredstvom *Svjetske digitalne biblioteke*.

Safvet-beg Bašagić rođen je 6. maja 1870. godine u Nevesinju. Osnovnu školu pohađao je u Mostaru i Konjicu; 1882. godine porodica mu se preselila u Sarajevo, gdje je završio ruždiju, a od 1885. do 1895. pohađao je sarajevsku gimnaziju. Od 1895. do 1899. studirao je arapski i perzijski jezik na Bečkom univerzitetu. Nakon toga postaje profesor orijentalnih jezika na Zagrebačkom sveučilištu. Poeziju je počeo pisati još kao učenik sarajevske gimnazije, a na studiju u Beču priredio je za štampu prvu zbirku pjesama (*Trofanda iz hercegovačke dubrave*), a tada piše i prve naučne radove i prikuplja građu za historiju Bosne; 1. maja 1900. godine, zajedno sa Edhemom Mulabdićem i Osmanom Nuri Hadžićem pokreće list Behar. Od 1900.

do 1906. godine radi kao profesor arapskog jezika na sarajevskoj Velikoj gimnaziji, kada biva otpušten, pod izgovorom da nije položio profesorski ispit. Godine 1903. osniva društvo *Gajret*, a potom i društva *El-Kamer i Muslimanski klub.*; 1907. pokreće list *Ogledalo*, a godinu dana kasnije odlazi u Beč i pristupa izradi doktorske disertacije pod naslovom *Die Bosniaken und Hercegovcen auf dem Gebiete der islamischen Literatur*, koju brani 1910. godine i stiče stepen doktora ex linguis islamiticis. Osim toga, Safvet-beg Bašagić prevodi tekstove njemačkih pjesnika (Heinrich Heine, *Kraj tanahna šadrvana*). Iste godine izabran je za zastupnika u Bosanskom saboru i odmah potom, poslije smrti Ali-bega Firdusa, imenovan je za predsjednika Sabora, na položaj na kojem će ga zateći slom Austro-ugarske monarhije. Nakon rata, od 1919. godine radi kao kustos u Zemaljskom muzeju u Sarajevu sve do 1927. godine kada je umirovljen. Preselio je 9. aprila 1934. u Sarajevu i sahranjen u haremu Begove džamije.

U razdoblju od 68 godina Bošnjaci su dali devet velikih vezira (vezira sa pet tugova), tri vezira sa četiri tuga, deset vezira sa tri tuga, deset pokrajinskih namjesnika, dok su trojica bili bosanski namjesnici s titulom *beg sa dva tuga*, ukupno trideset pet Bošnjaka sa najvišim državnim i vojnim zvanjima u polustoljetnom razdoblju na vrhuncu moći Osmanskog sultanata, te od 264 bosanska namjesnika 63 Bošnjaka.

ZNAMENITI BOŠNJACI U OSMANSKOJ CAREVINI (IZVOD)

Abdullah-aga (Haidlži) izgorjelu Hadži Sinanovu džamiju u Sarajevu na novo sagradio 1177. (1763.).

Abdullah-ef. sin Ahmed-ef., rodom je iz Požege. Nauke je učio u Carigradu kod zemljaka Allameka Mehmed-ef. 1048. (1638.) imenovan na Skender-pašinu medresu u Kanlidži, 1056. (1646.) na Ibrahim-pašinu medresu u Carigradu, 1058. (1648.) imenovan kadijom u K'utahivi, kasnije služio u Uššaku, Jerusalimu, Kajseriji i Filipopolju. 1078. (1667.) s naslovom *munla od Medine* imenovan u Ankaru, gdje je i umro 1079. (1668.). Poznat je pod imenom *Bošnjak Musa-paša hadžesi*

Abdullah-ef., rodom iz Sarajeva, po svršetku nauka otišao je u Carigrad, gdje je predavao 1033. (1623.) na Huremiji i kasnije na više visokih medresa, a 1065. (1654.) postao je kadija u Diari Bekiru. Umro je mjeseca muharema 1080. (1669.). Poznat je pod imenom *Esam-teskeredži*.

Abdullah-ef Bosnevi, prozvali su turski biografi našega zemljaka, koji je u svoje vrijeme medu šehovima u islamskom svijetu zauzimao jedno od najodličnijih mesta. Podaci o njegovu životu veoma su oskudni. Pripravne nauke slušao je u Bosni, visoke u Carigradu. 1002. (1593.) po svršetku nauka zaputio se u Meku, da obavi svetu dužnost *hadž*, a iduće godine nalazimo ga na vojni u Rumunjskoj kao *mudžahida* (borca za vjeru). Zatim je otišao u Brusu i stupio u derviški red "Bajrami". Dobivši *idžazet* (ovlaštenje) od šeha Kabaduza vratio se u Carigrad, gdje je živo učestvovao u

borbi između šehova i *uleme*, koja se tada vodila radi najvećeg islamskog mistika svih vremena Ibni Arebije 560-630. (1165.-1240.). Naš šeh Abdullah napisao je cijeli niz manjih i većih djela u obranu mistične nauke i njegina prvaka. Najglasovitije mu je djelo komentar na Ibni Arebijino djelo *Fususu'l-hikem* (Mozaici mudrosti) u dvije debele sveske, gdje je učeno obranio pisca i njegovu nauku. Zato je i dobio počasni naslov *Komentator Fususa*. Zadnjih deset godina života proboravio je putujući po svijetu, da se upozna sa suvremenim šehovima. Iza duljeg boravka u Kairu zaputio se po drugi put u Meku i Medinu 1046. (1636.). Kasnije ga nalazimo u Damasku, gdje uz grobnicu Ibni Arebijiju boravi dulje vremena proučavajući mu djela i prosvjedujući se njegovim duhom. Zadnje dvije-tri godine života proveo je u Konjji pokraj zemnih ostataka Sadruddina Konjeviće i Dželaluddina Rumije. Tu ga je i smrt zatekla koncem 1053. (1643.). Sahranjen je kod grobnice spomenutog Sadruddina i po vlastitoj oporuci uklesan mu je na spomeniku ovaj natpis: "Ovo je grob siromašnog božjeg putnika na zemlji i nebu Abdullaha Bošnjaka, Rumije, Bajramije". Ostavio je iza sebe sina Hasan-efendiju, koji je kao profesor predavao na najvišim kolegijima u Carigradu i napisao više od 20 djela, koja mu pronose ime po islamskom svijetu. Mehmed Tahir, *Biografije osam osmanlijskih šehova*, Bašagić: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*.

Abdullah Muzaferić rodom Sarajlija. Hammer ga zove *Tausendkünstler* i veli, da ie izumio nekakovu novu vrstu čuprije na lađama. Živio u prvoj poli XVIII. stoljeća. Hećim-oglu Ali-paša uveo je tu čupriju u tursku vojsku.

Abdullah-paša Teftedarija rodio se u Sarajevu 1135. (1722.). Otac mu je Smailaga bio u sviti kod Hećim-oglu Ali-paše, ugledna ličnost. Kasnije je postao bosanski defterdar. Kad je Abdullah došao u Carigrad, stupio je u dvor, gdje je napredovao do *silahdara*. Iz dvora je 1187. (1773.) imenovan *vezirom* i zamjenikom velikog vezira. Kasnije je bio namjesnik u Sivasu, Mer'ašu, *beglerbeg* od Anadola, od Rumelije i *serasker* vojske, koja je išla na Israil. 1194. (1780.) imenovan je namjesnikom na Bosni, kojom je mudro upravljao sve do tragične smrti (29. reb. I.) 1199. (1785.). Kad nije htio pristati, da se Pounje predade Austriji, opremili su mu iz Carigrada flašicu otrova, koju je popio pred carskim *ulakom* i rekao poznate riječi: "I glavu ču svoju dati, a kamena jednog nedam". (*Baš vererum, bir taš vermem*). Sahranjen je u Travniku u posebnom turbetu.

Abdulbaki-ef. rodom iz Bosne. Nauke slušao u zavičaju i Carigradu kod zemljaka Hasan-ef., sina *Komentatora Fususa*. Kao profesor na Ibrahim-pašinoj medresi umro u cvjetu mladosti 6. rebia I. 1096. (1684.).

Abdulkadir-beg sin Meleć Mehmed-paše. Po svršetku nauka bio je muderis. a 1223. (1808.) postao *munla* od Oalate, 1230. (1814.) od Edrene, 1234. (1818.) od Meke, a 1238. (1822.) od Carigrada. 1250. (1834.) *kazasker* od Anadola, 1256. (1840.) član visokog vijeća, a 1259. (1843.) postao *reisu'l-ulema*. Umro 1262. (1845.) i zakopan kod džamije Sultaniye Zejnеб. S. O.: III. 350.

Abdulkerim-ef. Simzade, sin Mehmed-ef. Sagradio je u Sarajevu medresu zvanu Drveniju 1189. (1775.), koja je ležala na obali Miljacke prema Dugom sokaku.

Abdulmumin-ef. šeh, nauke slušao u Bosni i Carigradu, a po svršetku stupio u red Halveta. Bio je predstojnik tekije našeg zemljaka Junus-bega više decenija. Umro je u visokoj starosti 1004. (1597.) poštovan od naroda i velikaša.

Abdu'l-Vehhab el-Bosnevi napisao je djelo *Menasikul-hadž* (Opis ceremonija u Meki za vrijeme hodočašća), koje se nalazi u knjižnici kod Careve džamije u Sarajevu. Djelo je pisano oko 1194.. (1779.). Drugo nam nije ništa poznato o njegovu životu.

Abdurrahman-ef. Hattat. rodom iz Bosne, živio u vrijeme Murata III. umro oko godine 1000. (1592.) u Carigradu, gdje je kao profesor i kaligraf uživao dobar glas.

Abdurrahman-ef. Kebiri-zade, sin Mustafa-efendin. Po svršetku nauka kao profesor predavao na prvim medresama u Carigradu. Kasnije prešao u kadinski stalež. Bio munla od Edrene i Meke; umro 1134. (1721.).

Abdurahman-ef. Mahremić, rodom iz Tuzle, po zvanju *kadija*, a po čudi demagog, u društvu s Derviš Ali-kapetanom pobuni prosti narod proti prvacima. U Sarajevu i u Tuzli došlo je do borbe i mrtvih glava 1164. (1750.). Pokret je bio najviše uperen protiv Derviš Hasan-kapetanu Osmanpašiću tuzlanskome. Bosanski ajan tužio ga je u Carograd, odakle je došla naredba da se protjera, a voda tuzlanskih buntovnika mula-Osman pogubi.

Abdurrahman-paša, bosanski namjesnik 1092. (1681.). Poginuo je kod obrane Budima kao zadnji namjesnik 1097. (1685.).

Ahmed-aga Bošnjak, kao mladić došao je u Carograd i studij u carski dvor, gdje je na godine obavljao razna zvanja i dotjerao do *saraj-age*. 1061. (1650.) imenovan je *ćilerdži-bašom*. Iduće godine postao je carski *odabaša*, a malo затim 1063. (1652.) postao je *darusseade-aga*. Ubijen je za vrijeme bune u Carigradu 1066. (1655.). Zakopan je na Hajdar-paši. U Usćudaru na ime majke Ćerime sagradio je džamiju, a na svoje ime u Ćengel-ćoju. U tom selu i na Kuricešmi sagradio je mektebe.

Ahmed-beg Atlagić. vodio je Livnjake na Srbiju 1224. (1809.). Muvekit: II. 303.

Ahmed-beg Bošnjak spominje se medu egipatskim begovima. 1066. (1655.) imenovan je namjesnikom od Abesinije.

Ahmed beg Dervišpašić, Gazi. sin je Derviš paše Mostarca. Bio je pjesnik i junak na glasu. Pjevalo je u perzijskom i turском jeziku kao i otac mu. Kao beg upravljao je s više sandžaka u Ugarskoj. Umro je u Budimu 1051. (1641.), a sahranjen je u posebnom mauzoleju pokraj dvorske džamije (*Saraj-džami'i*). Fevzi: Bulbulistan, Evlija Čelebi: 602.

Ahmed-beg Vilić bio je bosanski *timar-defterdar* i *kajmekam* bos. vezira 1238. (1822.). Priključio se ustanku Husejn-kapetana 1247. (1831.) i živo sudjelovao oko organizacije narodne vojske. Zapovijedao je vojskom kod opsade Stoca, ali se vratio ne opravivši ništa.

Ahmed Čamil-paša s pridjevkom Sopa-Salan (Mlati-soha) služio je najprije u defterhani. Kasnije je bio *defterdar* u vojski, a 1160. (1747.) sekretar spahija. 1163. (1749.) postao je *defterdar*. Iduće godine otpušten iz službe i nakon par mjeseci opet je imenovan upraviteljem porezne kancelarije. 1168. (1750.) imenovan upraviteljem kancelarije za vanjske poslove, a iduće godine vezirom i namjesnikom u Selaniku,

odakle je 1169. (1755.) postao vezir u Bosni, gdje je radi nasilja izazvao proti sebi malo i veliko i prouzročio ustanak u kome su podlegle njegove čete. Na tužbu Bošnjaka bude premješten u Misir 1173. (1759.). Kasnije kao namjesnik u Konji riješen je vezirske časti i opremljen u progonstvo na Resmo. Iste godine bude pomilovan i imenovan namjesnikom na Kreti. Idući da primi novo zvanje umro je na Lemnu 1177. (1763.). Sin mu je Haki-paša, unuk Izet-paša, a prau-nuk Aziz-paša. S. O.: I. 257.

Ahmed-ef., poznat pod imenom *Deli burader hadžesi*, rodom je Sarajlija, Nauke je učio u zavičaju i Carigradu, gdje je 1055. (1645.) imenovan profesorom na medresi Hrvata Rustem-paše. 1066. (1655.) Postao je *munla* na Bosni; kasnije je dva puta bio *munla* u Bagdadu. Umro je 1089. (1678.).

Ahmed-ef. rodom je iz Bosne. Nauke je svršio u Carigradu, gdje je imenovan profesorom na Čaušbaša-medresi 1099. (1687.). 1119. (1707.) bio je munla na Bosni, a umro je 1129. (1716.) kao vrhovni sudija U Konji. Imao je naslov *munla od Medine*, s. o.: i. 240. Seichi II.

Ahmed-ef. Bejazi-zade, sin Bejazi Hasan-efendije. Rodio se 1044. (1634.). Po svršetku nauka postao je profesor, a 1077. (1660.) imenovan je munlom u Halepu. Kasnije je služio u Brusi, Meki i Carigradu 1086. (1675.). 1091. (1680.) postao je Sadnrum. Umro je 4. džumada II. 1098. (1686.) na svome zaselku u Kanijdži kod Carigrada. Sahranjen je u Uskudaru kod Divitči-zavije. Ostavio je tri sina: Muhamed-ef., Hamid-ef. i Hasan-ef. koji su u svoje vrijeme kao učenjaci bili na glasu. U svoje je vrijeme slovio kao učenjak i dobar teolog. Napisao je *Sevanihu'l-uluni*, *Kitabu'l-alem*, *İşareti'l-meram* i još nekoliko djela i rasprava. Seichi: I. 273. S. O.: I. 224.

Ahmed-ef. Bošnjak, sin Abdullah-ef. S početka je bio muderis, kasnije nadzornik vakufa Meke i Medine. Umro je 1129. (1716.).

Ahmed ef. Mostarac, profesor i muftija u Mostaru, istaknuo se kao vrstan poznavalac islamske pravne znanosti, o kojoj je napisao više djela, i to: (1.) *Durretu'l-fetava* (Biser šerijskih decizija), 260 listova, (2.) *Bifeuddeilail* (Komentar na šerijske institucije od Kudurije), 420 listova, (3.) *Fetva-i Ahmedi* (Šerijske decizije Ahmedove), 230 listova i (4.) *Tenviru'l-kulub* (Prosvjećenje srca) 450 listova (vjersko djelo). Osim toga napisao je nekoliko djela vjerskog sadržaja. Preko 40 godina bio je muftija u Mostaru. Umro je kao visoko cijenjen i poštovan od svakoga 1161. (1748.).

Ahmed Kandelija (Hadži) iz Sarajeva u boju pod Banjalukom 1150. (1737.) raskinuo je s dvojicom drugova čar-kufečeć rukama i dosta pridonio porazu austrijske vojske. Zakanpan je na Velikom groblju nad Kovačima ispod grada u Sarajevu. Narodna pjesma veli: *Kandelija i dvije delije čarkufeleć rukam raskidoše*.

Ahmed Munib-ef. Glodo, ugledni sarajevski građanin, posvadio se s Osman-begom Dženetićem radi nekakove kolibe u Vučoj Luci. Muselim Babić Mirstaj-paša stavio se na stranu Dženetića, a većina je pristala uz Glodu 1256. (1840.). Vedžihija ga pozove u Travnik, ali mu se ne odazove. Napokon se skloni u Dubrovnik, a većina mu pristaša kod Smajlage Ćengića u Gacku, dok Vedžihiju uklone iz Bosne.

Ahmed-paša Dizdarević, rodom je iz Žepča. 1109. (1697.) nalazimo ga kao čehahu u sviti Gazi Mehmed-paše Korče.

Po smrti *gazinoj* bude na prijedlog *erćana* imenovan namjesnikom na Bosni, a malo zatim premješten je na Hercegovinu. 1114. (1702.) bio je namjesnik u Janovi, a dvije godine kasnije *muhafiz* u Epiru, gdje je promaknut na čast vezira. 1124. (1712.) opet je valija u Bosni, a 1126. (1714.) u Skadru. Iduće godine po treći je put u Bosni, odakle 1128. (1715.) svrgnut i opremljen u Bihać gdje je umro početkom 1129. (1717.).

Ahmed-paša Džezzar, rodom je iz Fatnice u Hercegovini. S Hećim-oglu Alipašom otišao je u Egipat, gdje je i ostao. Stupivši u službu mame Luku Abdulah-bega izvježbao se u viteškoj i ratnoj umjetnosti. Kad je Abdulah bio pogubljen radi junjaštva, uzeo ga je u službu Ali-beg od Buhajre i imenovao ga mame Lukičkim begom. Kad mu je Ali-beg naložio, da pogubi Salihbega, poboja se, da i njega ni pogubi, pa pobježe na Balkan probučen. Kasnije se vratio u Buhajru i oženio se od plemena Hunadie, s kojima je ratovao proti Ali-bega. Napokon je preselio u Siriju, gdje je za zasluge imenovan *beglerbegom* i *muhafizom* morske obale. Kad je upokorio Tahir Omera, postao je vezir i namjesnik u Sajdi 1189. (1775.). Kasnije je vezirovao u Šamu, pa opet u Sajdi, a 1213. (1798.) postade namjesnik i *serasker* od cijele Sirije i Egipta. Početkom iduće godine zahvali se na toj časti, pa se povuče u Sajdu. 1218. (1803.) po četvrti put bude imenovan namjesnikom u Šamu i *seraskerom* proti vekhabijama. Pošto je poboljevao, opremi mjesto sebe svoga čehaju Sulejman-pašu. Umrije u visokoj starosti 1219. (1804.) koncem muharema. Vladao je 30 godina kao vazal u Siriji i kod Akke suzbio je Napoleona Velikog i prisilio ga da se vrati u Egipat. U njegovoj sviti bilo je mnogo Bošnjaka i Hercegovaca. Među njima je bio znameniti Hadži-beg Rizvanbegović, zvan Hadžun.

Ahmed-paša (Hafiz) kao *adžami-oglan* došao je u Carigrad i uzgojen u carskom dvoru. 997. (1588.) imenovan je namjesnikom na otoku Kipru, a dvije godine kasnije u Egiptu, gdje je vladao 4 godine. 1003. (1594.) povjerena mu je uprava Bosne; zatim Budima. a onda podunavske pokrajine. 1008. (1599.) bio je zamjenik velikog vezira našeg zemljaka Ibrahim paše, a 1013. (1604.) bio je zamjenik našeg zemljaka velikog vezira Javuz Ali-paše Malkočbegovića. 1016. (1607.) povukao se u mir. a 1022. (1613.) umro je idući u Meku. Zemni ostaci su mu sahranjeni kod džamije, koju je sagradio pokraj Kučuk-Karama.

Ahmed-paša Haramija, rodom je iz Duge kod Prozora. Kad mu je punac Hrvat Sijavuš-paša postao veliki vezir, imenovan je jenjičarskim agom 1003. (1594.). 1007. (1598.) postao je vezir i namjesnik na Bosni, a 1009. (1600.) premješten u Tibriz. Na mjesto zloglasnog Dželali Hasan-paše 1011. (1602.) opet je opremljen u Bosnu za vezira, da uvede red i mir. Iste godine vratio se u Carigrad, gdje je i umro. Zakopan je na Savaku kod Egri kapije pokraj mesedžida, koji je sam sagradio.

Ahmed paša Hercegović, sin hercega Stjepana Vulkčića-Kosače i Barbare, kćeri odličnog vojvode bavarskog (?) *filia illustris ducis de Payro*. Rodio se 864. (1459.) i dobio ime Stjepan. Kao dječak došao je s darovima u Carigrad, gdje je ostao kao talac. Više je godina boravio na turskom dvoru, dok se nije odlučio da prijede na islam. Uzgojen u dvoru s carskim sinovima, u 18 godini imenovan je *mirialemom*.

Kad je Mehmed II Fatih umro 886. (1481.), Ahmed-paša bio je *beglerbeg* od Anadola. Za zasluge u borbi oko prijestolja novi sultan Bajezi II pokloni mu svoju kćer. U ratu s fnisirskim sultandom pao je u ropstvo i odveden u Kairo, gdje je za junaštvo bio carski primljen. Obećavane su mu sve časti, šta više nudio mu je sultan i svoju kćer, samo da ostane u Egiptu, ali Ahmed-paša nije dao vikit-sedlat. Mudro je odbijao sve ponude. Nakon godinu dana vratio se u Carigrad, gdje je 889. (1484.) imenovan *kapetan-pašom*. Kasnije je postao *vezir*, a 902. (1496.) veliki vezir. Triput je tu čast vršio za Bajezida II, a jedinom za Selima I. U svemu je sedam godina sjedio na Stolici velikih vezira. Bio je muhafiz u Brusni. Umro je na putu u Halep, kamo ga je pozvao sultan 922. (1516.), poštovan od naroda i velikaša. U Carigradu i Dilmaberu sagradio je džamije i hanove. Na vlastitu želju sultan mu je dopustio, da se Dilmaber prozove Hercegovinom. Tu na ulazu u Maunam sahranjen je u posebnom turbetu. Ulažeći i izlazeći iz Marmare sve strane i domaće ladje iskazivale su počast njegovim zemnim ostacima spuštanjem zastava. U njega na dvoru osim muslimana iz naših krajeva bilo je i kršćana odnosno *patarena* i to: Grgur Desisalić, Radić Bogašinović i Dubrovčanin Andrija Sorkočević. Bio je prijatelj Dubrovčanima, i njihove interese štitio svojim moćnim ugledom na dvoru i u Visokoj Porti. Imao je dva sina: Alibega (pjesničko mu je ime Širi) i Mustajbega.

Ahmed-paša Rustempašić (Gazi), rodom iz G. Vakufa, bio hercegovački *mutesarif* 1138. (1725.). 1140. (1727.) postao je vezir i valija u Bosni. Kasnije je bio *beglerbeg* od Rumelije. Umro je kao *muhafiz* u Nišu iza 1145. (1732.). U Sarajevu sagradio je tvrđavu i dopustio pravoslavnima, da na Varoši podignu zidanu crkvu. U G. Vakufu imao je saraje. Skopaljski Rustempašići su njegovi potomci.

Ahmed-paša Sari (Žuti), rodom je iz Bosne. Iz dvora je izšao kao spahijski. Kod zemljaka Musa-paše dulje je vremena bio čehaja, a kasnije kori Hezarpare Ahmedpaše. Prije pogibije zadnjega povukao se u kraj. 1058. (1648.) imenovan je vezirom i namjesnikom u Dijaribekiru, a 20. safera naredne godine u istom svojstvu premješten u Misir. Kasnije je bio valija u Janji, odakle je pozvan 1062. (1651.) za velikog vezira. Kao pošten i pravedan vezir htio je uvesti red i disciplinu u državi, zato je proti sebi izazvao sve ljubitelje nereda, koji se udružiše proti njemu i slomiše mu vrat. 1063. (1652.) na Sultan Nevroz 23. rebia 1. pozvaše ga u dvor, gdje mu uzeše muhur i predaše ga krvniku. Zakopan je u Usćudaru. Bio je dobar, pobožan i nepodmitljiv državnik.

Ahmed-paša Sari - po Muvekitu - rodom je iz Osijeka kod Sarajeva. Po Sidž. Osmani kao bosanski paša 1123. (1711.) u muharemu je imenovan muhafizom od Ozije, a 1127. (1775.) *beglerbegom* od Rumelije. U bici kod Varadma druge godine iza pogibije Silahdar Ali-paše preuzeo je vodstvo vojske i povukao se u Beograd, gdje je promaknut na čast vezira i povjereni mu obrana. Kad se austrijska vojska kretala prema Beogradu, započeli su kolati glasovi da su posada i građani spremni predati se. Tima glasovima opro se najenergičnije. Kad je jednog dana zilkade mjeseca 1128. (1715.) pošao da pregleda posadu, raskomadala ga je razjarena svjetina. Rašid kaže obratno. On se i inače vrlo loše izražava o Ahmed-paši i Bošnjacima. Sigurno mu se nekada zamjerio.

Ahmed-paša Sarhoš, rodom je iz Bosne. Kao *ćehaja beg* kod Kara Mehmed paše došao je na glas i imenovan *beglerbegom* od Ozije 1085. (1674.). Kasnije je bio *beglerbeg* od Konje, Anadola i Agra. 1095. (1683.) postao je *vezir*. Iduće godine je *muhafiz* od Janove, a malo zatim postade *kapetan paša*. 1097. (1685.) *serasker* je u Ugarskoj, a druge godine *serasker* kod Budima. 1099. (1687.) imenovan je nadzornikom za azijske provincije, a 1101. (1689.) namjesnikom u Egiptu. Umro je 1102. (1690.) mjeseca redžeba. Hvale ga kao požrtvovna i opreznata vojskovođu i državnika. Nije dao svojoj okolici da se miješa u njegove poslove.

Ahmed-paša Srebrenica, za sluge imenovan je carskim *kapidžjom*, a kasnije *beglerbegom*. Ranjen u bici kod Vidina otišao je u Carigrad na vidanje, gdje je podlegao ranama 1210. (1795.). Zakopan je u Galati u Mevlvijskoj tekiji. S. O.: I. 273.

Ahmed-paša Vojnik, rodom je iz Bosne. Dulje vremena bio je *bostandžibaša*. 1053. (1643.) rebia I. imenovan je *jenjičaragom*, u mjesecu ševvalu 1643. bosanskim namjesnikom, a u zilhidžetu stavljen u zatvor. Iduće godine pušten iz zatvora i imenovan *valijom* u Adani. 1057. (1647.) nalazimo ga kao branitelja u Bogaz Hisaru 1058. (1648.) u mjesecu redžepu imenovan je *kapetan pašom* i opremljen u pomoć *seraskeru* Husejn-paši koji je podsjedao Kretu. Pošto se nije slagao sa *seraskerom*, poduze na svoju ruku da osvoji Sudu. U pomorskoj bitci poginuo je pogoden tanetom topovskim. Poznat je kao ohol i tvrdoglav junak, zato se nije mogao ni mjesec dana u Bosni održati.

Ahmed Šemsuddin-ef., s pridjevkom *Zal paša hadžesi* (Zal pašin učitelj), rodom je iz Sarajeva. U njemu su se udružili talenat i marljivost; zato je veoma mlad svršio nauke i svratio na se pažnju učitelja i visokih dostojanstvenika. Osobitu čast iskazao mu je zemljak Zal Mahmud-paša uzevši ga u svoju vezirsку svitu kao učitelja. Njegovim nastojanjem imenovan je veoma mlad profesorom na Efdaliji u Carigradu, odakle je na vlastitu molbu radi bolesti premješten u Brusu. Umro je od sušice u cvijetu mладости kao profesor na Sultaniji 983. (1574.). Mnogo je obećavo i s pravom se od njega mnogo očekivalo, kako nam to svjedoče dvije male disertacije: *O peru i O sablji*, koje se ubrajaju među najbolje radove o tim temama u arapskoj književnosti.

Ajas-beg, osvajač Hercegovine, ne može biti istovjetan s Ajas-pašom, o kom ćemo kasnije govoriti, jer kad zadnji gine kao *serdar* Bajezidove vojske protiv Džemu, prvoga nalazimo kao namjesnika na Bosni, kojom upravlja sve do konca 889. (1484.). Sačuvano je pod tim datumom u dubrovačkom arhivu jedno njegovo pismo kao bosanskog namjesnika. Ajas-beg je bio od 883.-888. (1478.-1483.) hercegovački *sandžakbeg*, pa je osvojio ostatke ostataka hercegove zemlje: Kašteli Novi, Risan, Kotor i Budvu i pripojio ih hercegovačkom sandžakatu. Za sluge imenovan je namjesnikom na Bosni, kojom je upravljao nepunu godinu. Tu mu se gubi trag. Među mrtvima spominje se u dubrovačkom arhivu 896. (1491.), naime, punomoćnik nasljednika Ajas-begovih, (ne Ajas-pašinih), došao je iz Bosne, da traži 120 dukata koje je Ajas-beg pozajmio Dubrovčaninu Vitku. Iz toga se može naslućivati, da se Ajas-beg, kad je svrgnut u Bosni, povukao u mir i u Bosni umro, gdje su mu ostali nasljednici.

Ajas-ef. (Kutb-i zeman) zapade s Mahmud-pašom Hrvatom u sužanstvo i bi zajedno s njim uzgojen. Po svršetku

nauka postao *muderis*. Kasnije učitelj Mehmeda II Fatiha, kome je po svoj prilici usadio u dušu misticizam. Premda je bio rado viđen na dvoru, njegovu temperamentu nije prijaо dvorski zrak i burni život u Edreni, zato ode u Brusu i pridvoři se kod šeha Tadžuddina Bahšije, od koga uzme *idžazet na iršad*. Živeći pobožno mnogo je čitao i popravljao tekstove. Umro je 875. (1470.) poštovan kao *kutup* svoga vremena.

Ajas-paša (Lala), sin Abdullahe, rodom je iz naših krajeva. Najprije ga nalazimo u sviti nasljednika prijestolja Mehmeda, kad je bio namjesnik u Manjisiji. Kad je Mehmed II 855. (1451.) zasjeo na prijestolje, bio je Ajas-paša *beglerbeg* od Rumelije. Kasnije je postao vezir. 875. (1470.) imenovan je namjesnikom u Bosni. Odatile je nekoliko puta provaljivao preko Save i dolazio čak do Udine. Ljubljani je u crno zavio 877. (1472.). U Sarajevu je sagradio džamiju s munarom od kamena i kupalište, koje je s više dućana uvakufio za džamiju. I u Visokom je sagradio kupalište i dućane, koje je također uvakufio za džamiju. Za velikog požara u Sarajevu stradala mu je džamija sa svim vakufom. Danas mjesto nje стоји Ajas-pašin dvor (hotel Central). Iz Bosne je pozvan za *lalu* prijestolonasljedniku Bajezidu 883. (1478.). U borbi oko prijestolja poginuo kao *muhafiz* Bruse 888. (1483.). U Ajas-pašinoj sviti nalazimo kao ugledne dvoranike Vlahu Svinjarevića, Braila i Tvrta Tesalovića. Glasoviti učenjak Hakim Sinan posvetio mu je *Glosu* na poznati komentar, koji je napisao Chajali i posvetio ga Mahmut paši Andjeloviću (Hrvatu).

Ali je pjesničko ime Ali-ef. Šehovića. Rodom je iz Prusca, a po zvanju kadija. Ćafi-ef. spominje ga u djelu *Nizamu'l-ulema* kao visoko obrazovanog učenjaka i kaže, da miu je bio pri ruci kod obrade djela. Umro je 1056. (1646.) u zavičaju u visokoj starosti, kako se razumije iz ovih stihova:

*Ta već ti je starost oslabila tijelo,
Na glavi ni crne dlake ne imadeš.
Tug ti je života pobijen viš' groba
A ti o tom svemu još ništa ne znadeš.*

Riza: Teskira, 68. str., veli da je bio prvak na polju pjesme u svoje vrijeme.

Ali-beg (Karadža), rodom je iz Bosne. Medju begovima turške mornarice slovio je kao neustrašiv junak. U pomorskoj bici kod Česme svojim junaštvom sokolio je i Krbuč Ali-pašu. Umro je oko 990. (1582.).

Ali-beg Osmanpašić, vodio je bosansku vojsku na Ostrovicu i suzbio Austrijamce 1150. (1737.).

Ali-beg (Kara) Sokolović, jedan od najglasovitijih *serhat-skih* begova. Bio je hrabar i vrlo obrazovan. Cijeli je život vojevao po Ugarskoj i veći dio begovanja proveo je u stolnom Biogradu i Estergonu, gdje je i poginuo 1004. (1595.). Pečevi priopovijeda čudesa o njegovu junaštvu.

Ali-paša (Brko), rodom je iz Bosne. Došavši u Carigrad studio je u mornaricu. Kao zapovjednik jednog odjela mornariće očistio je Podunavlje od gusara. 1103. (1691.) bio je *muhafiz* od Bogaza (u Carigradu), a 1107. (1695.) umro je kao muhafiz u Azovu. S. O.: III. 521.

Ali-paša Ćengić, rodom s hercegovačkoga Zagorja. Bio je dulje vremena bosanski *alajbeg*. Za sluge u ratovima po Dalmaciji 1060. (1650.) imenovan je *beglerbegom* i namjesnikom na Hercegovini. Dvije godine kasnije premješten je u Zvornik. Iza toga prešao je u Čustendil. 1072. (1661.) imeno-

van je valijom u Temešvaru, a 1074. (1663.) na tužbu raje pogubio ga Čuprilić. On je po svoj prilici junak narodne pjesme: *Ali beg Čengić i banova Bisera.* (K. Hormann: Nar. musl. pjesme), Rašid: I. 58. liv. Čelebija: VI. 478. i 615. S. O.: 111. 515. **Ali-paša Fidahlć (Sarhoš)**, rodom je iz Zvornika. 1242. (1826.) bosanski vezir Abdurrahman-paša opremio ga je u Sarajevo s hiljadu drugova, da pohvala buntovnike i opremi ih u Zvornik. Ali-beg je tu zadaču izvršio za zasluge imenovan pašom 1244. (1828.). Za poznatog ustanka bio je desna ruka Husejn-kapetana Gradačevića. Kasnije je otjeran u progonstvo, a onda pomilovan. Za vezirovanja Vedžihina opet digne ustanak, ali bude poražen, uhvaćen i progmat 1252. (1836.) Umro je u Trapezuntu.

Ali-paša, Gazi, rodom Bošnjak. Kao *adžami oglan* došao je u Carigrad i u carskom dvoru uzgojen. Dva puta je bio namjesnik u Budimu i to 958. (1551.) i 964. (1556.). U Sarajevu je sagradio 968. (1560.) lijepu džamiju pokraj Maršale i most preko rijeke Miljacke na Sarajevskom polju. I danas se po njemu zove *Alipašin most*. Po svoj prilici je umro u Sarajevu i sahranjen pokraj džamije.

Ali-paša Hadum (Uškopljeni), rodom Bošnjak, uzgojen je u dvoru. Bio je beg na Bosni 957. (1550.). Kasnije je bio namjesnik u Temišvaru, Budimu 964. (1556.) i Egiptu 968. (1560.). U Kairu je umro nakon godinu dana i zakopan u groblju Karata. Kod prepisa je ustanovljeno da je iza njega ostalo samo 62 dukata. Pravednošću i veleđušjem potisnuo je uspomenu svih bivših namjesnika u Egiptu. Arapi su ga prozvali *Ali-paša od Karate* i na nogama spominjali mu ime. **Ali-paša Kalauz** izšao je iz dvora kao *beglerbeg*. U Budimu je pašavao 986. (1578.), a u Bosni 992. (1584.). Kasnije je imenovan vezirom i pozvan u Carigrad, da uzme udovicu Sokolovića Ismihanu-sultaniju. Kad je ova umrla, po drugi put je imenovan u Budimu, gdje je umro 995. (1586.). U Maglaju je sagradio džamiju i ostavio joi lijepu zadužbinu.

Ali-paša Malkoč (Javuz), rodom je iz Bosne. Kao carski *silahtar-aga* 1010. (1601.) imenovan je namjesnikom u Misiru, odakle je 1012. (1603.) pozvan za velikog vezira. Uto se na istoku pojave nemiri, koji dovedu do rata s Perzijom. Ali-paša misleći, da će on kao veliki vezir, kako je do tada bio običaj, voditi vojnu, učini velike pripreme oko sakupljanja i opreme vojske. Kad je sve bilo gotovo, dvorska klika izradi, da sultan odredi da Sinan-paša Čigalić kao *serdar* ide na Perziju, a Ali-paši naredi da s rumelijskom vojskom odmah ide u Ugarsku. To se ponosnog Javuza toliko kosnulo, da se od muke razbolio. Bolesna su ga u *tahterevanu* donijeli do Beograda, gdje je nakon par dana 28. safera 1013. (1604.) i umro. Tu je i pokopan. Bio je učen i hrabar, ali zato veoma ponosan i strog. Provodeći mjere protiv korupcije proljeo je mnogo krvi, koja nije donijela željenog uspjeha. Osim vezira svatko je pred njim stajao na nogama. Štaviše ni velikom *defterdaru* nije dopustio, da se pred njim sjedi.

Ali-paša Rizvanbegović-Stočević, sin je Zulfikar-kapetana Stolačkoga. Kao mladić zamjerio se ocu što je obukao nekakovu vezenu saltu i otišao u svijet. Kad mu je otac umro, vratio se kući donesavši sa sobom dosta novaca. Radi kapetanije i Hutovskog agaluka zavadi se s braćom Mustaj-begom i Hadžunom. Došlo je do krvave borbe 1222. (1807.), koja je trajala više mjeseci. Iduće godine došao je iz Cari-

grada naročiti poslanik i pozvao ih u Sarajevo, pa ih izmirio. 1229. (1813.) zavojšio je i na Smail-kapetana Počiteljskog. Kod opsade Počitelja bio je ranjen u nogu i ostao šepav. Za ustanka Husejn-kapetana Gradačevića radi osobnih zadjevica primio je protjeranog vezira pod svoju zaštitu i od hercegovačkih *ajana* nije nitko priznao Huseina za vezira, osim brata mu Hadžuna, koji je poginuo kad je Husejn-kapetanova vojska opsjedala Stolac i Fejz Alajbega Čengića, koga je Smail-aga dao ubiti. Ekspedicije Zlatareva (na Nevesinje) i Firdusova (na Stolac) ostale su bez uspjeha. Na Sarajevskom polju udario je 1247. (1831.) u zgodan čas sa Smailagom Čengićem i Bašagom Redžepašićem iza leda ustašama i razbio ih tako, da je Husejn-kapetan s nekoliko drugova jedva iznio živu glavu. Za zasluge je imenovan beglerbegom, a malo zatim vezirom i valijom na Hercegovini, kojom je upravljao 19 godina. Serasker Omer-paša Latas, kad je razbojnički uništio sve, što je života pokazivalo po Bosni i Hercegovini, prevario je i Ali-pašu pa ga zarobio i nadomak Banjaluke dao ubiti pod čadorom 1267. (1850.). Ostavio je iza sebe četiri sina Hafiz-pašu, Natiz-pašu, Rustem-bega i Mehmed Ali-pašu. Kolikogod je kao politik imao pogrešaka, više je imao dobrih strana kao nosilac napretka i kulture. S lozinkom *Kad puška ne puca, neka i čekić i motika kuca*, nagonio je narod da sadi razno južno voće i povrće i od kršne Hercegovine načinio zemlju gdje rastu masline i šipovi, gdje cvatu bademi i jasmini, i gdje se sadi duhan i pirinač i t. d. Uveo je i gajenje svilene buhe.

Ali-paša Semiz (Debeli), rodom je iz Prače, koja je pripadala Hercegovini. Kao *adžami oglan* došao je u carski dvor, gdje se obrazovao i obnosio visoka dostojarstva. Iz dvora je izšao kao jenjičarski aga, zatim je postao *beglerbeg* od Rumelije, a 950. (1543.) vezir i namjesnik u Egiptu. 968. (1560.) postao je veliki vezir i nakon 4. godine mudre vlade 972. (1564.) umro i sahranjen uz mauzolej Ejubi Ensarije. Bio je veoma krupan. Iza njega je ostalo dosta duhovitih dosjetaka, koje su pobijezili njegovi suvremenici. Narod ga je veoma volio, jer je bio do krajnosti pošten i pravedan.

Ali-paša Skopljak je brat Rustem-pašin. 1106. (1694.) bio je namjesnik u Hercegovini. Sin mu je Gazi Osman-paša, unuk Ibrahim-paša, prounuk Mustafa-paša, a ovoga sin Sulejman-paša, bosanski vezir 1231. (1816.). Potomci su mu Sulejmanpašići, Idrizbegovići i Hamzalajbegovići.

Ali-paša Sofi, rodom je iz Bosne. Medu *adžami-oglanim* došao je u dvor, odakle je izšao kao aga. 954. (1547.) imenovan je begom na Bosni, odakle je nakon dvije godine pozvan za lalu careviću Selimu. 965. (1557.) postao je *beglerbeg* od Meraša, a 967. (1559.) zapovjednik vojske, koju je carević Selim vodio na Perziju. Kasnije je kao poslanik Selimov išao u Perziju, a kad se povratio imenovan je namjesnikom u Misiru 971. (1563.). Kasnije je još vezirovao u Bagdadu. Umro je 978. (1571.). Pošto je bio ljubazan prema svakome i nije volio ceremonije, dali su mu u Misiru pridjevak *Kilon*. Kažu da je hajduke, kad bi mu zadali tvrdu vjeru, puštao na slobodu i da je rijetko koji prekršio vjeru. Koji je Ali-paša ili Hadim ili Temerot ili Sofija sagradio džamije u Sarajevu i Kladnju, ne mogu razabrati. Prvi je umro u Misiru godinu prije nego je sagrađena džamija u Sarajevu, a njemu Muvekit pripisuje (I. 150.). O Temerotovu begovanju na Bo-

sni može se samo nagađati, jer neki stari popisi bos. na-mjesnika iz Sofi Mehmed-bega pišu Ali-beg bez pridjevka. A najčeću zbrku čini kronogram, koji je spjevan, kad je džamija sagrađena, a ovako počima:

*Hazreti Gazi Ali paša bena
Hasbeten lillah daressalihin.*

Osim spomenute trojice ne bilježi nam povijest više nijed-nog Ali paše u ono vrijeme.

Ali-paša Varvar, rodom iz sela Varvari kod Prozora. Iстакао се u vojnama po Ugarskoj i Hrvatskoj i za zasluge imenovan je sandžakom u Buli. Kasnije je bio beglerbeg od Anatolije i Rumelije, pa opet 1053. (1643.) od Anatolije. Godinu kasnije imenovan je u Bosni, odakle je 1056. (1646.) premješten na Cipar, a s Cipra 1058. (1648.) u Sivas, Tu se zamjerio jednoj dvorskoj gospodi što joj nije opremio 30,000 groša; koje je od njega tražila, zato je proti njemu skovala urotu. Kada još suludom sultana Ibrahimu ne htjede opremiti ženu Ibšir-pašinu glasovitu ljepoticu Perihan, nego otpremi mubašira s riječima, kako je on govorio u bosanskom žargonu: *Džaanum, u kojem zakonu ima, da vjenčanu ženu jednog muslimana dadem drugome? Ama ne dam, džanum!* Bio je bio svrgnut s namjesništva. Da se ne bi što dogodilo Ibšir-pašinoj ženi, zatvorio ju je u trokatnu kulu i katanac zalio olovom. Ali-paša poznaјući dobro prilike naslućivao je što ga čeka, ako ode u Carigrad, pa se povuće u okolinu Sivasa. Nato Mehmed-paša Čuprilić i Husejn-paša od Amasije dobjiju zapovijed, da ga živa ili mrtva dopreme u Carigrad. Kod prvog sukoba Varvar je potukao obojicu do nogu i uhvatio ih pa svezao za stup od čadora. Kasnije spomenuti Ibšir-paša dobije nalog od velikog vezira, da ubije Ali-pašu i opremi mu glavu u Carigrad. Znajući lukavog Abaza, da junački ne će moći izvršiti povjerenu mu zadaću, odluči kukavički to izvesti. Tobože iz zahvalnosti za učinjenu mu uslugu približi se prostodušnom starcu i jednoga dana zasjede u busiju kod gradića Cerkeš znajući, da će Ali-paša s običnom pratnjom tuda proći. Nepošteni Ibšir-paša Abaza navalil iznenada na svoga dobrotvora i glavu mu odrubi, pa je opremi velikom veziru na dar. To sramno djelo Ibšir-pašino, veli Ev. Čelebija. osudio je svatko govoreći: *Crn mu obraz tjesnogrudnom topalu!* Kratko vrijeme iza tuga i on i njegov veliki vezir Hezar pare platili su glavom u Carigradu.

Allamek (Mehmed-ef., sin Musa-ef.), rodom Sarajlija. Na-uke je slušao u zavičaju kod profesora Abduldželil-efendije. Radi svestrane naobrazbe prozvan je 'Allamek, što znači: mali sveznalica. Po svršetku nauka otiašao u Carigrad i stu-pio u svitu zemljaka Silahdar Mustafa-paše, tada veoma uplivne ličnosti na dvoru. 1037. (1627.) dobio je profesuru na kolegiju Hasan-zade, gdje se svojom učenosti istaknuo i sratio na se pozornost prvih učenjaka. 1042. (1632.) postao je profesor na kolegiju sultanije Mihrimah i Rustempaše Skradića, a kratko vrijeme iza toga imenovan rektorom na Sachnu. 1044. (1634.) opremljen je u Halep za vrhovnog sudiju, gdje je obolio od reumatizma. Dvije godine kasnije u istom je svojstvu premješten u Carigrad, ali ga smrt zateće na putu 1046. (1636.) u cvijetu muževne dobe. Napisao je nekoliko učenih djela u arapskom jeziku, koja su uzvitlala cijelu bunu medu carigradskim ulemom. Poglavitno se odlikovao kao strogi i bezobzirni kritik. Seichi. fol. 17.

Arslan-paša Jahjapašić je sin Gazi Mehmed-pašin. Kad mi je otac osvojio Požegu, odnio je vijest u Carigrad i za nagradu imenovan prvim požeškim sandžakbegom 938. (1531.). Kao budimski vezir pogubljen je pod Sigetom 974. (1566.) što je radi nemarnosti izgubio dva grada u budimskom vilajetu. Poznat je kao neustrašiv junak i dobar pjesnik. Vele da je rado gledao času u dno.

Aruzi (Mehmed), rodom iz Bosne. Bio je svestrano obrazovan. Poglavitno se odlikovao kao poznavalac metrike, o kojoj je napisao više rasprava. Glasovito arapsko djelo o poetici *Telchis* preveo je voema vješto na turski jezik. 1084. (1673.) umro kao profesor na nekom visokom kolegiju.

Atlagići (Alibegovići) su stara bos. porodica, koja je od pamtivijeka u Livnu imala veliku ulogu sve do konca XVIII. stoljeća. Pjeva se i u narodnim pjesmama. Iz nje nam povijest spominje ove članove: (1.) Atli-aga, po kom se po svoj prilici prozvala porodica, sudjelovao je s (Gazi Murat-be-gom Tardićem u bojevima oko Klisa 944. (1537.) kao voda konjanika. (2.) Zulfikar-paša, kao kliski sandžak 1018. (1609.); pogubio ga Piri-paša 1025. (1616.) na pravdi Boga. (3.) Mehmed-paša, kao kliski sandžak 1096. (1684.), a kao bosanski namjesnik 1097(1685.), osumnjičen da je za inad velikom veziru, koji ga je druge godine svrgnuo s Bosne i naredio mu da čuva Knin, predao grad Mlečanima, zatvoren je u tvrđavu u Prištini, gdje je umro 1100. (1688.). (4.) Mu-stafa-beg. s pjesničkim imenom *Safi*, umro oko 1153. (1740.). Početkom XIX. stoljeća ta je porodica izumrla, a li-vanjska kapetanija tada je prešla na Firduse.

Azim je sin Nevesnjca Šabanovića Mehmed-efendije. Kao potomak visokih ulemanskih dostojanstvenika 1097. (1685.) bio mulazim kod šeh-islama Ankarevije, a kasnije predavao na više odličnih medresa. Umro je od kuge 1124. (1712.) u cvijetu muževne dobe. Ostavio je kompletan divan. Osim toga dopjevao je Kafzadetov epos *Lejla i Medžnun* veoma vješto. Bio je veoma cijenjen od savramenih pjesnika. S. O.: III. 281.; Šalim. Teskira.

Azizi (Mehmed), sin glasovitog Bošnjaka Isa-efendije. Maj-ka mu je kći šehislama Kara-Čelebi-zade. Pripravne nauke slušao je od oca, kad je bio profesor, a visoke od Bošnjaka Sulejman-ef. Po svršetku nauka 1080. (1669.) imenovan profesorom na kolegiju Sitti Chatun sa 50 jaspri dnevnice. Kasnije je predavao na kolegiju Sokolovića Esmihan-sulta-nije, a 1096. (1685.) sa Sulejmanije imenovan vrhovnim sudijom u Selaniku s naslovom od Bruse. 1100. (1688.) umro od kuge u nanonu muževne dobe. Među suvremenicima se istakao kao vrstan pjesnik. Osobito mu hvale prigodne pje-sme. Šalim: 478. Harramer: 111. 547.

Bajram-paša redom je iz Bosne. U dvoru je bio silahdar-aga. Dva puta je bio namjesnik u Bosni i to 1030. (1620.) i 1032. (1622.). U jednom popisu bosanskih namjesnika zabi-lježen je pod imenom Džundi-zade (Vojniković). S. O.: II. 36.: Muvekit: I. 277.

Bakir Smail-beg Sokolović, sin Alibegov i potomak glasovi-toga velikog vezira Mehmed-paše Visokoga, poznat je kao pjesnik i kaligraf. Umro je 1164. (1750.). S. O.: II. 6.

Bali-beg (Mali Gazi) Jahjapašić, najstariji je sin našega Ja-hja-paše. Prvi put ga nalazimo kao bosanskoga zaima (zja-

met mu je bio Kakanj i Vidanica) gdje s Gazi Bali-begom Mal-kočevićem vojuje u Poljskoj i predvodi jedan dio *akindžija*. Kasnije je bio *sandžak-beg* u Smederevu, a 926. (1519.) na Bosni. Iduće godine kod osvojenja Beograda trampio se s Gazi Husrevbegom za Smederevski sandžak, kome je otada sjedište postaje Beograd. Na Muhaču jednim napadom iza leda odlučio je bitku s Gazi Husrevbegom. Umro je kao smederevski sandžakbeg 933. (1526.). Sin mu je Dervišbeg, dugogodišnji segedinski *sandžakbeg*. U Sarajevu je sagradio džamiju. Po njemu se i danas zove mahala Balibegovica. Pečevi: I. 45.; S. (.) : II. 4.; Hadže-zade: II. 83.

Bali-ef. rodom iz neke palanke u Bosni. U mlade dane došao je u Carigrad i stupio u bostandžijski odžak. Kod tadanjega bostandžibaše Nekkaš Mustafage bio je imam. Kasnije je prešao u svitu šejhulislama Jahja-efendije. 1049. (1639.) postao je profesor na Ahmed-pašinoj medresi u Carigradu, a 1051. (1641.) imenovan je imiftišom haremeina (Meke i Medine). 1061. (1650.) imenovan je kadijom u Medini; 1070. (1659.) u Edreni; kasnije je 3 puta bio kadija u Carigradu. 1081. (1670.) stavljen je u mir s arpahikom Ankara. 1087. (1676.) reaktiviran i imenovan sadri-Anadoli. Umro je I. rebija 1095. (1684.). Seichi: I.; S. O.: II. 6.

Bali ef., rodom Sarajlja. Učio je u zavičaju i Carigradu. Kad je svršio nauke, stupio je u svitu Sokolovića. Kasnije je predavao na više odličnih medresa. Kad je Bosna podignuta na *munlaluk*, imenovan je prvim bosanskim *munlom* sa sjedištem u Sarajevu 986. (1578.). Umro je 990. (1582.) u Sarajevu, gdje je sagradio džamiju u Kadinjuši. Ataj za njega veli: *Bio je na glasu radi učenosti i dobrote; po naravi imao je amalakitsko ponašanje i bosanski ponos.* (Kao Ataj i drugi se turski spisatelji često češu o bosanski ponos). Muvekit: I. 77.

Bećir-ef. rodom iz Mostara. Po svršetku nauka otišao u Carigrad i stupio u svitu Mostarca Mustafa-paše, i po njemu poznat pod imenom *Mostari hadžesi*. 1060. (1650.) imenovan je u Smirni na Faik-pašinu medresu. Zatim dode u Carigrad kao profesor na *defterdar Ahmed-pašinu medresu*. Umro je rebija II. 1069. (1659.).

Bećir-paša Čengić, hercegovački *mutesarif* 1145. (1732.). Iduće godine vodi Bošnjake i Hercegovce u Krim, da čuvaju Kafu. 1149. (1736.) vodi vojsku pod Ožiju gdje je našao smrt s više hiljada Bošnjaka i Hercegovaca mjeseca rebija 1. 1150. (1737.).

Bećir-paša Travnjak, kao *emiri-ahor* u dvoru (Oberstallmeister) imenovan je bosanskim namjesnikom 1028. (1628.). odakle je nakon par mjeseci premješten u Temešvar. Kasnije je Turska izgubila 2-3 grada u Ugarskoj. Serasker Hu-sejn-paša, kome je Bećir-paša bio dodijeljen, da sa sebe skine krivnju objedio je Bećir pašu, koga su pozvali u Carigrad i pogubili ga u Edreni, prije nego mu je pružena prilika da se opravda.

Bedruddin Mahmud, rodom iz Sarajeva. Po svršetku nauka bio je učitelj glasovitog Sokolovića, kad je bio natkomornik u dvoru. U vrijeme Sokolovića vezirovanja postao je profesor i brzo dotjerao do Sachna 973. (1565.) Kasnije je predavao na Sulejmaniji, a s te medrese imenovan je vrhovnim sudijom za Egipat 976. (1568.). Druge godine umre u Kairu, poštovan od naroda i dostajanstvenika kao visoko učen, ljubazan i pošten sudija. Sokolović ga je veoma volio i cijenio. Na njegov prijedlog Bosna je podignuta na *munlaluk*. Atai: 124.

Begtaš-beg (Gazi) bio je vojvoda hercegovačkog sandžaka Mahmud-bega. 928. (1521.) osvoji na čelu hercegovačke vojske Skradin. S ostalim plijenom opremi u Carigrad dva brata, koji su kasnije za carevanja Sulejmanova imali veliku ulogu u turskom carstvu i to Rustem-paša kao veliki vezir, a Sinan-paša kao veliki admiral. 945. (1538.) nalazimo ga s bosanskim sandžacima pod Drnišem. Evlija Ćelebi spominje ga kao osvojitelja Korlata, Pakraca, i još nekih palanaka po Dalmaciji i Slavoniji.

Behram-paša, sin Kara Mustafa-paše Sokolovića (Kara Šanhinu). Po svršetku nauka stupa u državnu službu. 967. (1559.) pode s ocem u Jemen. Kasnije je bio namjesnik od Gaze, a 972. (1564.) valija u Dijari Bekint, odakle je 976. (1568.) premešten u Jemen, gdje je stekao velikih zasluga za državu upokorivši pobunjena plemena i osvojivši mnoge gradove. U više gradova u Jemenu sagradi džamije i medrese i čini zadržbine. Osim toga uvodi neke zakone u upravu i sudove i tako ostavlja lijepu uspomenu u arapskom narodu. Kasnije je sudjelovao s Lala Mustafa pašom Sokolovićem u ratu na Perziju 986. (1578.) gdje se odlikova sa junaštvom.

Bezmi je pjesničko ime Ibrahim efendije Jasakčića, sina Ramadanagina. Nauke je slušao u Bosni i Carigradu. Po svršetku nauka dulje je vremena bio činovnik u dvorskoj kancelariji. Kasnije se povukao u mir i posvetio pjesnikovanju. S janjičarskim agom Mustafa-pašom iz Podosta bio je veliki prijatelj. Njemu za volju pošao je na bečku vojnu koju je poveo Kara Mustafa-paša, Za opsade Beča 1094. (1683.) granata mu je odniela nogu, što mu je i smrt prouzročilo. Ostavio je kompletan divan pjesama, koje njegovi suvremenici vrlo cijene.

Ćafi Hasan-ef. ibni Turban, bin. Davud bin Jakov, rođio se 954. (1547.) u Prascu. Nauke je slušao u Bosni. Po njihovu svršetku pridvorio se kod prvog bosanskog *munle* Bali-ef., koji ga je upisao u kadije i uzeo sebi za zamjenika. S njime je 984. (1576.) uništio Hamzevije u Posavini. Bio je kadija u nekim gradovima po Bosni, dok mu jednom sunu u glavu, pa pode u Carigrad, da sluša više nauke. Nakon nekoliko godina vrati se opet u Bosnu, pa stupa u kadije. 1004. (1595.) napisao političko-historijsku raspravu pod imenom *Nizamu'l-alem* (Uredba svijeta) i kao mudžahid krenu pod Egru. To se djelo preko zemljaka i velikog vezira Ibrahim-paše proturi do ruku sultana Mehmeda III, kome se ono sviđi, pa mu naredi, da je prevede na turski. Druge godine ode s prijevodom i još nekim djelom u Carigrad, gdje s protekcijom spomenutog paše bude imenovan doživotno kadijom i muderisom u Prascu. Kasnije je dobrovoljno sudjelovao u bitkama kod Osijeka i Estergona. Umro je u zavičaju uoči Lejleiberata 1025. (1616.). Bio je veoma pobožan i postio je *savmi-Davud* (Davidov post) preko 30 godina. Nikako nije trpio suvremenih šehova, nego ih je progonio zborom i tvorom. Napisao je cijeli niz djela i komentara na Kudurino djelo o islamskom pravu u četiri sveske. Kraj Prusca osnovao je novu varošicu i nazvao je Nev'abad. Tu je sagradio džamiju, medresu i mekteb, te oživio uspomenu na Ajvazdedu, koji je skopaljsku župu iza fetha preveo na Islam. I dan današnji muslimani iz okolišnih krajeva Bosne na određeni dan hodočaste na Ajvatovicu da pohode grobove Ajvaz-

dede i Ćafi-ef. U *Nizamu'l-ulema* napisao je autobiografiju. U *Glasniku Zem. Muzeja* u Sarajevu 1916, izšao je prijevod Ćafine *Uredbe svijeta od Bašagića*.

Ćatib Derviš Mustafa, rodom iz Bosne, učio je u domovini i došao na glas kao kaligraf. Pripadao je mevlevijskom redu. Umro je u Jeni Šeheru 1078. (1667.).

Čemal-beg odlična ličnost kod Gazi Husrev-bega. U Sarajevu u mahali Koševo sagradio je mesdžid i medresu, za koje je uvakufio lijepu zadužbinu. Po njemu je prozvana mahala i ulica Čemaluša. Oporuka, u kojoj oslobođa mnogo robova i zapisuje zadužbinu, pisana je 945. (1538.). Kod mesdižida zakopan mu je sin Ibrahim-beg. koji je umro 961. (1553.) Mahmud-vojvoda bio je prvi murevelija Čemal-begove zadužbine. Muvekit: I. 152 (na rubu).

Daut-beg Redžepašić sin je Osmanbega, defterdara bosanskog. Od 1220. (1805.) do 1230. (1814.) bio je crnički *musellum* (Gacko). 1230. (1814.) postao je *musellim* pivsko-nevenski i kao takav ostade do konca života 1245. (1829.). Ustanak, koji je digao Hadži Peštelo u Mostaru proti Mehmedi-bega Bakamovića, vezirskog *musellima*, vješto je ugušio i za zasluge imenovan *musellimom* u Mostaru. Da je bio ugledna ličnost, dokaz je, što su se Stočani protiv Rizvanbegovića i Rizvanbegovići protiv Stočanima obraćali njemu za posredovanje u izmirenju. Isto tako Smail-kapetan Počiteljski i Ali-aga Stolački traže od njega pomoći u osobnim zadjevicama.

Davud-paša Bogojević (Kara Nišandžić) naše je gore list. Kad je postao vezir 908. (1502.), Dubrovčani su mu opremili 17. kolovoza iste godine dar, po običaju dvije čaše, *de conditione taciarum, que donatur bassalaris*. U dvor je došao za vlade Mehmeda II. 899. (1493.) postao je nišandžija, a 903. (1497.) sandžakbeg u Nikopolju, odakle je 908. (1502.) pozvan za vezira u Visoku Portu. Nakon dvije godine pošao je u mir i nastanio se u Gebzi, gdje je umro 911. (1505.) i zakopan. U Usćudaru sagradio je džamiju, a u Skoplju džamiju i imaret. Bio je oženjen sultanjom. Sin mu je Mustajbeg bio namjesnik na Hercegovini 923. (1515.). Hammer kaže za Davud-bega da je Dalmatinac.

Davud-paša (Kara) rodom je iz Bosne. U dvoru je uzgojen i postao čokadar. 1009. (1600.) imenovan *kapidžibašom*, a 1013. (1604.) vezirom u Visokoj Porti. U to se vrijeme oženio kćerkom Mehmeda III. Kasnije je bio *kapetan paša* i *beglerbeg* od Rumelije. 1031. (1625.) postao je veliki vezir. Obijeden, da je izdao zapovijed da se sultan Osman ubije, plati glavom 7. rebija I. 1032. (1622.).

Dedaga Čengić (Derviš-paša) drugi sin epskog junaka Smailage Čengića. Kao mladić od 18 godina išao je svetići oca Hercegovcima. Kad je Omer-paša došao u Bosnu dokinuo je *azape* pa uveo pandure za čuvanje granice od Crne Gore. Dedagu imenovao je *serdžedom*. Tu je dužnost vršio 2 puna decenija i za zasluge imenovan pašom. Kad je Server-paša došao u Mostar, pozvao ga je k sebi i pričaju, da mu je iza ručka dao otrova u kahvi. Obratio se na mostarske liječnike za pomoći, ali svi su slegnuli ramenima. Zato je sio u fijaker i poletio da traži liječnika u Sarajevu. Smrt ga je zatekla u Jablanici, odakle mu je tijelo preneseno i zakopano kod čaršijske džamije u Konjicu 1293. (1876.). Muvekit ga

hvali kao neustrašivog junaka, i ističe njegovu ljubav prema domovini te velike zasluge za državu. Zadnji mejdan u Hercegovini pred dvije vojske crnogorskom i hercegovačkom podijelio je s Dragom Kovačevićem i odnio mejdan ranivši protivnika u desnu ruku.

Deruni (Čolaković), pjesnik, rodom je iz Banja Luke. U jednoj kasidi lijepo je spjevalo krajški ustanak, koji je digao Sefer-beg Zmajević proti Dželali Hasan-paši 1011. (1602.), koji je kao valija doveo sa sobom iz Anadola više hiljada eškije i počeo robiti i globiti po Bosni mirno stanovništvo. Sefer-beg ga je bacio preko Save i Carigrad je bio prisiljen premjestiti ga u Temešvar.

Derviš-ef. Žagrić (Hadžil), pjesnik i osnivač tekije u Mostaru, živio je oko 1050. (1640.).

Derviš Hasan-paša Redženašić sin je bosanskog defterdara Sulejmanpaše, koga je pogubio Vanlija. Kao zaim za De-rendeljiline vojne na Beograd istaknuo se i postao paša. Kao zalo-maga bio je *musellim* nevesinjski 2-3 godine i s Nevesincima pokušao ugušiti bunu u Mostaru, koju je podigao Ali-aga Dadić 1229. (1813.). Mostarci su ga suzbili, na što se zatvorio u Blagaj, odakle se nakon 15 dana povukao na Nevesinje. Kasnije je bio muhafiz od Posavine i branitelj u Užici, koju su opsijedale srpske ustaše. Umro je u Užici od srdobolje 1230. (1814.).

Derviš Mehmed-paša je rodom iz Bosne. Uzgojen u dvoru, gdje je postao *bostandži-baša*. Iz dvora je izšao 1014. (1605.) kao vezir i *kapetan-paša*. Početkom iduće godine imenovan je velikim vezirom, a u mjesecu šabanu iste godine ubijen. Zakopan je u Ušćudaru u groblju Miskinler. Kako se brzo popeo na najviše dostojanstvo, onako je brzo i završio karijeru; možda je dao povod našoj krilatici: *S paje na paju, pa na vješala*.

Derviš Mehmed-paša Teskeredžić sin teskeredžije Mustajbega Duvnjaka. 1285. (1868.) bio je član *šura-i-devleta*. Kasnije je dobio naslov *beglerbeg* od Rumelije, a 1295. (1878.) 3. safera umro je u Carigradu i zakopan kod sultana Ahmedove džamije.

Derviš-paša Mostarac sin Bajezidagin. Za vrijeme Selima II kao *adžami oglan* došao je u dvor, gdje je došao do visoke naobrazbe. Prvi put ga sretamo kao *dogandži-bašu* 995. (1587.). U tom svojstvu prevede *Muradnamu* s perz. na turski. 1000. (1592.) bio je carski savjetnik (*niusa-hibi has*) i ostao takav do smrti Murata III 1003. (1595.). Druge godine sudjelovao je kod osvojenja Egri. 1007. (1598.) imenovan je namjesnikom na Bosni. Kasnije je bio muhafiz u Egri. 1010. (1601.) opet ga nalazimo na Bosni. Oba puta cijelo vrijeme ratuje s bosanskim vojskom po Ugarskoj. U 1012. (1603.) poginuo je na Margaretinu otoku pod Budimom. Dan prije pogibije spjevalo je glasoviti Gazel o sudbini, koji ovako počima:

Gđe pomoći ne imade Svemoćnoga gospodara.

Tu opravit' ne će ništa tisuć svjetskih pametara.

Iza njega ostalo je dosta lijepih gazela u perzijskom i turskom jeziku, koje spadaju među najljepše umotvorine one dobe. U Mostaru sagradi lijepu džamiju 1000. (1592.) i uz nju knjižnicu, koju je snabdio lijepim brojem rukopisa. Danas knjižnici nema traga. I sin mu Ahmedbeg bio je junak i pjesnik. Pečevi: II. 273—275.: Č. Čelebi: I. 4. S. O.: II. 329.

Dilaver-paša rodom iz Hrvatske. U dvoru je uzgojen i postao *čašengir baša*. Kasnije je imenovan *berglerbegom* na otoku Kipru, a onda kao vezir valijom u Bagdatu. 1024. (1615.) premješten je u Diari Bekir, odakle je 1030. (1620.) u ramazanu pozvan za velikog vezira. Sa sultanom Osmanom vodio je vojnu na Hotin. U carigradskoj pobuni platio je glavom zajedno s Osmanom 1031. (1621.). Zakopan je u Ušćudaru u groblju Miskinlar.

Džamberdi Gazali rodom je iz Slavonije. Kako je došao u Egipat, nije nam poznato. Od sr. 1512, nalazimo ga na uglednu mjestu medu mamelučkim begovima kad je sultan Selim 1517. zavojšio na Egipat, misirske sultane Tomanbaj sakupio je vojsku i stavio joj na čelu Džamberdi Gazaliju. Kad je došlo u Siriji do odlučne bitke, on se preobukao u beduinsko odijelo, prebjegao u pleme Gazali i kao nepoznat pozvao Tomanbaja na mejdan. Mada je bio na mejdu pobjeđen. Tomanbaj mu je poštudio život. Tad je prešao na stranu sultana Selima, kojemu je nakon odlučne bitke odao skrovište Tomanbajevo. Za te zasluge Selim ga je postavio za namjesnika u Siriji. Kad je Selim umro, a Sulejman sjeo na prijestolje, jedini se je Džamberdi Gazali odmetnuo odmah od Sulejmana, okupio oko sebe arapska i druska plemena i krenuo u Carigrad. Sulejmanu je bilo ispod dostojanstva da se sam stavi vojsci na čelo, pa je povjerio tu zadaću Ferhad-paši Šibenčaninu, koji ga je pod Halepom potukao 1520, njega pogubio i glavu mu poslao Sulejmanu na dar.

Edhem je pjesničko ime Ibrahim-bega Bašagića. Rodio se u Nevesinju 1257. (1841.). Sin je Lutfi-bega Redžepašića, *mu-selima* pivsko-nevesinjskoga, koji je bio također hercegovački *bašaga*. Po njemu je prozvana cijela porodica Bašagići. Nauke je počeo u Nevesinju, a nastavio u Travniku u medresi pred muftijom Derviš-ef. Korkutom. Uz šerijatsko pravne znanosti dosta je dobro poznavao arapski i perzijski jezik, a turskim jezikom vladao je kao i svojim. S početka se mislio posvetiti ulemanskom staležu, ali je ubrzo prešao u političku službu. Prije okupacije služio je kao kajmekam u Pivi, Foči i Ljubuškom. Kad je prvi put proglašen ustav u Turskoj, Hercegovina ga je opremila s muftijom Karabegom kao svog poslanika su Carigrad 1876. I drugi put je bio 1878. izabran u Hercegovini za parlament. U klubu balkanskih poslanika bio je oba puta tajnik. Iza okupacije bio je predstojnik u Stocu i Konjicu. Kad je ustrojena zemaljska vakufska komisija 1883. u Sarajevu, imenovan je mufetishom. Kasnije kod preustrojenja postao je ravnatelj i predsjednik povjerenstva, koje je časti obnosio sve do smrti 8. studenoga 1902. On je prvi počeo pisati životopise glasovitih Bošnjaka i Hercegovaca po bosanskim *Salnamama* (Kaledarima) i upoznao nas s Derviš-pašom Mostarcem, Nerkešiom, Kafijom, Gazi Husrev-begom, Gazi Ferhat-pašom Sokolovićem i drugima. Pjevalo je pjesme i kronograme u turskom jeziku. Suradivao je u *Vatanu* i *Rehberu*, koji su izlazili u Sarajevu.

Ejub-paša iz Novog Pazara 1242. (1826.) savjetuje sarajevskim agama, koji su se stavili na stranu jenjičara, da ne dižu bunu. Iduće je godine bio zapovjednik bosanske vojske, koje

je bila zadaća čuvati Beograd, Šabac, Užice i Sokol u Srbiji. 1243. (1827.) umro je u Novom Pazaru.

Fahir je pjesničko ime Bošnjaka Salih-ef. S početka je bio pisar u dvorskoj kancelariji, kasnije je prešao u šehove halvetijskog reda. Neko je vrijeme putovao po svijetu i napokon se nastanio u Carigradu, [1127/1715.] na otoku Mora bio je kontrolor, gdje je iste godine umro. Seichi: II.

Faiz je pjesničko ime Abdullahe, sina Bošnjaka Sami' i Abdulkerim-efendije. Rodio se u Sarajevu, gdje je učio pravne nauke. Svršivši visoke nauke u Carigradu imenovan je na Malkočevu medresu u Sarajevu 1095. (1684.), gdje je predavao sve do smrti 1100. (1688.). Kuga ga je pokosila u naponu muževne dobe. Pjesme su mu dosta dobre.

Fazli paša (Gazi) rodom je iz Maglaja. Uzgojen je u dvoru, gdje je za vlaste Ibrahima imao vidnu ulogu. 1055. (1645.) izšao je iz dvora kao beglerbeg od Anadola. Druge godine postao je carski savjetnik i zet. 1057. (1647.) imenovan je *kapetan-pašom*, a kratko vrijeme iza toga pozvan je u vezirsko vijeće za drugog vezira. Kad je sultan Mehmed IV sjeo na prijestolje 1058. (1648.), opremljen je Temešvar za namjesnika, odakle je 1060. (1650.) premješten u Bosnu. Uz kratke prekide vladao je Bosnom punih pet godina. 1065. (1654.) porazio je kršćansku vojsku kod Knina opravio kninsku tvrđavu. Iste je godine pozvan po treći put u vezirsko vijeće. U Edreni se u prisutnosti sultanova porječka s velikim vezirom Čuprilićem i dobaci mu nekoliko gorkih, ali istinitih riječi. Radi toga se zamjeri sultanu, koji ga opremi za namjesnika u Budim, odakle bude brzo premješten u Temešvar, a iz Temešvara u Silistru s nalogom, da uhvati vlaškog vojvodu Besarabu, koji se bježe odmetnuo. Premda je potukao neprijateljsku vojsku, ugušio ustanak i prisilio vojvodu da bježi iz Vlaške, veliki vezir obijedi ga kod sultana, da je primio mito od vojvode i dao mu priliku, da pobegne. Pozvan na odgovornost u Edrenu bude pogubljen prije preslušanja 1068. (1657.) ni kriv ni dužan. Bio je veoma iskren i pravedan. Vrlo iskren otvoreno je govorio ne pazeci, da li će se kome zamjeriti ili ne. U zavičaju je sagradio lijepu džamiju i ostavio joj za uzdržavanje lijep imetak. U Carigradu je sagradio saraje zvane *Bini bir direk* (Hiljadu i jedan stup).

Ferhad-beg po svoj prilici rodom iz Travunije. 888. (1483.) šalju Dubrovčani počasne darove knezu Radivoju, bratu carskoga zeta Ferhad-bega. Taj se Radivoj kasnije spominje u dubrovačkom arhivu kao vojvoda trebinjski u dva maha. Ferhad-beg je s ostalim odličnim našim zemljacima Ahmed-pašom Hercegovićem, Ishak-begom Kraljevićem i dr. uzgojen u dvoru, gdje je vršio razna dostojanstva. Iz dvora je izšao kao *sandžakbeg* od Sereza, odakle je u egipatskom ratu opremljen za *muhafizu* u Adanu, gdje je ludo, ali junački poginuo u cvijetu mladosti 890. (1495.). Za njega je bila udata Selčuka, kći sultana Bajezida II, s kojom je imao sina Gazi Husrev-bega, glasovitog junaka i dobrotvora grada Sarajeva.

Ferhad-beg Ulamapašić, sin Skender-bega, požeškog sandžaka. Ulamapaša je porijeklom Perzijanac. U Bosnu je došao kao namjesnik 948. (1541.). Poginuo je kod Lipave u Erdelju 958. (1551.). Potomci su mu se nastanili u Bosni. Istaknuo se kao veliki dobrotvor. U Tešnju je sagradio lijepu

džamiju, kod koje je i sahranjen. Osim toga sagradio je U Sarajevu poznatu Ferhadiju i u Žepču džamiju.

Ferhad-paša rodom iz Šibenika. Sigurno je kao sužanj došao u dvor, odakle je za vlade Selima I izišao kao *beglerbeg* od Rumelije. Poglavito se istaknuo za vlade Sulejmana, 1520. kao treći vezir opremljen je u Siriju, da uguši ustanački, koji je uzvitlao namjesnik Džamberdi Gazali, Slavonac. Do odlučne bitke došlo je pod Halepom, gdje je do nogu potukao ustaše i uhvatio Džamberdi Gazaliju. Kome je odrubio glavu i poslao Sulejmanu u Carigrad. 1522. svladao je Šeh Suvar-oglu Ali-bega, koji se digao proti Sulejmanu. Tom prigodom uništio je njega i cijelu mu porodicu. Poslije osvojenja Rodosa pokazao se vrlo krvoločan, bez milosti je ubijao sve protivnike i pljačkao njihova dobra po Maloj Aziji. Zato ga je Sulejman pozvao u Carigrad i na molbu majke i sestre mu, koja je bila udata za Ferhad-pašu dao mu je sandžak Smederevo sa 700,000 jaspri godišnjega dohotka, misleći da će mu to dosta biti. Naskoro je i odatle mnoga tužba došla da i tamo robi i pali, kao što je radio i u Maloj Aziji. Premda ga je Sulejman volio i premda je bio carev zet, za hatar pravde i da zastraši druge namjesnike, dade ga 1. studenoga 1524., pogubiti. Ferhad-paša je bio samo 10 godina stariji od sultana, veoma ratoboran, nagao, slavohlepan i grabežljiv bez granica.

Ferhad-paša Sokolović (Gazi) sin je Rustem-begov, brat Derviš paše, koji je poginuo kao *beglerbeg* od Diari Bekira kod osvojenja Georgije, i glasovitog Kara Ali-bega, koji je poginuo kod pada Ostrogonja. Prvi put ga susrećemo kao kliskog sandžaka od 974. do 982. (1566-1574.). Kao takav ratovao je mnogo po Dalmaciji, silazio je čak pod Zadar 976. (1568.), osvojio Zemunik, Ozren, Brodin i Bijelu Stijenu. 980. (1572.) kad je zagrebački kanonik Franjo Filipović s velikom vojskom pošao na Bosnu, Ferhad-beg sa Sinan-begom Hercegovačkim sukobi se s njim kod Ivanića i porazi ga do nogu. U tom okršaju uhvatio je i kanonika, koji je prešao na islam. Od njega vuku lozu bezi Filipovići. Za zasluge imenovan je bosanskim begom. Za njegova begovanja Bosna je podignuta na vilajet 991. (1583.). On je dakle prvi bosanski paša (valija). Sjedište pašino prenio je iz Travnika u Banja Luku. 982. (1574.) provalio je u Hrvatsku i došao do Bihaća. Tu ga je dočekao austrijski general Herbert Auersperg, koji poginu na bojnom polju, a sin mu Vuk Fugelbert pade Sokoloviću u sužanstvo, koga dade na otkupe za toliko novaca, da sagradi krasnu džamiju i nabavi joj vakuf. Po Pečeviji otkupnina je dosegla svotu od 30,000 dukata. Ta je džamija Ferhadija u Banjaluci jedan od najljepših arhitektonskih spomenika turske dobe u Bosni. Tom je prilikom osvojio Cazin i Bužim. 1577. diže se opet put Krajine, pa osvoji redom gradove Mutnik, Ostrožac, Vel. Kladušu, Šturić, Peći i Podvizd. Razorivši Gvozd zaputi se put Dubovca, ali ga general Ivan Farenberg preteče kod Korane i nakon ljuta okršaja Ferhadbeg bude prisiljen na uzmak. Za vojne Kevenhullerove 1578. pade Cazin, Zrin i Bužim opet u ruke kršćanske, ali Ferhad-beg pod jesen iste godine sađe u Kranju, pa ponovno osvoji izgubljene gradove i postavi u njih jake posade. Pritom su ga pomagali vlasti, koje je doveo iz Stare Srbije, da mu vuku topove i grade utvrde. Napokon se prevari, pa im povjeri neke gradove, da se nasele u njih i

čuvaju ih od napadaja. Čim se Ferhad beg vratio u Travnik, odmah se oni obrate na Farenberga, da mu izruče Ostrožac i ostale gradove. Ugovor je potpisani u Beču i Gracu, ali im Ferhadbeg pomrsi snove. Od osvojenih gradova bude osnivan novi sandžak sa sjedištem u Ostrošcu. Iza 1588. premešten je u Budim, gdje ga iz potaje probode jedan njegov rob.

Feridun je pjesničko ime Sir Alije, rodom iz Sarajeva. Nauke je slušao u zavičaju i Carigradu, gdje je i ostao. Kod vačkfske uprave služio je kao viši činovnik sve do smrti, koja ga je zatekla 1069. (1658.). Pjesme su mu nadahnute sofizmima i dosta su slobodoumne.

Feriz-beg je naš zemljak, koji je za carevanja Bajezida II u dvoru bio u rasnim častima. Iz dvora je imenovan begom na Bosni 911. (1505.), kojom je upravljao sve do 918. (1512.). Kroz to vrijeme sagradi u Sarajevu muško i žensko kupalište, od kojih se podorine vide i sada u Saracima. Osim toga u Hubjaraginoj mahali sagradi medresu, po kojoj je cijela okolina prozvana Medrese. Oko kupališta sagradio je više magaza i dućana, i to sve uvakufi za izdržavanje medrese. Vodu pred Jahjapašinu džamiju i u kupališta dovede sa Sdernika.

Fevzi je pjesničko ime Mehmed-ef. Sarajlije. U ranoj mlađosti otišao je u Carigrad i nastanio se u Usćudaru. S prva je služio u dvorskoj kancelariji, a kasnije bio tajnik (*divan-efendi*) kod vezira. Pod konac života stupio je u derviški red halveti i pridvorio se šehu Ali-ef. Selami od koga je uzeo *inabet*. Udaljen od svijeta živio je skromno sve do 1084. (1673.). Savremenici ga hvale kao vrsna pjesnika.

Fevzi II, rodom Blagajac, Po zvanju je bio šejh. Živio je u Mostaru i cijeli život predavao Mesneviju. Napisao je u perzijskom jeziku *Bulbulistan* i podijelio ga u šest perivoja. Sudjelovao je u boju pod Banjalukom i tom prilikom izrekao dva kronograma o pobjedi. Umro je oko 1160. (1747.).

Habiba. Među ono malo turskih pjesnikinja imamo odličnu zastupnicu u Habibi, kćeri Ali-paše Rizvanbegovića. Po njezinu pismu, koje nam bilježi Mehmed Zihni rodila se 16. redžeba 1262. (10. srpnja 1845.), dakle u vrijeme Alipašine moći i slave, kad je vladao kao vazalni knez Hercegovinom. Iza pogibije Alipašine otišla je u progonstvo u Malu Aziju, gdje je počela i svršila nauke. Kao djevojka pjevala je lijepo pjesme, a nije prestala pjevati ni kad se udala za visokog činovnika u Babu-Aliji. Ahmed Muhtar tvrdi, da joj je pošlo za rukom ispjevati cijeli divan i tako među miljenicama turskih muza zauzeti odlično mjesto. Umrla je 1308. (1890.) u Carigradu.

Habib-Dede je rodom iz Bosne. Po svršetku nauka stupio je u derviški red mevlevi. Cijeli život proboravio je u Beogradu predavajući glasovito mistično djelo *Mesnevija*. Sam je bio čudnovat pjesnik. Pjesme mu vrve nečuvenim izrazima. *Mala Mesnevija* (*Kučuk-Mesnevi*) njegov je umotvor. Umro je 1053. (1643.).

Hajdar-paša (Hadim) rodom je iz Bosne. Uzgojen je u dvoru, gdje je dotjerao do *kapu-age*. Zatim je postao vezir u Visokoj Porti, a 960. (1552.) bi umirovljen. Kao mirovinu dobio je hercegovački sandžak. Umro je 971. (1563.) 16. džumada I. Vele, da je bio visoko obrazovan. U Carigradu je sagradio džamiju, medresu i kupalište, a u Mostaru podi-

gao je poznatu čupriju, koju su Švabe nazvale *Pemerbrucke*, pa je danas svukud poznata pod imenom *rimski most*. Sami je Mostarci zovu *stara čuprija*. Nije nikada bio u Hercegovini, nego je u njegovo ime vladao Karadozbeg, koji je podigao u Mostaru džamiju u isto doba, kad je i most dovršen 961. (1557.) muharema mjeseca 1. dan. Hajdar-pašinim imenom je prozvat jedan cijeli kotar u Carigradu.

Haki Mehmed-paša sin je Ćamil Ahmed-paše Sopasalana, S početka je bio *hadžedan*, a Visokoj Porti 1196. (1781.), a kasnije prošao kroza sve više činovničke službe kao carski defterdar, nišandžija, reisulkutab itd., dok nije 1210. (1795.) postao vezir. Na Bosnu je imenovan 1215. (1800.), ali je brzo pozvan za beglerbega od Rumelije. Tripit je padao u nemilost i tripit mu je vraćana vezirska čast. Umro je u progonstvu 11. šabana 1226. (1811.). Hvale ga kao dobra konceptualnog činovnika i promišljena, ali stroga upravnika. Njegova bujrulđija, s kojom imenuje Ibrahim-pašu Hadži Mehmedpašića svojim zamjenikom, dok dođe u Bosnu, lijep je primjer njegove državničke sposobnosti i patriotskog osjećaja. Pri koncu piše: *Moj otac i moj djed članovi su po zakonu i zdravom razumu pohvaljenog i odobranog bosanskog naroda. Hadis veli: 'El irku nizauhu', 'Porijeklo je nje-govo poticanje.'* (*Porijeklo ga sokoli*). *Osim što smisao toga hadisa ispunja moju dušu, san je u tom svetom mjestu molitve.*" Sin mu je Izet Ahmed-paša, a unuk Haki-paša, koji je pred okupaciju bio mutesarrif u Bihaću.

Halil-beg Alajbegović zadnji krčki sandžak, koga su Mlečani zaslužili i opremili u Mletke 1057. (1647.). Ali da ne dođe duždu praznih šaka. dali su mu u Zadru jedan sanduk, da poneće kao dar. Kad je u svečanoj audijenciji predao dar, dužd je naredio, da se sanduk otvari. Imalo se šta vidjeti. U njemu je bila odsječena glava starog Halilbegova oca. Tome prizoru vele da se cijelo vijeće grohotom smijalo.

Halil-paša rodom je iz Bosne. Uzgojen je u dvoru, gdje je brzo napredujući dotjerao do silahdara. 999. (1590.) postao je *jenjičaraga*. a 1000. (1591.) *beglerbeg i valija* u Konji. Zatim je bio *beglerbeg* od Anadola, a 1003. (1594.) imenovan je *kapetan-pašom*. Tri je godine bio u toj časti i za zasluge promaknut na čast vezira. Druge godine zemljak mu Ibrahim-paša ostavio ga za svog zamjenika u Carigradu. I kad je Ibrahim-paša išao na Kanižu, zastupao ga je Halil-paša. Umro je kao II vezir 1012. (1603.) 19 redžepa. Sahranjen je pred vratima Atik Alipašine džamije u blizini Diklitaša. Za njega je bila udata Fatima sultana, kći Murata III.

Hamza-dede rodom je iz Bosne. Po svoj prilici je iz Orlovića kod Vlasenice, jer je tamo imao dosta pristaša. Došavši u Carigrad pridvorio se kod Hrvata Pertev-paše, kome je bio *dispenzator*. Pripadao je derviškom redu Bajrami. Kao halifa Husamuddina Ankarevije optužen je radi krivovjerstva i pogubljen u Hipodromu (*Tahtel-kal'a*) 1575. Prvi bosanski munla Bali-ef. s glasovitim Čafijom vodio je istragu protiv njegovih pristaša u Posavini. Nekoliko su ih pogubili, a ostali su se razbjegli po svijetu.

Hasan-beg Skenderpašić dovršio je od oca mu započete građevine u Sarajevu 875. (1470.). Pripovijeda se da je umro u Sarajevu i da je zakopan kod Skenderije.

Hasan-ef., sin glasovitog šeha Abdullahefendije Bošnjaka, po svršetku nauka imenovan je na medresu *Ummu'l-veled*

1043. (1633.). Kasnije je predavao na više Visokih medresa, pa prešao u kadije. Prvo mjesto bilo mu je Smirna 1062. (1651.), a drugo Jeruzalem 1068. (1657.). Umro je mjeseca šabana 1069. (1659.).

Hasan-ef. (Kodža) rodom je iz Mostara. Po svršetku nauka stupio je kao činovnik u Visoku Portu, gdje je dotjerao do *reisu'l-kuttaba* 1033. (1623.). Kasnije je još dvaput bio u istoj časti i to 1038. (1628.) i 1044. (1634.). 1048. (1638.) postao je *mukabeledži*. Umro je 1054. (1644.). U državnoj službi bio je preko šezdeset godina. Napisao je povijest pod imenom *Ahbarudduvek* (Državne vijesti) i prikazao ga sultan Muratu IV. Osim toga preveo je ma turski *Bedaiu'l-vekai*. Pjesničko mu je ime Hukmi.

Hasan-ef. (Muabbir) sin je Omer-alajbega. Rodio se u Mostaru. Pripravne je nauke učio u zavičaju, a visoke u Carigradu. Tada stupa u derviški red nakšibendi i pridvorci se kod šeh Osman-ef. Sarajlje, od koga je uzeo *idžazet na iršad i hilafet* na tekiji Hakim Čelebi. Kasnije je imenovan i vezirom na šeh Vefa džamiji. Umro je 1098. (1686.). U tumačenju snova nije mu bilo u ono vrijeme premca, zato je i prozvan *muabbir*. Kad je Kara Mustafa odlučio da ide na Beč, usnio je san i pozvao šeha u Bedrenu da mu ga protumači. Tumačenje je ispalо nepovoljno. Na koncu je šeh poviknuo: 'Ne idi, zlo ćeš proći, konac je strašan!'

Hasan-paša (Gazi), rodom Hercegovac. Dugo je putovao po Misiru, Jemenu i drugim pokrajinama i izvježbao se u viteškoj umjetnosti. 924. (1518.) imenovan je namjesnikom na Bosni. Kasnije, 933. (1526.) pašovao je u Temešvaru. Umro je oko 940. (1533.). Mnogo je ratovao i u ratu dobio *gaziluk*. Hvale ga kao hrabra i iskrena viteza.

Hasan-paša Memibegović (Gazi) sin je Sarhoš Gazi Ibrahim-pašin. Kao junak i član ugledne porodice brzo je došao na glas medu *serhatskim* begovima. Bio je beg u više sandžaka po Ugarskoj i Bosni (Pečuhu, Klisu). 1648. postao je *beglerbeg* na Bosni. U isto vrijeme mu je povjerena i uprava hercegovačkog sandžaka. Uspostavio je red i mir u Bosni i Hercegovini, kojega nije bilo od Tekelijina pašovanja i to na lijeplji način pridobivši glasovitog hajduka Mahmuta, kome pusti slobodne ruke, da četuje po Dalmaciji. Isto je tako njegov *musellim* Musli-beg, istrijebio iz Hercegovine sve arnautske hajduke. Kasnije je bio vezir u Budimu. Sagradio je lijepu džamiju i veliku medresu u Pečuhu, kojima je za uzdržavanje ostavio bogatu zadužbinu.

Hasan-paša Pridojević (Gazi), tako je napisano u jednoj staroj *medžmui*, koja se kod mene nalazi, rodom je iz Hercegovine. Kao *adžami-oglan* došao je u dvor, gdje je dotjerao do *čakir-džibaše*. Iz dvora ie u početku vlade Murata III imenovan begom u Segedinu. Tu je ostao sve do imenovanja *beglerbegom* i namjesnikom u Bosni 1000. (1591.). Čim je došao na Bosnu, okupio je oko sebe Bošnjake i Hercegovce, pa udario na Bihać, koji je osvojio s više okolišnih gradova. Zatim podigne Novi grad i osnuje sandžak koji dade Ferhad-pašinu *delibaši* Rustem-begu. Iznova skupi novu vojsku s kojom prijeđe kod Novoga Grada preko Kupe u Hrvatsku, pa razbijje vojsku pod Erdodijem i oplijeni je uzduž i poprijeku. Bečki poslanik prosvjedovao je u Carigradu protiv toga i zahtijevao, da se ovaj u interesu mira makne s Bosne, ali sav mu trud ostade uzalud, jer je Hasan-paša bio

ljubimac velikog vezira Sijavuš-paše Hrvata i prijatelj tadašnjega carskog savjetnika Dervišage Mostarca. Znajući, da će Hrvati druge godine pokušati da osvete poraz Erdodijev, zatraži pomoć iz Carigrada. Veliki vezir imenuje Girli Hasan-pašu *beglerbegom* od Rumelije i naredi mu da odmah podje Bosni u pomoć. Međutim bude za velikog vezira imenovan Sinan-paša koji je živio s Hasan-pašom u neprijateljstvu. On imenuje svoga sina *beglerbegom* od Rumelije koji stiže u Banatu određene pomoćne čete i zadrži ih, da ne idu Hasan-paši u pomoć. Hasan-paša nadajući se pomoći kod Novigrada prijeđe Kupu sa svojom vojskom i opsjedne Sisak. Međutim zapovjednik Kaniže Nikola Zrinski zatraži pomoć od nadvojvode Maximilijana, koju i dobije, s 40,000 vojnika krenu na Bosnu. Svi savjeti starog Memi-bega i drugih da se povuče u Bosnu, ne moguće odvratiti Hasan-pašu. da ne navali na Zrinskog. S krilaticom, *Soko leti perjem, a junak veledušjem*, navali na četiri puta brojnijeg protivnika i nađe smrt u valovima Kupe.

Tu su izginuli kliski sandžak Mustafa-paša Sultan-zade, hercegovački sandžak Mehmed-beg, unuk Rustem-paše Opukovića (Skradinca), zvornički sandžak Kodža Memi-beg i cvijet bošnjačkog plemstva sa 7000 Bošnjaka i Hercegovača 1002. (1593.) pod Siskom. U *Zapisima i natpisima* stoji: 1592. ubi Hasan paša Klobučarić bana pod Bihaćem. Evlija Čelebi, kad govori o bici kod Siska, daje Hasan-paši prezime Došen. Turski ga historici zovu *Hersekli deli* (ili *teleli*) Hasan-paša.

Hasan paša Savić (Kara-jazidži) uzgojen je na dvoru, gdje je postao *emiri ahor*, a 1041. (1631.) *jenjičar-aga*. Iste godine u šabanu mjesecu imenovan je bosanskim namjesnikom, ali je brzo svrgnut. Iduće godine opet ga nalazimo na Bosni kao namjesnika. 1043. (1633.) dode Sulejman-paša Mostarac na Bosnu i donese sa sobom *katal-ferman* na Hasan-pašu. Hasan-paša saznavši prije dolaska Sulejman-pašina za to sakrije se u sestrinu kuću. Sulejman-paša bojeći se zla silahdar Mustafa-paše Sarajlje, koji je po svoj prilici isposlovao *katal-ferman*, naredi strogu pretragu po Banjoj Luci i tako prisili Hasan-pašu da pobegne u planinu Vučjak gdje je prezimio u jednoj pećini. U proljeće ga je spazio neki kotlar pred pećinom i javio Sulejman-paši, koji odmah opremi nekoliko delija s kotlarom da ga ubiju. Delije opreme naprijed kotlara da razgleda, gdje se Hasan-paša nalazi. Paša ih ugleda na dalekozor i pane u busiju, te ubije kotlara. Kad delije vide, da se kotlar ne pomalja natrag, vrate se u Banju luku, a Hasan-paša kradom ode u Carigrad, gdje je proživio kao derviš zadnje dane života. U Carigradu nitko nije znao za njegov boravak.

Hasan paša Sokolović (Gazi) sin je velikog vezira glasovitog Mehmed-paše Visokoga. Za vrijeme očinje mu vlade postao je *beglerbeg* od Diari Bekira 978. (1570.). Kasnije je bio četiri puta namjesnik u Šamu, dva puta na Bosni, jedamput u Erzirumu, Anadolju, Urumeliji, Temešvaru i Budimu. 1004. (1595.) postao je *vezir*, a 1013. (1604.) kao *serdar*, opremljen da uguši ustanak, koji je digao Karajazidži i dok je došao do Tokata, potukao ih je preko 25,000. Kad je bio u Tokatu, saznao buntovnici, gdje običaje pred večer sjedio pa se privuku i ubiju ga puškom iz potaje. Bio je veoma naročiti i ponosan vitez. Pečevija i ostali povjesničari ne mogu

se nahvaliti njegova junaštva. Sudjelovao je u svim bitkama svoga vremena i iz više njih iznio po jednu ili dvije rane. Veoma je volio sjaj i raskoš. U svečanim prigodama kao namjesnik sjedio bi na prijestolju od srebra, koje je bilo ukrašeno slikama drveća i cvijeća. Kad je Mehmed III išao na Egru, Hasain-paša mu priredi doček s urumelijskom vojskom, da se sve u čudu snebivalo, pa i sam sultan. U Bagdalu sagradi lijepu džamiju i *rivak*.

Hasan-paša Tiro (Gazi) junak naše narodne pjesme i turske povjesnice. Po narodnoj tradiciji rodom je iz Korče ili iz Repovaca. S Derviš-pašom Mostarcem i Gazi Hasan-pašom Hercegovcem došao je u dvor za vlade Selima II. Kad je sultan Murat III sjeo na prijestolje, bio je *ričabdar*. Iz dvora je izišao kao *sandžak*. U Sigetu je begovao preko 20 godina. U ratu s Karavlaškom sam je ostao na međdanu, dok ga nije silom jedan aga uklonio. 1003. (1594.) imenovan je namjesnikom na Bosni. Četiri puta je bio na Bosni, tri puta u Budimu, a dva puta u Kaniži *valija*. Najviše se proslavio s obronom Kaniže 1011. (1602.). Za zasluge ga je car svojim ručnim pismom imenovao *gazijom* i *vezirom*. U ratu proti Džam-polad-zade istaknuo se kao *serdar* i junak 1016. (1607.), a 1019. (1610.) umirovljen kao *vezir*. No, prilike u Ugarskoj ne dadoše mu se ni odmoriti. Iduće godine ga opet nalazimo kao budimskog namjesnika, gdje u visokoj starosti umrije koncem 1020. (1612.). O obrani Kaniže imamo nekolike monografije, a najglasovitija je od njegova tajnika pjesnika Faizije, po kojoj je Namik Kemal naipisao *Tarih-i Kaniža*.

Hasan-paša (Uludž) rodom je iz Bosne. Kao namjesnik u Alžiru osobito se istaknuo junaštvom i ratnom vještinom i pokazao se kao vrstan organizator mornarice. Zato ga je sultan Murad III 996. (1587.) pozvao u Carograd i imenovao vrhovnim zapovjednikom mornarice. Kroz dvije godine podvostručio je brodovlje i Španjolce protjerao iz Tunusa. 998. (1589.) vraćajući se s vojne umro je na putu i sahranjen kraj mekteba, koji je sagradio između Gedik-paše i Akar-češme. Iza Kiunkapije sagradio je džamiju, koja je poznata pod imenom *Kapudan pašina džamija*.

Hašim-ef. je sin Hasan-age Bošnjaka. Bio je šejh na kaderijskoj tekiji u Carigradu. Umro je 1292. (1875.).

Hatem Ahmed-ef. rodom iz Bjelopolja. Nauke je slušao u Carigradu. Po svršenim naukama otiašao je u Misir, gdje je ostao preko deset godina. Odavde se preselio u Meku, gdje je naslijedio šeha Ahmeda Mekiju. Umro je 1171. (1757.).

Hikmet je pjesničko ime Arif-bega Rizvanbagovića, zadnjeg turskog klasika. Sin je Nafiz-paše, unuk glasovitog vezira Ali-paše, a bratić Rifat-bega i Habibe. Rodio se u Mostaru 16. ramazana 1255. (1839.). U 11-oj godini života, na prijedlog djeda imenovan je *mirialajom* hercegovačkih len-skih konjanika. Iza najezde zloglasnog Omer-paše Latasa, koji je Bosnu i Hercegovinu u crno zavio, morao je s cijelom porodicom iseliti u Sarajevo, odakle je nakon par godina 1270. (1853.) otiašao u Carograd: tu se zdušno posvetio nauci. Taj rijetki talenat *nadire-izeka*, kako ga zove Mebmed Džemal, brzo se upoznao s literaturom arapskom, perzijskom i turskom. Po svršetku nauka čast *mirialaja* pretvorili su mu u *hadžedžanluk* i namjestili ga u kancelariju predsjedništva ministarstva. Tu je služio nekoliko godina, ali videći da mu

ne daju naprijed, napustio je službu i povukao se u kraj. 1277. (1860.) u Hikmetovoj kući na Laleliji osnovalo se društvo pjesnika (*Endž-umeni-šuara*), koje je svakog utorka održavalo sjednice. Tu se jatila sve po izbor duševna aristokracija onoga vremena. Političke prilike u Turskoj nakon kratkog vremena raspustile su društvo, ali između članova održavao se i dalje živahan saobraćaj dopisivanja. Neki su kao sumnjive političke osobe (Kemal i Zija-paša) morali bježati u inozemstvo, a neki se uklonili iz Carigrada u pokrajinu. Naš se Hikmet zaputio u Hercegovinu, odakle se nakon pola godine vratio u Carograd. 1285. (1868.) po nagonoru Dževdet-paše stupio je u istom osnovano Ministarstvo pravde, gdje je kroz četiri godine dotjerao do časti savjetnika Prizivnog suda. Nastupom sultana Hamida na vladu nastali su po Hikmeta dani iskušenja. Imetak u Hercegovini prodao je i potrošio. Ostati u službi bilo mu je teško, a zahvaliti se još teže. Kad mu 1297. (1879.) sniziše plaću na 2300 groša, predade ostavku i povuče se u mir. Nakon 3 godine postao je predsjednik suda u Brusi. Kad mu je 1303. (1883.) umrla majka, spopane ga melankolija, pa opet zahvali i dođe u Carograd, ali ne može dugo izdržati, nego zatraži da ga reaktiviraju. Kao predsjednik suda služio je u Manastiru (Bitolju), Janji, Kastamuniji, Adani i Džezairi-Bahri-sefidu. 1314. (1896.) zauzimanjem nekih prijatelja premješten je u Carograd kao savjetnik prizivog suda. Tri godine kasnije imenovan je savjetnikom u Vrhovnom судu. U tom zvanju umre 19. svibnja 1903.

Hikmet nije ostavio velik divan pjesama, ali ono što je ostavio, pravi je biser turske poezije. Pisac njegova nekrologa u dnevniku *Ikdam veli*: "Po prioprijedanju pjesnika, prigodom jednog požara izgorio mu je potpun. 'Divan'. Tako su njegove pjesničke umotvorine iz mladenačke i muževne dobe većinom propale. Ovo što danas od njega imamo, štampano kao 'Divan', umotvorine su iz zadnjih godina. Kao mistični filozof Hikmet se istaknuo raspravama 'Levaihu'l-hikem (Sslike mudrosti), 'Sevanihu'l-bejau (Aforizmi objašnjenja), 'Levamiu'l-efkar' (Iskre misli) i 'Misbahu'l-idah' (Svjetilnik tumačenja), koja je Mahmud Kemal s velikom mukom i pogibli čuvala od sultana Hamidove kamarile. Osim toga napisao je djelo (po prioprijedanju rahm. Ibrahim-ef. Topića) 'Fususu'l-islam' (Mozaici Islamal) i 'Sejjiat-i Turk' (Turska zla). Prvo je mistično-filozofskoga a drugo političko-historičkog sadržaja kao odgovor na djelo 'Tefsiretu'l-eškija' (Refleksija o ustašama), u kome se slave nedjela Omer-paše Latasa u Bosni, a osuđuje otpor Bošnjaka i Hercegovaca. Napisao je raspravu i o Medželli (turski civilni zakonik), u kojoj jer izložio kao dobar pravnik nedostatke i protuslovija i dokazao da ne odgovara suvremenom zakonodavstvu. Po raznim revijama i beletrističkim listovima nalazi se od njega dosta kraćih rasprava i članaka. Njegov se karakter najbolje pokazuje u ovim stihovima, koji u mome prijevodu glase:

Ako hoćeš dići se visoko,
Na jednome stanovištu budi,
I tu stani poput čvrste stijene!
Znaj da nije običaj kod ljudi
Mijenjati svoje uvjerenje.
Baci pogled na nebesa plava,
Pa ćeš vidjet, zvijezde prehodnice

*Nikakova svjetla ne daju;
Dok svemirom zvijezde stajaćice
Blagorodno svjetlo prosipaju.*

I dalje:

*Za jedan se život poniziti.
Pa se molit čovjeku — živini
Ne dolići. Mis'o, na taj način
Životarit' — niska mi se čini.*

Hilmi je pjesničko ime Osman bega Ljubovića, sina Omer čelbijina iz Herceg Novoga, koga je pogubio Abaza paša 1138. (1725.). Od njega imade dosta pjesama po domaćim zbirkama. Naročito su mu lijepo pjesme, koje je slao s Krete, kad su Turci opsijedali Kandiju za vremena Hodže Ćuprilića. Po narodnoj predaji otisao je na vojnu odmah iza svadbe, gdje je ostao 20 godina. Sin mu, koji se iza njega rodio, došao je i zamijenio ga: **Hukmi** je rodom Mostarac. Po svršetku nauka je stupio u državnu službu. Za vlade sultana Murada III istaknuo se kao vrstan pjesnik. Zato ga je Mebmud III 1010. (1601.) vlastoručnim pismom imenovao šahnamedžijom. Kasnije je za Ahmeda I bio nišandžija. 1023. (1614.) i 1030. (1620.) bio je reisu'l-kuttab. U raznim medžmuama nalazi se od njega lijepih gazela i kronograma.

Huremi je pjesničko ime Mustafa-ef. rodom Mostarca. Na-uke je slušao u zavičaju pred Šeh Jujom. Živio je između 1100. i 1140. (1688-1727.). Napisao je Šeh Jujin životopis pod imenom *Nizamu'l-ulema*. U muzejskoj knjižnici imade od njega jedno pjesničko djelo. *Nizamu'l-ulema* nalazi se među rukopisima Zagrebačke akademije.

Husami je pjesničko ime Husejna Čatrne. Rodom je iz Mostara. Živio je u drugoj poli 17. stoljeća. U oduljoj pjesmi opjevao je dolazak Šahin pehlivanu u Mostar 1080. (1669.), gdje je s kule na kulu prebacio uže preko Neretve i prešao po njemu sa svima učenicima.

Husein aga Potur (*Pataren*) rodom je iz Bosne. Uzgojen je u dvoru i postao carski silahdar. 1172. (1758.) izišao je iz dvora kao *kapidžijski čehaja*, ali je brzo protjeran u Bedrenu. Kasnije je pomilovan i pozvan u Carigrad. Umro je 1175. (1761.) i zakopan u Usćudaru u tunuskom vinogradu.

Husein kapetan Gradaščević, poznat pod imenom **Zmaj od Bosne**, sin Osman-kapetanov, a praunek Čose-kapetana. 1247. (1831.) stavio se na čelo bosanskih ustaša i na Kosovu polju sukobio s velikim vezirom i prisilio ga na uzmak, ali je svojom silovitošću brzo ogorčio sudrugove, koji su mu kao mladu čovjeku zavidjeli na časti i vlasti i za dolaska Kara Mahmud pašina na Bosnu ostavili ga na cjedilu. Razbijen na Sarajevskom polju pobjegao je u Hrvatsku, odakle je otisao u Carigrad, gdje je u nemilosti umro početkom 1248. (1832.). **Husein Lamečani (Bez mjesta)** rodom je iz Bosne. Po svršetku nauka stupio je u derviški red bajrami. Cijeli život proveo je u tekiji kraj Šahsultan džamije baveći se mističnom filozofijom i predajući je slušateljima. Čatib Čelebi veli, da je iz njegova pera ostalo dosta djela, koja svjedoče, da je bio učen i sposoban. Umro je 1034. (1624.).

Husejn-paša (Dizveren) rodom je iz Bosne, gdje je kao beg došao na glas i za zasluge imenovan beglerbegom. 1102. (1690.) bio je na Bosni valija, a iduće godine imenovan je vezirom i zamjenikom velikog vezira u Carigradu. Kasnije je

bio namjesnik u Karsu i Trapezuntu. Saznavši da je osuđen na smrt pobjegne u Kurdistanicu. Međutim se dogodi promjena na prijestolju i on se vrati iz bjegstva i bude 1106. (1694.) imenovan muhafizom u Kipru, a 1109. (1697.) namjesnikom u Misiru. Iduće godine bude svrgnut i prognan na Rodos. 1115. (1703.) bude pomilovan i imenovan namjesnikom u Šamu. Kad je Kulejb digao ustanak uzdajući se u junačku sreću, krene Dizveren s nešto vojske da ga pokori, ali svoju smjelost plati glavom 1117. (1705.).

Husejn-paša (Kiz) rodom je iz Stoca. 1074. (1663.) postao je *silahdar*, a 1080. (1669.) imenovan vezirom i namjesnikom u Halepu. Kasnije je vezirovao u Erzirumu, Diari-Bekiru i Basri, a 1092(1681.) imenovan je nadzornikom za Anadol. Umro je 1098. (1686.) kao branitelj Bogaz-Hisara. Kad je bio *silahdar* dao je povoda da se zatvorejeničarska legla u Edreni, Galati, Ibrahimpašinim sarajima i novim sarajevima takozvane velike i male odaje. Hvale ga kao dobrotvora i veseljaka koji je mnogo zadužbina ostavio po Balkanu. U rodnome gradu sagradio je džamiju i ostavio joj lijepu zadužbinu. Sin mu je Damad Ibrahim-paša.

Husrev-beg (Gazi) sin Ferhad bega, sandžaka od Adane, a bratić Radivoja, kneza od Trebinja. Majka mu je sultanija Seldžuka, kći Bajezida II. Uzgojen je u dvoru s carskim sinovima. 909. (1503.) pratio je carevića Mehmeda u Kalu (na Krimu). Kad je Mehmed tamo poslan za namjesnika. Jednom je iz Kafe išao kao poslanik carevićev u Moskvu, gdje je lijepo bio primljen od cara kao odličan gost. Kad je iduće godine umro carević, Husrev-beg se vrati u Carigrad, odakle je poslan za sandžakbega u Skadar. Koliko je tamo begovao, nije nam poznato. 1521. susrećemo ga pod Beogradom kao smederevskog sandžaka, gdje osvaja Zemun. Po *Nuhbetu't-tevarihu* njemu se pripisuje i osvojenje Šapca. Iza osvojenja Beograda, na naročitu želju Gazi Husrev bega, sultan je dao Gazi Bali-begu Jahjapašiću smederevski sandžak, a Husrev-begu Bosnu. U Bosni počinje pravo njegovo državničko, vojničko i kulturno djelovanje. Uza sve to, što je uvijek vojevao sa Sulejmanom, imao je vremena da se pobrine za uređenje Bosne i njezin kulturni i prosvjetni procvat. Važnije su mu vojne na Jajce 1522., 1523. osvoji Ostrovicu, 1525. opet na Jajce i iduće godine na Mohač, koju je bitku odlučio s Jahja-begom u tursku korist. Iste godine osvaja Jajce i redom ostale gradove u Bosni. 1537. zauzima Klis, a iste godine potuče karnetom austrijske vojske pod Kacija-nerom. 23. safera 948. (18. lipnja 1541.) umro je u Sarajevu, kako se vidi iz rkp. 1125. u Balkanskom institutu u Sarajevu i iz Kronike Pusteni-paše.

Gazi husrev beg je u Sarajevu sagradio najvišu džamiju, medresu, hanikah, tašti han, dva bezistana, dva kupališta, imaret, musafirhanu i cijele ulice dućana. Cijeli svoj pokretni i nepokretni imetak u Bosni i Serezu (Trakija) ostavio je za uzdržavanje spomenutih zadužbina. Osim toga doveo je vodovod Crnijel i razvio ga u 21 česmu (fontanu) po Sarajevu. Sarajevo imade njemu zahvaliti svoj razvitak i svoje današnje značenje, jer ga je Gazi Husrev-beg dignuo na prvi trgovачki grad u evropskoj Turskoj.

Husrev-paša rodom je iz Bosne. U dvoru je uzgojen i s vremenom je postao carski *silhadar-aga*, a 1033. (1623.) promaknut je na čast *jenjičar-age*. Zatim je bio namjesnik u

Diari Bekiru, a 1037. (1627.) imenovan je velikim vezirom i serdarom istočne vojske. Odmah je opsjeo Erzirum i zarobio buntovnika Abaza-pašu koga je opremio u Carigrad. Kasnije je ratovao po granici Perzije, opustio neke krajeve i došao čak do Hemedana. Tu ga jenjičari prisile da ne ide dalje, nego da ide osvojiti Bagdad, koji je tada bio u rukama Perzijanaca. Iza četrdesetdnevne krvave borbe morade napustiti opsadu i vratiti se na zimovište u Mardin, gdje se spremasala za buduću opsadu Bagdada. Međutim njegovi protivnici s bivšim velikim vezirom Hafiz-pašom na čelu uhvate priliku, pa ga ocrne kod sultana da ništa ne radi, nego da badava troši na izdržavanje vojske. Zato bude svrgnut. Vraćajući se u Carigrad razboli se u Tokatu. Novi veliki vezir Hafiz-paša bojeći se njegova povratka u Carigrad isposluje kod sultana *katal-ferman* i pozva Murteda-pašu, da ga smakne. Ovaj na *menzile* odleti i izvrši povjerenu mu zadaću 29. šabana 1040. (1630.) na Husrev paši, koji se već radi teške bolesti borio sa smrću. To je u vojski izazvalo silno negodovanje, a u Carigradiju nemire u kojima je brzo i Hafiz-paša platio glavom. Haznadar mu je bio glasoviti veliki vezir Mehmed-paša Ćuprilić.

Husrev-paša (Deli) prvi je Sokolović koji je kao *adžamioğlan* došao u dvor gdje se uzgadio i bio u raznim častima. Iz dvora je izšao kao *kapidžijski čehaja*. 922. (1516.) imenovan je *beglerbegom* i namjesnikom u Konji. Kasnije služi u Diari Bekiru. Sumu, Halepu i Urumeliji, a 941. (1534.) u Misiru, odakle je pozvan za vezira u Visoku Portu, gdje je dotjerao do II vezira. U to vrijeme Rustem-paša Opuković bio je III vezir. Uvјeren, dok veliki vezir Sulejman-paša i Husrev-paša ne umru ili budu svrgnuti, da ne može postati veliki vezir, baci među njih kamen smutnje. Jednom se posvade na divanu i Husrev-paša, osjetivši se povrijeden u bosanskom ponosu, trgne sablju i navalii na velikog vezira. Nato sultan Sulejman obojicu liši vezirske časti, a Rustem-pašu imenuje velikim vezirom. To se ponosnog i naprasitog Husreva toliko kosnulo, da je odlučio umrijeti. Zemni su mu ostaci sahranjeni na Jenji Bagči. Sin mu je glasoviti vitez Kurtbeg, a brat Lala Mustafa-paša. O njegovoj smrti Lutfi-paša nam pripovijeda ovo: "Kad je prvi put poslije svrgnuća uzahao na konja i pogledao oko sebe pa vidio da nema njegove pratnje ni tjelesne straže. ni zlatnih kapa, ni zlatnih kaftana, izgubi volju ne samo da jaše nego i da živi. Bolje je - reče - u krevetu ležati, nego li ovako jahati. Sjaha s konja, pa leže u krevetu, da se više iz njega ne digne. Liječnika, koji mu je htio dati lijek, odbio je s riječima: 'Ti hoćeš da me otruješ, ja neću lijeka.' Ustegnuvši se potpuno od jela i pića umro je sedmi dan od gladi 951. (1544.). Taj način samoubijstva bio je dotada nečuven u islamskoj povijesti. Kod starih Grka i Pimljana bilo je više slučajeva, da su se ubijali glađu.

Ibiš-aga Hadžiselimović iz Travnika doveden u Sarajevo Abdurrahman-paši 1242. (1826.), koji ga je pomilovao. Kad mu je brat Dautaga osuđen na smrt, tražio je Ibiš-aga da njega pogube mjesto brata jer da on ne može izdržavati svoju i Dautovu porodicu, a Daut može. Paša mu je molbu uslišao i pogubio ga. Taj okrutni Turčin nije imao srca kao sirakuški tiranin, koji je u sličnom slučaju pomilovao obojicu. (To je Schiler u poznatoj pjesmi Bürgschaft lijepo prikazao).

Ibrahim-beg Alajbegović poznat kao historik pod imenom Pečevi, potomak je starih *alajbega*. Rodio se u Pečuhu 982. (1574.). Uzgojen je u Budimu kod ujaka Ferhat-paše Sokolovića. Iza njegove smrti stupio je u svitu Lala Mehmed-paše Sokolovića, s kojim je probavio 15 godina. Bio je desni prijatelj Hasan-paše Tira, kod koga je često boravio po više mjeseci. 1013. (1604.) imenovan je šefom kontrolnog ureda za konjicu, a 1022. (1613.) nalazimo ga kao šefa II financijskog odjeljenja. Kasnije je bio *sandžakbeg* u Kopanu. a 1033. (1623.) *beglerbeg* u Raki. Nuđeno mu je mjesto i *defterdara* u Carigradu, ali je to radi starosti otklonio. 1045. (1635.) na naročitu želju imenovan je *defterdarom* na Bosni, gdje je po svoj prilici ostao sve do smrti, jer mu dalje nema traga. Umro je u visokoj starosti 1061. (1650.). Alajbegovića dvori bili su u Crnotini pokraj Sarajeva. Njegov otac sa dva brata, kako nam sam Pečevi pripovijeda, odselio je u Ugarsku, a jedan mu brat ostao u Crnotini, kao bosanski *zaim*. Turci imadu mnogo kronika, ali pragmatički obrađenih povijesti veoma malo. U to malo spada Pečevina povijest, koja se među ostalima ističe radi jednostavnosti jezika i radi istorijske vrijednosti. Išao je oprezno tragom istine i mnoge savremenike ispravio u njihovu prikazivanju pojedinih događaja. Njegova povijest obuhvata najsjajniju epohu turskoga carstva od nastupa Sulejmanova na prijelolje 926. (1520.) do 1051(1641.).

Ibrahim-ef. Altioarmak rodom je iz Sarajeva. Otac mu je ugledni trgovac Hurem-aga. U mladim danima došao je u Carigrad, gdje je dovršio nauke i posvetio se profesorskom zvanju Predavanja je počeo na Skerderpašinoj džamiji u Kanlidži. Kasnije je prešao u sudsку struku. Služio je kao kadija u Jeruzalemu, Samu i Brusi, gdje je umro u 95. godini života 1084. (1673.). Sahranjen je pokraj Muradpašine džamije. U Brusi je o svom trošku popravio nekoliko džamija. Sin mu je Abdulbaki-ef., *munla* od Edrene, umro 1133. (1720.).

Ibrahim ef. Bistričanin rodom je iz Sarajeva. Učio je u zavičaju i Carigradu. Po svršetku nauka stupio je u halvetijski red i pridvorio se kod šeha Muslihudina iz Užica, koji ga je i zaredio za šeha. Vrativši se u Sarajevo sagradio je zaviju u kojoj je provodio skroman i pobožan život poštovan od pravaka i pučana sve do smrti 1070. (1659.). Živio je 120 godina, a sahranjen je kod careve džamije.

Ibrahim-han Sokolović sin glasovitog velikog vezira Mehmed-paše Visokoga i sultanije Ismihan. Kad se rodio više godina je skrivan jer nisu sultanije smjele imati muške djece. Kasnije se istom doznao za njega. Po svršetku nauka uzet je u dvor, gdje je brzo dotjerao do časti *kapudži-baša* (nadkomornik). Iz dvora je izšao kao *beglerbeg*. 1011. (1602.) postao je namjesnik u Diari Bekiru, a 1018. (1609.) premješten na Bosnu i nakon dvije godine svrgnut. 1030. (1620.) po drugi put je imenovan na Bosnu i nakon godinu uprave vratio se u Carigrad, gdje je umro 1032. (1622.) i sahranjen u očevu mu turbetu na Ejjubu. Sin mu je Mehmed-beg bio *deftermin*, umro od kuge 1077. (1666.). Ovoga sin Ali-beg 1107. (1695.) bio je vojnički dostojanstvenik, umro 1127. (1715.) od tifusa u 63. godini života. Ali-begov sin je Bahir Smail-beg, koji je kao upravitelj djedova vakuфа umro 1164. (1750.), bio je na glasu kao pjesnik i kaligraf. Njegov sin Ahmed-beg umro 1196. (1781.). Od loze Ibrahim-hanove spominje se još Halil-beg. umro 1222. (1807.), sahranjen kod turbeta Mehmed-pa-

še Visokoga. Kod njega su ukopani Mehmed-beg, umro 1224. (1809.) i Ahmed Rif'at-beg umro 1277. (1860.). Njihovih potomaka imade i sada u Carigradu, od kojih mi je poznat Hikmet-beg, činovnik u Visokoj Porti, za kojega je pošla moja daidžićna, kći Osman Mahzar-paše Čengića.

Ibrahim-paša Damad, sin Kiz Husein-paše Stočanina. Uzgojen ie u dvoru i postao *silahdar* 1115. (1703.). Kasnije je svrgnut i poslan u progonstvo, odakle je brzo pozvan natrag i imenovan vezirom u Šehrizuru. Kasnije je pašovao u Halepu, Erzirunm, Musulu i Diari Bekiru 1125. (1713.). Kad je bio po treći put namjesnik u Šehrizuru, oduzeta mu je vezirska čast i po drugi put je prognan 1127. (1715.), ali mu ie iste godine povraćena čast i on poslan za *muhafiza* u Inebaht (Lepanto). Iza toga pašovao je u više pokrajina. Kad je 1134. (1721.) po drugi put bio namjesnik u Erzirumu, imenovan je *saraskerom*. ali radi neuspjeha na bojnom polju bude svrgnut i određen u Ičili. Idući iz Tiflisa na određeno mjesto umre na putu 1136. (1723.). Zemni ostaci preneseni su mu u Erzirum i sahranjeni. Za njega je bila udata Emina, kćerka sultana Mustafe II Poznat je i kao dobar pjesnik i dobar stolist. Kao i otac mu veoma je volio šalu i duhovite dosjetke.

Ibrahim-paša Haznadar rodom je iz Nevesinja u Hercegovini. Po svršetku nauka stupio je u svitu Salih-paše Nevesinjca. Kad je ovaj postao veliki vezir, bio mu je *čehaja-paša*. 1055. (1645.) imenovao ga je namjesnikom u Bagdadu. Nakon pogibije Salih-paše 1057. (1647.) videći, da se ne može održati jer je novi veliki vezir bezobzirno uklanjao sve Salih-paštine prijatelje i pristaše, dobije u Bagdadu uza se jaku stranku. Pošto je mudro i pravedno postupao cijelo vrijeme svoga namjesnikovanja, stekao je u cijelom vilajetu sklonosti. Zato mu se priključe i mnogi prvaci iz pokrajine. Kad se video dosta jak, proglaši se nezavisnim o Carigradu, gdje bješe nastala prava anarhija,jenjičari nezadovoljni s njegovom upravom, otkazu mu poslušnost i prisile ga, da ostavi grad i da se s pristašama povuče u okolicu. Prikupivši dovoljan broj četa opsjedne Bagdad. Lukavi jenjičari videći da ne mogu odoljeli, posluže se varkom:izjave mu pokornost i predaju. Prostoduširi Ibrahim-paša povjeruje im i uniđe u grad s nekoliko pouzdanih ljudi. Po nagovoru vojvođe novog namjesnika jenjičari ga uhvate i bace u zatvor. Njegove pristaše saznavši za sudbinu Ibrahim-pašinu nastave opsjedanje, ali uzalud. Međutim stigne iz Carigrada *katal-ferman* i Ibrahim-paša bude pogubljen 1647.

Ibrahim-paša Memibegović Sarhoš (Gazi) sin je Gazi Mehmed-bega Memibegovića. Najprije ga u povijesti susrećemo s daidžom mu Lala Mehmed-pašom Sokolovićem, gdje godinama vojuje po Ugarskoj i Hrvatskoj. 1604. kao *sandžakbeg* od Ustendila bio je pod Budimom, kad ie Lala Mehmed Sokolović krunio Boczkaya i tom prilikom s 20,000 *akindžija*, većinom Bošnjaka i Hercegovaca, robio po Štajerskoj i Austriji. Usput je osvojio i Sombathely. 1621. nalazimo ga kao *beglerbega* na Bosni, ali je cijelo pašovanje proveo u Ugarskoj s bosanskom vojnom pomažući Betlena Gabora proti Austrijancima. Godina njegove smrti nije nam poznata. **Ibranim-paša Memibegović II.** Kad je Evlija Čelebi 1658. putovao po Bosni i Slavoniji, sastao se u Đakovu s Ibrahim-pašom Memibegovićem. Hvali ga kao darežljiva i vrla junaka. Grad Đakovo, veli, da je sagrađen u obliku peterokuta od

Šedadi cigle i opkopan nepristupnim hendekom. Usred grada bili su krasni dvori Memibegovića. 1658. nalazimo Ibrahim-pašu na Livanjskom polju kao *sandžaka* od Požege, odakle je s Meleć Ahmet-pašom išao u Dalmaciju da osveti poraz Mustafa-paše Tekelije. Kasnije 1667. bio je kratko vrijeme namjesnik na Bosni, gdje mu se izgubio trag.

Ibrahim paša Mostarac pravi je sin svoga zavičaja. Rijedak financijski talenat i poduzetan hercegovački duh dolazi u Carigrad, tu stupi u financijsku službu, i pomoću zemljaka i imenjaka Roznaimedž Ibrahim-efendije brzo se progurao do visoke časti. Kao defterdar edrenskog vilajeta 1042. (1632.) postao je *baš-defterdar* u Carigradu. Kad je 1046. (1636.) Turska zavojštila na Perziju, na naročitu želju velikog vezira Mehmed-paše morao je i on poći na vojnu. Vezir se u novčanoj oskudici dva-tri puta na njega obratio da mu pozajmi veću svotu novaca. Ne mogući se oduprijeti *defterdar* je to smogao, ali je znao, da će ovaj opet tražiti. Da izbjegne nepričici, smisli da napiše sultanu pismo, u kome mu razloži, da ima način, kako će državnu blagajnu snabdjeti novcem, ako ga imenuje velikim vezirom. Na nekakav način proturi to pismo sultanu u ruke. Sultan opremi to pismo velikom veziru na bojište, koji iz Erziruima pozva sebi *defterdara* i sa spahijskim agom Mehmedom 23. rebija l. dade ga pogubiti. Naima veli, da je bio čovjek na svome mjestu i vrijedan najvišeg dobrostanstva, samo je imao rđavu okolinu, koja mu je, hvaleći ga previše, vrat slomila. Naima dalje veli, da je jednom u krugu prijatelja kod večere pri povijedao kako su mu otac i braća izginula, a majka rađajući umrla i zašutio. S tim je htio reći, da ni on neće mirno umrijeti, i tako prorekao sebi smrt.

Ibrahim paša Novošeherlija kao *adžami-oglan* došao je u Carigrad, gdje se obrazovao u atmejdanskoj školi i kao *silahdar* primljen u dvor. 1579. stupio je u javnost kao aga jenjičarski, a dvije godine kasnije imenovan je *beglerbegom* od Rumelije. 1582. podignut je na vezirsku čast i opremljen u Egipat za namjesnika. 1585. pokorio je u Siriji Druze i uspostavio red i mir, a zatim se vratio u Carigrad, gdje se oženi sa sultanim Aišom i stupi u vezirsko vijeće kao III vezir, dok napokon 1595. postade veliki vezir. Tri puta je bio u toj časti i u njoj zauvijek zaklopio oči. Po sudu povjesničara bio je valjan vojskovoda i državnik, ali spletke na dvoru sprječile su mu razviti slobodno djelovanje za dobrobit države. Pečevi, Čelebi i Faizi upravo u zvijezde kuju njegov karakter navodeći više zgoda, u kojima se pokazao kao veledušan, darežljiv, plemenit, dobroćudan i milosrdan čovjek ne samo prema svojima već i prema neprijateljima. U svom rodnom mjestu Novom Šeheru kod Žepča sagradio je džamiju, pa u Kaniži, a bezistan u Osijeku.

Ibrahim paša Sivrić (Gabeljak) član ugledne porodice. Za vlaste Hercegovaca u državi i na dvoru imenovan je bosanskim namjesnikom g. 1057. (1646.). Iste godine okupio je bosansku vojsku i u Krčkom sandžaku osvojio Novograd, Biograd i više gradova oko mora, koje dade porušiti, jedino Novograd popravi i ostavi u njemu 500 pandura. Iduće godine navale Mlečani na krčki sandžak pa ga osvoje i odvedu starog Halil bega sandžaka krčkog sa svim stanovništvom u ropstvo. To u Carigradu upišu Ibrahim-paši u grijeh, koji se bio spremio da osveti taj poraz, pa ga premjeste u Silistru 1058. (1648.) gdje je iza toga i umro.

Ibrahim šejh, sin Timarhanov, unuk Hamzin, rodom je iz Bosne. Svršivši nauke u domovini pode po svijetu, da se upozna s glasovitim šehovima. Nakon dugogodišnjeg putovanja nekolike godine proboravi u Meki i Medini, odakle preseli u Kairo, gdje je ostao dulje vremena. Napisao je djelo *Mahrekatu'l-kulub* i više rasprava o misticizmu. Umro je u Halebu 900. (1494.).

Iffeti, pjesničko je ime člana pjesničke porodice Kerim-zade, a bilo mu je ime Mustafa. Otac mu je Rifdi, a djed Samii. Svojim darom i uzgojem odlikovao se u mладim danima među sinovima velikaša i istaknuo se ne samo svestranom naobrazbom nego i kao rijedak kaligraf talik-pisma. 1124. (1712.) podvrignuo se strogim ispitima i odmah imenovan profesorom na Galata Šaraj medresi. 1134. (1721.), kad je Šalim pisao *Teskiru*, bio je profesor na Jarhisar medresi u Carigradu. Šta je bilo s njime kasnije, ne znamo. Šalim ga hvali kao darovita pjesnika i čovjeka od riječi. On je kao i otac mu pjesnik rubaija.

Ilhami-baba rodom je iz Žepča. Bio je poznat po svoj Bosni i Hercegovini kao vidovit šeh. Spjevao je nekoliko pobožnih pjesama u hrvatskom jeziku. Pogubio ga je Dželal paša 1821.

Isa-beg Hranušić (Ovako ga zove Truhelka. Jireček dokazuje, da je Truhelka iz Krajišnik izkombinirao H r a n u š i c. Po usmenoj predaji Mutevelliija njegova vakufa u Skoplju zvao se Kotromanli (Kotromanić)). [Gazi] sin prvog bosanskog krajišnika Gazi Ishak-bega. Od 840-876. (1436-1470.) nalazimo ga gdje beguje u početka kao krajišnik, a kasnije kao sandžak u Bosni i Skoplju i ratuje po Srbiji i Ugarskoj. Poznat je kao dobar vojskovođa, junak i upravnik, ali najviše dolazi na glas kao osnovatelj Sarajeva. Uz veliki čarubani-saraj, po kome je kasnije prozvan cijeli grad, načinio je dva kupališta (muško i žensko), *musafirhanu* i džamiju, koju je kasnije poklonio sultan Patinu, kad je osvojio Bosnu. (To je Careva džamija, a prema njoj, s druge je strane Miljacke bio je saraj za karavane). Osim toga na Bendbaši je sagradio mlinicu od devet vitlova i više drugih zgrada, od kojih se kasnije razvilo Sarajevo. I u Skoplju (Oskupu) je sagradio veliku džamiju na očevo ime, koja je poznata pod imenom Ishakijja. Tu je podigao i mnogo drugih zgrada i to sve s cijelim pokretnim i nepokretnim

imetkom uvakufio za zadužbine u Sarajevu i Skoplju 866. (1461.). Nije nam poznato, kad je umro. Zadnji mu spomen nalazimo u dubrovačkom arhivu 8. veljače 1470, kao bosanskom sandžaku. Naime pod tim datumom sačuvano je Isa-begovo pismo radi ostavštine Braila Tesalovića. Kratko vrijeme iza toga bit će da je umro u Skoplju. Isa-beg nije samo veliki dobrotvor građana Sarajeva i Skoplja, nego i prvi nosilac istočne kulture u našim krajevima. Dubrovčani ga slave kao prijatelja, a on se dići svojim porijeklom i ističe u jednom pismu Petru Pavloviću svoje rodbinske veze s Kosaćama i Pavlovićima. U njegovoj sviti nalazimo i nemuslimane koje je slao po raznim poslovima kao Heraka Vraneša, Braila Stjepanovića, Živana Pripčinovića, Vlahu Svinjarevića...

Ishak-beg Hranušić (Kotromanić) posinak Paša Jiditbega, skopaljskog namjesnika, koji ga je po svoj prilici, zarobio, kad je 795. (1392.) provalio u Pavlovića zemlje i Hum, pa se s bogatim pljenom povratio u Skoplje. Kasnije ga je posinio i kod sultana mu isposlova ziamet. Poslije bitke kod Doboja, u kojoj je Ishak-beg predvodio turske pomoćne čete na prijedlog hercega Hrvoja i preporuku Paša Jiditova 818. ili 821. (1415. ili 1418.) sultan Mehmed I imenovao ga krajišnikom sa sjedištem u Foči. Nade koje su se u njega polagale ispunile su se izvan očekivanja. Mudro je upravljao s oslovenim krajevima na zadovoljstvo sultana i patarskih velikaša, koje je svakom prigodom pomagao u borbi protiv rimske propagandi i

madžarskoj naježdi. Koliko su oni poštivali Ishak-bega, vidi se iz činjenice, što ga spominju u poveljama uz sultana. Veliki vojvoda bosanskog kraljevstva i gospodar Huma, Podrinja... Sandalj Hranić piše: "Milošću božjom, velikog cara Mehmeda i vojvode Ishak bega..." Thuroczy uz Tvrta II. spominje i Ishak-bega kao kralja bosanskog. U ratovima između Kosače i Pavlovića bio je u savezu s prvim. Tom prigodom pripojio je svome sandžaku polovinu Travunije. Po smrti Paša Jiditova premješten je za namjesnika u Skoplje (Oskup) 831. (1427.), kako veli Ašikpaša-zade u svojoj povijesti, odakle je provaljivao u Brankovića zemlje i Ugarsku. 842. (1438.) išao je na Meku da obavi svetu dužnost, hadž. Kad se povratio, osvojio je Novo Brdo 843. (1439.). Iza toga nestaje Ishakbegu spomena u turskoj povijesti. Iste godine dubrovačko

vijeće u jednom naputku svojim poslanicima veli, da njegova sina Esbali-bega podsjetite na uspomenu pokojnog Paša Jidita i oca mu Ishaka. U tu vijest, da je Ishak-beg 843. (1439.) bio mrtav, ne možemo posumnjati, jer su Dubrovčani preko svojih agenata bili dobro upućeni u sve, što se oko njih događalo. Osim toga je anakronizam identificirati Ishak-bega s Ishak-pašom, koji se tek 1483. kao veliki vezir povlači u mir i živi još nekoliko godina.

Ishak-beg Kraljević (Kraljoglu) sin bosanskog kralja Tomaša i Katarine, kćeri hercega Stjepana. Zagonetna smrt kralja Tomaša 866. (1461.) urodi građanskim ratom za prijestolje, koji Ishak pašu dovede u Bosnu, da uspostavi red i mir. Tom prigodom pade mu u ruke dvoje kraljeve djece i to: Sigismund i Katarina, koje u Sarajevu prevede na islam i odvede sa sobom u Carigrad. Šta je bilo s Katarinom, ne zna se, dok Sigismunda nalazimo u turskoj povijesti pod imenom Kraloglu Ishak-bega. 893. (1488.) u bici kod Farsusa razbiju Egipćani tursku vojsku. Tom prigodom nastradaše dva naša zemljaka, dva carska zeta, Ahmed-paša Hercegović, koji pade u ropstvo, a Ferhad-beg, otac Gazi Husrev-begov nađe smrt. Taj se poraz upisuje u grijeh anadolskim sandžacima i beglerbegu Karađoz-paši. Sultan naredi da se svi dovedu u Carigrad i stave u zatvor. Među njima je bio Kraloglu Ishak-beg kao sandžak od Karasi. Karađoz-paša kao glavni krivac plati glavom, a ostali budu otpušteni iz državne službe. Kasnije o njemu nema nikakovih vijesti.

Ishak paša Gazi je s naše gore list. Među ratnim zarobljenicima došao je u dvor i svratio na se pažnju Murata II., koji ga je uzeo sebi za savjetnika i vezira. U ratovima i drugim poslovima Ishak-pašino mišljenje je za njega bilo mjerodavno. Staviše kad se odrekao prijestolja i povukao u Magneziju, poveo ga je sa sobom, da mu bude i u miru drug. Kad se opet vratio u Edrenu i zasjeo na prijestolje, imenovao ga je svojim vezirom. Iza smrti Muratove služio je kao namjesnik u više pokrajina. Vele da je bio namjesnik i na Bosni, ali nigdje ne stoji, koje godine. Muvekit donekle bilježi vijest da je iza smrti Tomaševe skopaljski namjesnik Ishak 865. (1461.) na poziv kraljice Katarine došao u Bosnu, da rješi spor oko prijestolja i spriječi građanski rat i da je tom prilikom dvoje kraljevske djece u Sarajevu preveo na islam i odveo ih sobom u Carigrad. U to doba ne nalazimo nijednog istaknutog Ishaka osim Ishak-paše. Taj pohod može biti da je dao povoda da ga uvrste među bosanske namjesnike. Od toga doba nalazimo Ishak-pašu kao vezira u Visokoj Porti sve do imenovanja velikim vezirom 872. (1467.). Nakon pet godina morao je ustupiti stolicu Mahmud-paši Abogoviću. 886. (1481.) kad je umro Mehmed II Fatih, bio je muhafiz Carigrada. Na opću želju naroda i vojske novi sultan Bajezid II imenuje ga velikim vezirom. No, radi starosti nakon dvije godine povuče se u mir. Kao mirovinu dobio je salanički sandžak, gdje je umro 890. (1485.). Kod Ishak-bega Hranušića spomenuto je da je zabluda što ga identificiraju s Ishak-pašom, jer je to očit anahronizam. Kad je Ishak-beg, Paša Jiditov posinak, bio imenovan bosanskim krajšnikom 818. (1415.), moralno mu je biti najmanje trideset godina. To nam dokazuju i druge okolnosti, kao naprimjer da mu je sin Raša-beg pao kao četovoda u sužanjstvo Đurđa Brankovića 830. (1426.). Da je Ishak-paša, koji umire 890. (1485.), tada

mogao imati sina da predvodi čete u neprijateljsku zemlju, nije shvatljiva jer je to velik razmak vremena.

Jahja-ef-Bosnevi spominje se kao pjesnik za vlade Murada III. Pripadao je nekom derviškom redu, jer se spominje u jednoj šehovskoj dovi, u kojoj se kaže, da mu je grob u Loznicu. Esad-ef. Kulović mi je kazivao, da je on negdje našao, da je Jahja el-Bosnevi rodom iz Taslidže (Plevalja).

Jahja paša u vrijeme sultana Mehmeda II došao je u dvor, odakle je izšao 885. (1490.) kao bosanski beg. Iduće godine postao je beglerbeg od Rumelije. Kasnije je pašovao u više pokrajina. 907. (1501.) po drugi put ga nalazimo na Bosni. Iste godine postao je carski zet, a 910. (1504.) vezir. Umro je 912. (1506.). Spominje se kao osvojitelj mnogih gradova i palanaka, i osnivač brojnih zadužbina. I u Sarajevu sagradio je lijepu džamiju i ostavio joj zadužbinu. Sinovi su mu glasovite gazije Mehmed-paša, Bali-beg i Ahmed-beg, koji su ugazili u krv stotini hiljada dušmana.

Jusri je pjesničko ime Bošnjaka Ahmed-ef., koji je rođen 1046. (1636.). Otac mu je Mustafa-aga, poznat pod imenom Čolbaša. Po svršetku nauka postao je profesor u 20. godini života položivši ispite s odličnim uspjehom pred šehislammom Minkari-zade. 1099. (1688.) imenovan je munlom u Filipoopolju s naslovom od Damaska. 1105. (1693.) umro je kao munla u Samu i zakopan kod Salihije.

Jusuf-paša Musahib bio je najprije u sviti Mustafa-age Armena, a kad je ovaj pogubljen, stupio je u dvorsku službu. 1053. (1643.) postao je *silahdar*, a odmah iza toga II vezir i carski savjetnik. Kasnije godinu imenovan je *kapetan-pašom* i *serdarom* na Kreti, gdje je osvojio utvrđeni grad Hanju. 1055. (1645.) bude pogubljen, što nije sultanu donio blaga iz osvojenoga grada. Taj čin suludog sultana Ibrahima svakome se ogadio i bio je jedan od glavnih povoda njegovu svrgnuću i pogibiji. Na putu Selimije je pokopan. Uza svu svoju mladost bio je odličan državnik i vojskovođa. Iza njega je ostao sin mu Ahmed beg, koji je uz njega sahranjen.

Kaimi Hasan-ef. rodom je iz Sarajeva. U mладim danima otišao je u Sofiju i pridvorio se kod šeha Muslihuddina Užičanina. Kad je uzeo *idžazet na iršad*, vratio se u zavičaj i postao šeh u Sinanovoj tekiji. Radi nečega zavadi se sa Sarajlijama i ode u Zvornik gdje se stalno nastani. Tu je umro 1091. (1680.). Iza njega je ostao divan pjesama većinom nabožnih (*ilahijat*) i *Varidat o ilmu'l-džifru* (jedan razred astrologije). Sačuvalo se od njega i pjesama na narodnom jeziku.

Kudsi je rodom Mostarac. Učio je u Carigradu. Kako se vidi iz poslanice, koju je spremio jednom prijatelju u Mostar, bio je vrstan pjesnik. Poslanica je puna živog humora. U njoj apostrofira više prvaka i pjesnika mostarskih. Poslanica je iz g. 1150. (1737.).

Kurd-beg Sokolović sin velikog vezira Mehmed-paše Visokoga. Pod Sigmatom s bratom Gazi Hasan-pašom predveo je vojsku sultana Sulejmanu. Dvije godine kasnije 974. (1566.) umro je u cvijetu mladosti.

Kurd beg Sokolović, sin vezira Deli Husrev-paše, bio je ponosit i bahat vitez, koji je imao svitu od hiljadu konjanika, kako se kaže, sve u srebru i u suhu zlatu. Selim II, nasljednik prijestolja, dulje vremena mu je bio drug. Kasnije je bio san-

džakbeg u Nikdi i Satedu. Jednom prilikom, kad je Selim bio u Halepu, priredio mu je takovu paradu sa svojom pratnjom, da je carević od čuda ostao zapanjen. Umro je za carevanja Selima II oko 980. (1572.). Kad je sultan čuo za njegovu smrt, veoma ga je žalio i vele, da je rekao: "Dok Kurd-beg nije došao u moju svitu, nisam znao, kako se vitezovi odijevaju, kojne rahtovima opremaju i na njima bahato jašu".

Ledunni je pjesničko ime Mustafa-ef. Bošnjaka. Svršivši nauke zaputio se po svijetu i proputovao središnju Aziju i Tursku. Prigodom boravka u Teheranu došao je sa šahom u dodir i u njegovoj prisutnosti se natjecao s perzijskim pjesnicima. Napokon se vratio u Carigrad i stupio u carsku kancelariju kao činovnik. Kasnije ga nalazimo na Krimu kod Giraj-hana, a najposlije kod rumunjskog vojvode Skarlet-oglu kao *divan-efendiju*. Mjeseca šabana 1128. (1715.) provali austrijska vojska nenadano u Rumunjsku, pa zarobi vojvodu s cijelom svitom i odvede ga u Ugarsku. Među ostatim zarobljenicima bio je i Ledunni. Oslobodivši se iz sužanstva vratio se u Carigrad i postao tajnik u dvorskoj kancelariji. Kao poslanik išao je po drugi put u Perziju. Umro je u Carigradu 1133. (1720.). Napisao je komentar glasovito me mističnom djelu *Mesnevi* i ostavio dosta lijepu zbirku perzijskih i turskih pjesama.

Mahir je pjesničko ime Abdullah-ef. Bošnjaka. Otac mu je šeh Hadži Bešir, djed Muhjuddin, a pradjed Velijuddin. Rodio se 1059. (1649.). Pripravne je nauke slušao kod oca, a visoke kod zemljaka Mehmed ef. Šaban-zade, kod koga je također bio mulazim, kad je predavao na Sulejmaniji. S njim je išao i na Čabu. Vrativši se u Carigrad odluči se posvetiti profesorskom staležu, ali bosanski ponos i prirođena bahatost u ulmanskim krugovima izazovu proti njemu cijelu hajku, pa ne mogne dobiti profesorsko mjesto. Nato se potegne u mir, pa počne pjevati slavospjeve prijestolonasljedniku Mustafi II i slati mu zagonetke, vješto sastavljenje, da se zabavlja rješavanjem. Kad je Mustafa zasio na prijestolje sjetio se Mahira i naredio da mu se odmah dade profesorsko mjesto. 1106. (1684.) nalazimo ga na Sachnu, a 1109. (1687.) na Sulejmaniji. Iste godine postao je muftija i kadija u Salaniku; dvije godine kasnije premješten je u Galatu s naslovom *od Edrene*. 1115. (1703.) dobio je *arpaluk* Bigu. Sa smrću sultana Mustafe nastaju progonstva za Mahira. Da ga odstrane iz Carigrada imenuju ga kadijom u Meku. Sav trud da ostane u Carigradu ostao mu je uzaludan. Nakon dvije godine dobio je arpaluk na otoku Rodu pod uvjetom da ne smije doći u Carigrad. Umro je kao kadija u Ajnitabu mjeseca šabana 1122. (1710.). Njegovi biografi Seichi, Safai i Šalim hvale ga kao vrsna pjesnika i učenjaka, koji je imao osobito lijep stil. Ostavio je potpun divan pjesama.

Mahmud Bedruddln-ef. rodom iz Sarajeva. Nauke je slušao u domovini i Carigradu. Po svršetku tih postao je profesor na medresi Mahmud paše Abogovića u Haskovu (Hask-dju). Kasnije je stopio u svitu Mehmed-paše Sokolovića i došao na glas pod imenom *Sokolu-hadžesi* (Sokolovićev učitelj). Sa Sulejmanije imenovan je vrhovnim sudijom za Egipt 974. (1566.), gdje je i umro 977. (1569.). Kao profesor, učenjak i sudija uživao je lijep glas među suvremenici-

ma. **Mahmud-ef.**, u učenom svijetu poznat pod imenom Bejazi-zade damadi, rodom je iz Mostara. Otac mu Halilaga bio je po zvanju spahijski. Početne nauke učio je u zavičaju, a visoke u Carigradu kod Nevesinjca Šaban-efendije Velagića. Predavao je na više odličnih medresa u Carigradu i sa Sulejmanije imenovan je *munlom* u Halepu 1099. (1687.), gdje je iste godine umro. Nadaleko je bio na glasu kao učenjak, poglavito u retorici i islamskom pravu. O retorici je napisao djelo *Elbedijje* (O tropima i figurama) i komentirao Munla Džamiju do *Mensubata*.

Mahmud naša Bošnjak po svoj prilici rodom iz Kliskog sandžaka. Najprije ga srećemo kao dvorjanika kod Gjuzeldže Mehmed-paše (umro 943/1536.). Kasnije je stupio u svitu misirskega namjesnika Davud-paše i bio mu *haznadar*. Kad je Davud-paša svrgnut, ostao je u Misiru kao *muteferika* i s vremenom se progurao u časti među ugledne misirske begove. 968. (1560.) imenovan je namjesnikom u Jemenu, odakle je 973. (1565.) premješten u Misir. Tu su begovi osjetili teške udarce njegove vlade. 975. (1567.) prigodom neke svečanosti pogodilo ga je puščano tane i ubilo. Misli se da je na njega iz osvete počinjen atentat. Kažu da je bio vještak u intrigiranju i da nije birao sredstava da dođe do cilja. U jednoj staroj zbirci našao sam ovaj kronogram njegove pogibije koji glasi:
*Hep papasler išidub Mahmud naša uldugjun
Mejjitin čikarmaga hep džutnlesi oldi revan
Geldiler kim gjuturub makberesina kojaler:
Petko, Dordo, Nikola ve hem Dimitri, hem Jovan,
Baši udžuna geluben agladiler derdile.
Marko, Dujrno ve Mihael, Petar, Pejo i Stojan,
Džem idup hajli nasara didiler tarifa un i :
"Hodi vamo, ej pope, umrli Rajko Radovan!"*

To u prijevodu glasi:

Kad su svi popovi čuli da je Mahmud-paša umro dođoše da nose mrtvaca. Došli su da ga nose i polože u raku Petko, Đordjo, Nikola, Dimitrije i Jovan. Više njegove glave došli su i od jada plakali Marko, Dujmo, Mihael, Petar, Pejo i Stojan. Skupivši se mnogo kršćana sastaviše mu kronogram: 'Hodi amo, o pope, umrli Rajko Radovane!' Taj sarkastični kronogram pjevao je sigurno koji njegov zemljak i protivnik. Karakteristično je kako su se naši ljudi i u ona vremenu među se napadali i jedni drugimu predbacivali nedavno kršćansko porijeklo.

Mahmud-paša Hrvat (Veli sveti) stoji na čelu svima vezirima, učenjacima i pjesnicima iz naših krajeva. Svi suvremeni i kasniji turski historici vele da je rodom Hrvat. Najkritičniji turski historik XVI. stoljeća, Aali veli da je Mahmud-paša označivao Kruševac kao rodno mjesto, ali misli da je on to kazivao da zabaci trag, jer su za njegova vezirovanja serhatski (bosanski) velikaši s Carigradom svaki čas imali posla, pa da ga ne napastuju kao zemljaka. On je kao dječak pao u sužanjstvo nekakovu Mehmed-agi, koji nije znao ni čitati ni pisati. Kad se saznao da je član odlična roda darovao ga je sultanu Muratu, a sultan svome nasljedniku prijestolja Mehmedu, kome je bio vršnjak po godinama i jednak po uzrastu. S njim je zajedno učio i postigao visoku naobrazbu. Kad je mladi carević pošao u Magneziju za namjesnika poveo ga je sa sobom kao pečatnika (*muhurdara*), a kad je 855. (1451.) zasjeo na prijestolje osmanlijskih careva, imenovao ga je *beglerbegom* od

Rumelije. Iza osvojenja Carigrada 857. (1453.) postao je veliki vezir. Spletkama Rum Mehmed-paše bude svrgnut 872. (1467.) i imenovan *kapetan-pašom*. 877. (1472.) opet bude imenovan velikim vezirom, ali dvorska klika, koja bješe preotela mah, brzo ga potisnu u kraj i prigodom smrti carevića Mustafe uhvati zgodu i obijedi ga kod sentimentalnog sultana kao začetnika smrti Mustafine. Strpan u Jedi-kule prema jednoj vijesti sam je učinio samoubijstvo prezavši žile na lijevoj ruci, a prema drugim vijestima pogubljen je od ruke dželata 3. rebija II. 879. (18. kolovoza 1474.). Zakopan je kod njegove džamije u posebnom turbetu.

Ovdje se ne možemo upuštati ni u kratak prikaz života ovoga velikog Bošnjaka, jer bi se o njemu kao državniku, zakonodavcu, vojskovodi, pjesniku i meceni književnika dalo napisati više nego i o jednom veziru u turskoj povjesnici. Cijeli niz učenih i zabavnih djela posvećeno je njegovu imenu. Osim toga bi se mogla sakupiti oveća zbirka slavospjeva njemu u čast. Još u XI. stoljeću po Hidžri savijen je cijeli ciklus legenda oko njegove glave i prišiven mu uz ime počasnii naslov *veli* (svetac), koji se daje samo velikim šehovima. Biograf pjesnika Sehi kaže da iz njegova turbeta narod nosi zemlju kao lijek od groznice. Iza njega je ostao cijeli divan pjesama pod pjesničkim imenom Adni (Edenski). Sagradio je džamije i medrese u Carigradu, Sofiji i Haskovu.

Mahmud paša (Zal) rodom je iz Bosne. U dvoru je uzgojen i za nekakovn uslugu od Sulejmana prozvan Žalom (glasoviti perzijski junak) i odlikovan dvorskim dostojanstvom 960. (1552.). Iz dvora je imenovan *kupidžibašom*, a malo zatim *beglerbegom od Halepa*. 972. (1564.) postao je *beglerbeg od Anadola*. U 975. (1567.) promaknut na čast vezira u Visokoj Porti. Iste godine oženio se sultanjom Šahom, kćeri Selima II. Umro je u šabanu 988. (1580.) jedan dani on i žena mu i oboje zajedno sahranjeno u jednom turbetu na Ejjubu, gdje je još za života sagradio džamiju i medresu. Sin mu je Mehmed paša.

Medžazi rodom je Mostarac. Rado je u pjesme trpao rijetke i zvučne riječi. Sve mu pjesme vrve metaforama i zakučastim poredbama, zato je sigurno i uzeo to pjesničko ime. Umro je 1019. (1610.).

Mehmed beg Filipović, 980. (1572.) kanonik zagrebačkog Kaptola Franjo Filipović skupi nešto vojske i krene na Novi da ga osvoji. Kliski sandžak Ferhad-beg Sokolović i hercegovački sandžak Sinan-beg Boljanić dočekaju ga kod grada Ivanića i potuku do nogu. Više od 1000 njegovih vojnika ostalo je na bojnom polju, a 300 palo u sužanstvo, medu njima i

vojskovođa Kanonik Filipović. On je u Livnu prešao na islam i dobio ime Mehmed. Kao zijamet dat mu je Glamoč, odakle je godinama uznemirivao susjedne gradove i mnogo zasluga stekao kao dobar musliman za proširenje bosanske granice. Od njega vuku lozu bezi Filipovići, koji su se razgranali po kliskom sandžaku. Sada ih ima dosta u Ključu. Jedan od njih oženio se Čengićkom sa Zagorja, od koga vuku lozu zatarski Filipovići. Kad je umro, nije poznato.

Mehmed-beg Hranušić (Gazi) sin Gazi Isa-begov. Begovao je na Hercegovini, a na Bosni 889. (1484.). U Bistriku je sagradio džamiju, za koju je uvakufio više dućana u Sarajevu i selo Gnojnice kod Mostara. Umro jeiza 921. (1515.).

Mehmed-beg Mehmedpašić-Grbavica, bio je zajim i član stare porodice iz Grbave, koja se otuda iselila i nastanila u Sarajevu. Hećim-ogli Ali-paša veoma ga je volio i za svojih vezirovanja u Bosni uvijek kod sebe držao i na vojne vodio. On mu je bio savjetnik u svemu. Umro je na svome zaseoku u Grbavici kod Sarajeva 1159. (1746.) i zakopan preko puta malte u polju Sarajevskom. Do nedavna vidjeli su mu se i nišani. Sada ih nema.

Mehmed-beg Rizvanbegović (Hadži), zvani Hadžun, sin Zulfikar-kapetana Stolačkoga, a stariji brat Ali-pašin. Pošto je bio naprasite čudi kao mladić došao je s ocem u sukob i posao u svijet. Čuvši za zemljaka Ahmed-pašu Džezzara, koji je tada vladao u Siriji, zaputi se tamo i stupi u njegovu svitu. Tu je ostao više godina i odatile išao na Ćabu. Videći Džezzar u njemu *pehlivanu*, koji bi mu danas-sutra mogao biti opasan, otpusti ga iz službe. Odatile ode u Carograd gdje je ostao tri godine. Napokon mu dodija potucanje pa se povrati u domovinu i pokori ocu. Zulfikar-kapetan videći u sinovima nemirne duhove odreće se kapetanije u korist dvojice starijih sinova, pa Stolac dade Mustaj-begu, a Hutovo s okolišnim selima Hađunu. To je bilo početkom XIX. stoljeća. Hadžun je utvrdio Hutovo odakle je kao sredovječni vitez gospodovao okolicom sve do smrti 1831. Kad su Husejn-kapetanove cete opsjedale stolački grad, sunu Hadžunu u glavu, da bi se mogao dokopati stolačke kapetanije, pa s neprijateljima navalili na brata Ali-agu i pogibe kod opsade.

Mehmed-ef. Kassam rodom je Tešnjak. Visoke je nauke slušao u Carigradu i bio *mulazim* kod šehislama Minkari-zade. Predavao je na velikoj medresi uz Aja Sofiju, zatim na Sulejmanovu *Daru'l-hadisu* 1091. (1680.). 1093. (1682.) imenovan je *munlom* u Šamu, a kasnije je bio *munla* u Meki. Umro je 1104. (1692.) u Ušćudaru na vlastitom zaseoku Čenčal.

Jasno da ovaj pregled ne može biti potpun niti (sve)obuhvatan ni u kojem smislu, ni poimenično ni po bilo kojem kategorijalnom osnovu. Doslovno je nemoguće spomenuti sve znamenite Bošnjake koji su na ovaj ili onaj način ostavili trag u vlastitoj i historiji drugih naroda. Nismo spomenuli čuvenog osnivača univerziteta al-Azhar, Dževhera, ni najboljeg komentatora Mesnevije, Ahmeda Sudija Čajničanina, ni jedinog pjesnika Osmanskog sultanata koji je dva puta recitirao svoje stihove kraj Ka'be, Sabita Užičanina, ni Bošnjaka Sufija Husejna Lamekanija (Lazemanija), ni Sejjida Fadil-pašu Šerifovića, bosanskog namjesnika i iznimno talentiranog pjesnika, ni... No, nadati se da ćemo u bliskoj budućnosti, možda u "Beharu" imati priliku svakom od njih posvetiti više pažnje, vremena i prostora.

Bereketom spomenutih i nespomenutih velikana.

INTERVJU

Šejh Edin Urjan Kukavica

**LJUBAV NEMA VJERU,
A VJERA JE LJUBAV U
NAJČIŠĆEM OBLIKU**

Razgovarao: Filip Mursel Begović

Ako netko želi biti profesor na Fakultetu islamskih nauka i podučavati mlade imame, znano je, prije toga mora završiti isti taj fakultet i dobiti diplomu, zatim magisterij, pa doktorat. Kakve diplome dobivaju šejhovi? Nekima je čudno da, primjerice, neki zanatlija, može postati šejhom i "uzeti si za pravo" da vodi i upućuje jednog fakultetskog profesora.

Ne želeći nikoga omalovažiti ni podcjeniti, imenovanja i postavljenja u *tarikatu* unekoliko se razlikuje od drugih domena i sfera učenja i znanja. U najkraćem, budući šejh prije svega mora biti derviš, u *hizmetu* potpunom šejhu koji ga odgaja, obrazuje, provjerava i s vremenom temeljem derviševog osobnog zalađanja stepenuje. Izvanjski uvjeti u smislu 'pravila' (podrobno poznавanje šeri'ata, određene džuzove, sure i ajete Kur'ana Časnog, sunnet Allahovog Poslanika (s.a.v.a.), mora poznavati historiju i suštinu tesavvufa i tarikata, *silsile*...) postoje i mogu se naći u mnogim knjigama tačno navedene i svako koga to zanima može to naći i pročitati. Isto vrijedi i za unutarnja 'pravila' koja se odnose na moralni lik i djelo šejha, njegov *ahlak*, *adab* i *amel*... Šejh koji imenuje (ili ovlasti) svoga nasljednika veoma dobro zna da ta osoba ispunjava 'formalne' – izvanjske i unutarnje zahtjeve i uvjete.

Najvažnije – prije i poslije svega – činjenica kojom se ovo imenovanje razlikuje od dobivanja diplome na fakultetu jeste da to imenovanje (potvrda) dolazi iz gajba (*manevijata*), odnosno da budem potpuno otvoren, Allah, Uzvišeni, određuje ko treba i ko će biti šejh – svako ne može biti šejh – jer je to iznimno odgovorna dužnost. Nije mala stvar uzeti nečiju dušu na svoju i za tu osobu odgovarati pred Bogom, Uzvišenim. Dakle, nekim redoslijedom, 'na prijedlog' šejha velikim duhovnim pravcima u *silsili* – neprekinitom lancu šejhova do Imama Alija (s.a.) i Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.), u snu (*rujal*) saopćava se uzvratna zapovijed, te šejh imenovanjem novog šejha u stvari izvršava zapovijest i javno (ponekad tajno) *obejani* dopuštenje koje je dobio od Uzvišenog Gospodara. Općenito to su dvije skupine uvjeta (1)

izvanjski i unutarnji i (2) saglasnost *silsile* i odobrenje Allaha, Uzvišenog; neko može zadovoljavati i ispunjavati sve 'formalne' uvjete, ali bez *odobrenja* nema ni šejha; tek uz *odobrenje* imate 'proizvedenog' i imenovanog šejha.

Šejh ste nakšibendijskog i rifajiskog tarikata (derviškog reda), sa tri hilafeta. Možete li čitateljima «Behara» objasniti kako se to može biti šejhom u vašem slučaju dva tarikatska puta (a ima šejhova s više) i da li se i koliko se oni međusobno razlikuju?

Tarikatski, naime *duhovni Put* je jedan, jer je Cilj Jedan. Iz pozicije derviša, njemu uopće ne bi trebalo biti važno koliko njegov šejh ima tarikata ili *hilafeta*. Historija svjedoči ogromnom broju iznimno velikih duhovnih stožera koji su bili šejhovi 'samo' jednog tarikata. U konačnici gotovo svi Pirovi – osnivači i utemeljitelji tarikata bili su šejhovi jednog tarikata – svog, a sa druge strane – duhovno – bili su šejhovi svih do tada postojećih i budućih tarikata. Pravila ponašanja u tarikatu definirana su *sunnetom* Allahovog Poslanika (s.a.v.a.), odgojni metodi i sredstva u svim tarikatima su isti, Cilj – rekli smo – Jedan; prema tome iz perspektive sljedbenika: on je taj koji šejha traži, nalazi, daje mu bejat, prihvata njegovo vođenje... ne razmišljajući pritom koliko taj šejh ima *hilafeta*, odnosno koliko tarikata je šejh. Veza između šejha i derviša je osobna, individualna, privatna... broj *hilafeta* tu nema nikakvu ulogu.

viša i vodstvo šejhova u suvremenom dobu, naspram onog vaka o kojem čitamo u klasičnim sufijskim knjigama?

Odnos težine izazova sasvim sigurno je isti bez obzira na stoljeće u kojem živimo; prednosti ili olakšavajuće okolnosti i/ili mahane ili otežavajuće okolnosti izbalansirane su Allahovom Milošcu, danas kao i u prošlosti, jer da nije tako moglo bi se postaviti nekoliko ozbiljnih doktrinarnih pitanja. Stvorenska predodređenost duše, objavom Kur'ana Časnog, potvrđujući prethodne objave, definira se kao praiskonska, istovrsna i nepromjenjiva. U tom smislu, ponovit ću, i danas je cilj svakog derviša isti kao i u bilo kojem vremenu koje nam je prethodilo i onom koje slijedi poslije nas sve do Dana Velikog Suda. Allah, Uzvišeni, stvorio nas je u vremenu u kojem možemo učiniti najviše i najbolje za sebe, te nisam pobornik stava da se neko vrijeme nazi-

Pravila ponašanja u tarikatu definirana su *sunnetom* Allahovog Poslanika (s.a.v.a.), odgojni metodi i sredstva u svim tarikatima su isti, Cilj – rekli smo – Jedan; prema tome iz perspektive sljedbenika: on je taj koji šejha traži, nalazi, daje mu bejat, prihvata njegovo vođenje... ne razmišljajući pritom koliko taj šejh ima *hilafeta*, odnosno koliko tarikata je šejh. Veza između šejha i derviša je osobna, individualna, privatna... broj *hilafeta* tu nema nikakvu ulogu.

Ijitelji tarikata bili su šejhovi jednog tarikata – svog, a sa druge strane – duhovno – bili su šejhovi svih do tada postojećih i budućih tarikata. Pravila ponašanja u tarikatu definirana su *sunnetom* Allahovog Poslanika (s.a.v.a.), odgojni metodi i sredstva u svim tarikatima su isti, Cilj – rekli smo – Jedan; prema tome iz perspektive sljedbenika: on je taj koji šejha traži, nalazi, daje mu bejat, prihvata njegovo vođenje... ne razmišljajući pritom koliko taj šejh ima *hilafeta*, odnosno koliko tarikata je šejh. Veza između šejha i derviša je osobna, individualna, privatna... broj *hilafeta* tu nema nikakvu ulogu.

Kao brižni proučavatelj i rizničar povijesti sufizma, čini mi se posebno na području Bosne i Hercegovine, možete li nam usporediti derviše nekad i danas, ali isto tako i šejhove nekad i danas? Koliko se razlikuje odgoj der-

va težim ili lakšim. Svako poređenje neminovno vodi usporedbi i zaključcima da je nešto bilo bolje i/ili lakše ili obrnuto teže i/ili lošije; takve usporedbe zarad boljeg napredovanja na Putu po svaku cijenu treba izbjegavati, jer ćemo vrijeme provoditi tražeći opravdanja za svoje propuste, umjesto rada na njihovom otklanjanju i ispravljanju, a to nikako ne vodi napretku. Ljudi koji vole čitati neka čitaju klasična djela, na izvornom jeziku ili pak prijevode provjerenih prevodilaca, a preporuke i upute neka primjenjuju u praksi najbolje što mogu koristeći ono što imaju u vremenu u kojem žive; a ljudi koji odaberu slijediti šejha, odabrali su lakši put, neka slušaju njegove zapovijesti, naloge i zabrane i neka samo od njega uče. Knjige su uvijek bile i samo su sredstvo na Putu kojeg ste, kao derviš, izabrali. Ne dozvolite sebi, jer to je na vašu štetu, da nakon pet, deset, hiljadu...

Ne dozvolite sebi, jer to je na vašu štetu, da nakon pet, deset, hiljadu... pročitanih knjiga umislite da vam šejh nije ni potreban, jer u knjigama 'sve piše'. Ne piše! U najznačajnijih djelima klasičnog razdoblja sufizma, u svim tarikatskim 'priručnicima', u svim zbirkama mudrosti tesavvufskih velikana, na najvažnijim mjestima umjesto zaključaka piše, 'fesellu ehlu'l zikr' – pitajte one koji zikr čine! Nadalje, nemojte nikada zaboraviti, prvo – svi klasični autori imali su svoje šejhove i kasnije su i sami postajali šejhovima, drugo – svoja su najznačajnija djela napisali u zrełom dobu, mogli bismo reći i u poznjem dobu svoga života, najznačajnije – nakon što su prošli *sejr-i suluk* (duhovni Put) – te je izravna primjena njihovih životnih zaključaka, a što početnici obično čine ili nastoje da čine – nemoguća.

pročitanih knjiga umislite da vam šejh nije ni potreban, jer u knjigama 'sve piše'. Ne piše! U najznačajnijih djelima klasičnog razdoblja sufizma, u svim tarikatskim 'priručnicima', u svim zbirkama mudrosti tesavvufskih velikana, na najvažnijim mjestima umjesto zaključaka piše, 'fesellu ehlu'l zikr' – pitajte one koji zikr čine! Nadalje, nemojte nikada zaboraviti, prvo – svi klasični autori imali su svoje šejhove i kasnije su i sami postajali šejhovima, drugo – svoja su najznačajnija djela napisali u zrełom dobu, mogli bismo reći i u poznjem dobu svoga života, najznačajnije – nakon što su prošli *sejr-i suluk* (duhovni Put) – te je izravna primjena njihovih životnih zaključaka, a što početnici obično čine ili nastoje da čine – nemoguća.

Osim što ste prevoditelj, vi ste i pisac te upravo završavate knjige o tri značajna sufiska velikana iz Bosne. Riječ je o Sirri-babi, Ilhami-babi i Kaimibabi. Omiljeno u čitatelja djelo "Ilhamijin put u smrt" Rešada Kadića, po nekima, robuje vremenu u kojem je pisano, dakle komunizmu, te je moral platiti danak u vidu opreznosti samog stvaraoca. Vi nemate problema kao spomenuti pisac. Koja ćete nerasvijetljena mjesta o životu i dje-lovanju ovih sufija otkriti čitateljstvu?

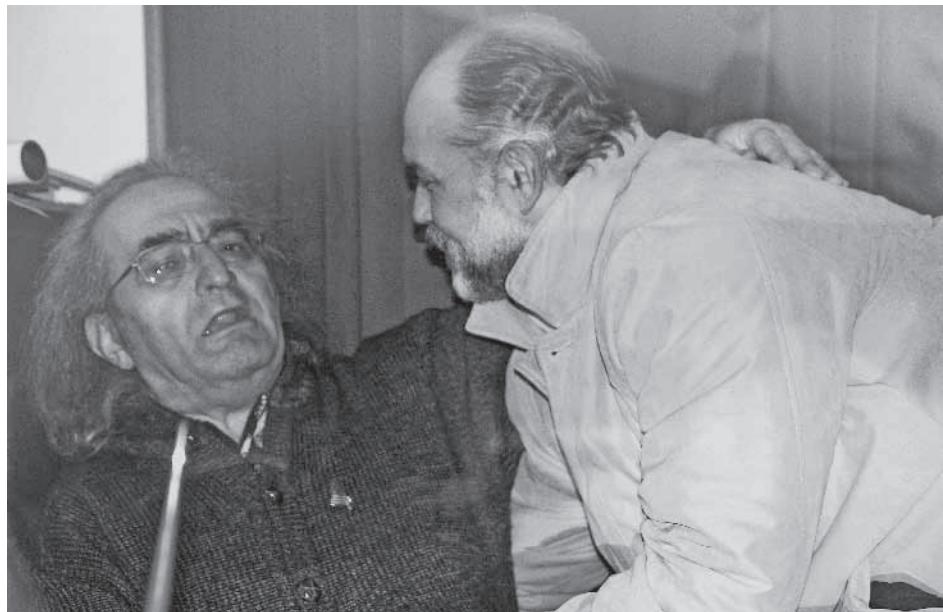
- ...I Abdullahu Bosneviyu, Šarihu'l Fususu, Ahmedu Sudiju, Šarihu'l Mesnevi, Ibrahimu Bistrigiji i Husejnu Lamekaniju... Kad god mi postave ovakvo pitanje pomalo drsko odgovorim, 'pa, da sam mogao sve strpati u dvije-tri rečenice,

zar bih pisao cijelu knjigu? Navedena sedmerica šejhova različitih tarikata – nakšbendijskog, kadirijskog, halvetijskog, mevlevijskog i bajramijskog – imaju nekoliko zajedničkih karakteristika, naime, svi su Bošnjaci, svi su dosegli vrhunac duhovnog Puta, pa ako hoćete i evlijaluka i, ni o jednom (osim trojice koje ste Vi spomenuli) se ne zna puno više od imena i ograničene nekolicine podataka, više iz predaje nego iz faktografije. Osjetljiv sam na bosansku i bošnjačku civilizacijsku, tradicijsku, kulturnu i svaku drugu ostavštinu i naslijede. Bošnjaci su narod koji sporo pamti, a brzo zaboravlja, naši neprijatelji se svim silama već stoljećima trude da zatru sve tragedije našeg nacionalnog i vjerskog identi-

teta u svim krajevima u kojima smo živjeli i živimo, spaljuju biblioteke, arhive i institute, ruše mezarja, džamije i tekije, sistemski i sistemično ubijaju ljudi koji se sjećaju i pamte; pažljivo nas potiču da pod tepih multikulturalnosti zgramo stid od svoga kao arhaičnog, zao-stalog i prevaziđenog, te da prihvatimo tuđe kao moderno, napredno i progresivno... Nažalost, mnogi su nasjeli na tu više nego očiglednu podvalu. Multikulturalnost i sekularizam ne podrazumi-jevaju odricanje i odbacivanje vjere i tradi-cije, nego naprotiv, čuvanje vlastite vjere i tradicije uz poštovanje drugih i drugačijih.

S kakvim ste se prevoditeljskim po-duhvatima u zadnje vrijeme uhvatili u koštač?

Prevoditeljskim, samo onoliko koliko mi je potrebno za pisanje autorskih djela. Radije se posvećujem učenju još nekoliko jezika – to je, nekako, najveći prevoditeljski poduhvat. Naime, saku-pio sam materijal i počeo pisati nekoliko knjiga; *Promišljanja o tarikatu – antropologija tarikatskih usula u savremenom dobu*; *Salik i suluk u djelu Šejhu'l Ekbera*; *Tri risale* (Najm al-Din Kubra, Adab al-Suluk, Nasir al-Din al-Tusi, Awsaf al-'Ashraf, Sayyid Haydar Amuli, Jami' al-Asrar); knjigu o *Ikhwan al-Safa*' sa osvrtom na njihova učenja, knjigu o melamijskoj tradiciji u sufizmu, komentar al-Hallajeve poeme *Ta*

Šejh Edin Urjan-baba sa Salaetinom Ćelebijem - potomkom hazreti Mevlane Rumija

Sin i Ibn 'Arabijev Tarjuman al-Ashwaq, dva romana, *Pir o hazreti Hamza Baliju i Pretprrva knjiga Džabirova* o Džabiru ibn Hajjanu, alkemičaru i prvom čovjeku u historiji kojeg su zvali *sufi*... Na Vašu ideju u namjeri sam napisati i jedan putopis – to je literarni domen u kojem se još nisam okušao...

Za prevoditelja sufiskske literature, često se ističe, nije dovoljno samo stilsko i jezično umijeće već i dubinsko, odnosno, tankočutno svjetonazorsko razumijevanje teksta koji se prevodi. U poplavi prevoditelja klasičnih djela velikana sufizma, možete li izdvojiti one najuspješnije? Uz to, što mislite o prevođenju perzijskog originala koji je prvo preveden na engleski, a zatim s engleskog na naš bosanski jezik? Koliko je simetrično vjerodostojan?

Rado spominjem prijevode akademika Rešida Hafizovića i Muamera Kodrića, jer znam da prevode sa izvornika, znam kako rade i da se čuvaju da se ne ogriješe o pravo velikana čija djela prevode. Kada su prijevodi u pitanju pristalica sam prevođenja isključivo sa izvornog jezika, u najgorem slučaju, složio bih se sa prijevodom (na bosanski) prijevoda (izvornika na neki drugi jezik) za klasična djela koja drukčije nisu dostupna, ali i tada od iskusnih i verziranih prevodilaca. Svaki prijevod je, po mom skromnom mišljenju, autorsko djelo i na izvjestan način predstavlja tumačenje izvornika; nadalje, engleski ili francuski jezik nisu bogati kao arapski, perzijski ili turski, te prijevodi prijevoda mogu biti samo opisni, teško doslovni, a tesavvuf-ska/tarikatska literatura zahtijeva iznimnu preciznost i tačnost; pitanja duše i duhovnog Puta. Toliko su osjetljiva da su stari sufiji razvili obiman, ekskluzivan i egzaktan tehnički pojmovnik koji se mora iskustveno poznavati da bi se svakom pojedinom pojmu, ako se prevodi moglo pristupiti sa dužnom pažnjom, a ako se navodi u izvornom obliku moglo o njemu meritorno govoriti. Velika je to odgovornost koju ljudi olakši prihvataju i o njoj uglavnom ne razmišljaju, a koja može imati ozbiljne posljedice. To me uneškliko podsjeća na ljude koji se sami proglaše šejhovima i za sobom povedu ljudi kojih im povjeruju na riječ.

Što mislite o tome da jedan nemusliman prevodi sufiju literaturu, ali i o tome da to radi neki musliman koji nije sufija? Znamo koliko je u tesavvufu važno poštivanje silsila koje sežu do Poslanika a.s. Ako se u tarikatu za sve važne odluke u životu mora tražiti dozvola od vjerodostojnjog vodiča, da bi onaj tko traži dozvolu dobio *hajri bereket*, nije li i tako s prijevodom, eto, čitavog jednog sveska El-Gazallija, Rumija ili Ibn Arebija...

William C. Chittick, Henri Corbin, te još neki, puno su truda uložili kako bi engleskom i francuskom govornom području predstavili značajna djela islamske duhovne baštine, prijevodima ali i autor-skim djelima; neki su, poput Titusa Burckhardta, Frithjofa Schuona, Réné Guenona... prepoznali istinu i vratili se

smo uradili. Mogućnost izbora (razumom koji nam je dat) jeste ono što nas razlikuje od drugih Allahovih stvorenja i zbog čega ćemo odgovorati, tako da opet sve ostaje na savjesti pojedinaca.

U svome radu u "Beharu", koji pret-hodi ovom intervjuu, spominjete kritiku i neslaganje tradicionalnih i pomalo ortodoksnih alima (*uleme*) sa sufijama? Postoji li, pa makar bio i suptilne naravi, taj sukob i danas?

Rado ne bih generalizirao; zasigurno postoje ljudi koji vole ili ne vole jedni druge, a u kojem domenu i na kojoj razini će se ta 'ljubav' uprizoriti, gotovo da je manje bitno. S druge strane, u svakom domenu – iako to kod vjerske uleme ne bi smio biti slučaj – postoje na ovaj ili onaj način

Svaki prijevod je, po mom skromnom mišljenju, autorsko djelo i na izvjestan način predstavlja tumačenje izvornika; nadalje, engleski ili francuski jezik nisu bogati kao arapski, perzijski ili turski, te prijevodi prijevoda mogu biti samo opisni, teško doslovni, a tesavvuf-ska/tarikatska literatura zahtijeva iznimnu preciznost i tačnost; pitanja duše i duhovnog Puta. Toliko su osjetljiva da su stari sufiji razvili obiman, ekskluzivan i egzaktan tehnički pojmovnik koji se mora iskustveno poznavati da bi se svakom pojedinom pojmu, ako se prevodi moglo pristupiti sa dužnom pažnjom, a ako se navodi u izvornom obliku moglo o njemu meritorno govoriti.

islamu (i tesavvufu/tarikatu), a neki nisu, a samo Allah zna koliko je ljudi upoznalo pravo lice islama zahvaljujući njihovim djelima; Kur'anska je istina da će Allah, Uzvišeni, Svoju vjeru ojačati čak i preko nemuslimana. Knjige autora koje ste spomenuli, ali i brojnih drugih koje niste spomenuli, bez *izuna* (dopuštenja) ne mogu se i ne smiju tumačiti, dakle ni prevoditi. Ali, danas se – rekli smo već – puno toga radi bez razmišljanja o posljedicama. Knjiga je javna i ono što je jednom ispisano ili rečeno imat će odjeka, kad-tad. Ako nije ispravo ili tačno preneseno šteta može biti nesaglediva, jer ne možete kontrolirati do koliko će ljudi doći i koliko će se njih povesti za pogrešnim ili manjkavim prijevodom. Svojim dervišima često kažem da nema loše knjige, jer je i loša knjiga dobra – ako znate da je loša (pa je ne uzimate u ruke). Vrijeme je Allahovo (uostalom kao i sve ostalo) te će ono pokazati šta je *hair* od onoga što

sujetni ljudi. Nijedan sukob, netrpeljivost ili čak i nesporazumi nisu donijeli ništa dobro, jer ne doprinose jedinstvu, a *Jedinstvo* (*Tehhid*) je suština islama.

Primjećeno je da u naše doba poprilično mladih ljudi pristupa derviškim redovima u BiH. Po Vašem mišljenju, da li je riječ o nekoj vrsti pomodnosti, koja, kao što je poznato, ima svoj uspon i pad?

Ponovo, protivnik sam bilo kakvog generaliziranja. Gospodar, Uzvišeni, od početka Svoga stvaranja nije stvorio dvije potpuno iste jedinke jedne vrste – i to je jedna od *mudžiza* Allahovog stvaranja – te makar zbog toga treba izbjegavati uopćavanje u bilo kojem smislu... Dakako da ima pomadarstva – kao uostalom i u svemu – dopušteno je, popularno je, pomalo je i moderno ići u tekiju, ali ni to nije problem isključivo našeg vremena. Sultan Fatihov otac,

Murad II, toliko je volio svoga šejha hazreti Hadži Bajram Velija da je sve njegove derviše oslobođio poreza i služenja vojske, te se uskoro oko ovog zata okupila mala 'vojska' od 8,000 'derviša', ali je to Hadži Bajram Veli mudrim potezom sveo na jednog i po derviša... Naša je dužnost i obaveza prema svakome se odnositi jednakom, a hazreti Bajezid Bistami kaže, 'ko je bio s nama, pa ode od nas, nikada nije bio s nama', ali i 'tako mi Boga, nije od nas ko stanovnicima džehennema ne pruži ruku da ih izbavi iz vatre'; treba znati da onaj ko nije čiste krvi ne može ostati u tekiji.

Slušao sam po bosanskim čaršijama priče/legende o čudesnim sufijama koji se pretvaraju u kap vode, a zatim u veliki kamen, pa režu si glave i vraćaju ih potom natrag, o oživljavanju mrtvih, o ulascima u užarene peći nakon što šejh kaže 'Destur'... Mnogi koji će čuti takve priče o nevjerojatnim čudima, često će i ismijavati sufije. Ne čini li Vam se da su neki, skloni svakojakim pričama, sveli sufije na fakirstvo ili na one koji se bave nekom nadriličničkom magijom i skidanjem uroka? Kako vi gledate na keramete, ali i na spomenute legende i, dodajmo šaljivo, šejh ste, hodate li po vodi, po užarenom čumuru ili po zemlji? Također, na koji način kao povjesničar, ali i pisac, razlučujete istinu od maštovite predaje?

Ljudi su uvijek voljeli čuda; čak su i od Allahovih Poslanika, koji su im prenisi objavu, tražili dopunska čuda. Za mene je čudo koliko ljudi vole čuda i koliko im je svejedno kada im se čuda pokažu, često su one od kojih su čuda tražili i dobili, proglašavali čarobnjaci-ma. Kakve koristi derviš ima od toga što njegov šejh hoda po vodi ili leti zra-

kom? Sejjid šejh Muhammed Ensari (k.s.) je rekao: "Ako vidite šejha da leti zrakom, pogledajte mu šeri'at; ako ne-ma šeri'ata ne idite za njim!" Tesavvuf je *ahlak*, *adab* i *amel*, čudoređe, pristojnost i dobro djelo; *pričnjost*, ljubaznost je suština tesavvufa! Tarikat je iskrenost, istrajnost i dosljednost. Ne-ma većeg *kerameta* od očišćenog srca.

U dostupnoj literaturi, posebno zapadne provenijencije, o sufizmu se često govori kao o misticizmu? Smatrate li da je taj sinonim opravdan?

Nipošto; sinonimiziranje ta dva pojma, kao i pojave koje se njima nazivaju pravi je primjer nerazumijevanja ali i lošeg utjecaja orijentalizma devetnaestog stoljeća. Pojave se u ljudskom rječniku mogu imenovati samo poznatim nazivnicima, te stoga ne treba čuditi da su zapadni orijentalisti u tarikatima prepoznali svoje vjerske redove, stoga se i ova dva pojma često – i pogrešno – sinonimiziraju čak i u našoj literaturi. Misticizam u prvi plan stavlja mistiku, a tesavvufa Boga, Uzvišenog. Mysticizam služi veličanju sebe, maženju i veličanju svoga *nefsa*, isticanju vlastite vrijednosti i postignuća, a tesavvuf svođenju sebe na realnu veličinu u odnosu prema Bogu, Uzvišenom, odgoju i kontroliranju *nefsa*, te shvatanju da – kad nismo u stanju na ovaj svijet doći i sa njega otići svojom voljom, dakle niti išta između te dvije krajnosti – niti bismo postojali, niti bismo bili u stanju išta učiniti bez Boga, Uzvišenog.

Često se o dervišima stvaraju predodžbe kao o asketima koji nemaju veze sa stvarnošću, pa kao da su hanman nesposobni za svakodnevni život. Vaš šejh rahmetli Mesud ef. Hadžimejlić govorio je da danas za derviše

nema povlačenja u osamu, da moraju živjeti radeći i privređujući za svoje obitelji. Također, veliki broj derviša je spremno stalo u obranu domovine kada je to trebalo, a i sami ste ratovali i bili vojnikom Armije BiH. Otkuda te romantične i patetične predodžbe o dervišima? Da li ih dugujemo, možda, knjizi "Derviš i smrt" Meše Selimovića? Uostalom, kao šejh, mimo književnih vrijednosti, što mislite o toj knjizi?

Izvana sa svijetom, iznutar sa Gospodarem, osnovno je pravilo kojega se danas, kao i prije hiljadu godina treba pridržavati. Biti vojnikom u napadnutoj zemlji bilo je pitanje dostojanstva, časti i građanske dužnosti; ne mislim da je to nešto izvan okvira normalnog ljudskog ponašanja. Romantične i patetične predodžbe rezultat su kolektivne i individualne potrebe za osloncem, utočištem, sigurnim zaklonom... a derviši su pouzdani i čvrsti. Što se *Derviša* tiče...

Osobno sam se uvjerio da su neki nemuslimani oduševljeni porukama Hazreti Mevlane Rumija, a zatim se neugodno iznenade kada im kažete da je Mevlana bio musliman. Što mislite o popularnosti sufiske misli na Zapadu? Kakvu po Vama svrhu u sufizmu Zapadnjaci vide i što od njega očekuju? Naravno, ne odričem se činjenice da su mnogi Zapadnjaci postali iskreni muslimani i sufije.

U turbetu/džamiji hazreti Šems-i Tabrizija video sam ljudе koju se križaju pred njegovim mezarom, iako povrh njegove mubarek glave stoji veliki zeleni turban; video sam žene i muškarce koji spontano čine *sema'*, ponekad i u obrnutom smjeru. Univerzalnost tesavvufske poruke koju je hazreti Mevlana pretočio u *mesneviju* – ljubav prema Bogu,

Također, u istom radu, osjeća se Vaše nezadovoljstvo sa nerazumijevanjem i neznanjem koje naši ljudi gaje prema tradiciji sufizma u BiH i današnjim sufijama. Eto, neki naš Bošnjak će derviše nazivati *hukačima*, prodavačima magle, čudacima, ludacima, sektašima... a ponosit će se Sultan Mehmed Fatihom, ne znajući da je i on sam bio sufi. Kada se desilo to preimenovanje iz poštovanih u "čudne", iz voljenih u narodu u "lude", iz derviškog reda u dervišku "sektu"?
Svi su osmanski sultani bili derviši, neki čak i šejhovi, mogao bih Vam poimence nавести tarikat svakog od osmanskih sultana; osim toga svaki od njih je imao i *zanat* (*esnaf*), vojnu školu i vjersku naobrazbu, jer je to bilo pravilo. Što se tiče odnosa prema dervišima, on nikada nije bio ni bolji ni gori nego što je to danas; derviše su najčešće tolerirali i podnosili, a rijetko prihvatali i voljeli, sve dok okolnosti ne nametnu nužnu potrebu. Ljudi ne vole i boje se onoga što ne razumiju, a hazreti Abdu'l-Kadir Gejlani je rekao da derviša može razumjeti samo derviš, šejha samo šejh, poslanika samo poslanik...

O ljubljenju ruke – Rekao je Allah, Uzvišeni: "Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?!" (39:9), "A nad svakim znalcem znac je još veći!" (12:76), "Pitajte one koji zikr čine ako ne znate!" (16:43). Poštovanje prema ljudima od znanja u islamu, šejhovima i ulemi, utemeljeno je na priznavanju da su oni uzvišeniji od nas zahvaljujući svome znanju i odricanju od ovoga svijeta radi stjecanja Višeg Znanja, a kako je znanje temelj vjere onda osobit odnos prema posjednicima znanja predstavlja sāmi osnov vjere. Šejhovi i ulema su čuvari i zaštitnici islamskog znanja prethodnih naraštaja, te ih stoga treba poštovati i poslušan im biti. Poljubiti ruku znalu je čast i zadovoljstvo; to je osnovni i potpuno normalan izvanski znak *adaba* prema onima čijem društvu treba strijemiti, čiji savjet poslušati i za čiju dovu zamoliti, jer su to pouzdani načini spuštanja milosti Allaha, Uzvišenog.

Šejh Mesud - ef. Hadžimejlić (r.s.) i derviš Edin Urjan Kukavica

Uzvišenom, koja se reflektira prema Njegovom stvaranju, izvan je bilo kakvih religijskih ili vjerskih okvira zato što je ona uzrok i povod stvaranja; ljubav napose nema vjeru, a vjera je ljubav u najčišćem obliku. Božija ljubav nikome nije uskraćena, Allah, Uzvišeni voli sva Svoja stvorenja takvim intenzitetom da svako ljudsko biće, ako se imalo okreće Bogu, ne može a da ne osjeti i da ne odreagira na neki način. Duhovni velikani su kraljili izljevanja Božije ljubavi te su takve i brojne druge reakcije na njihova djela, a osobito u blizini časnih mjesta na kojima su ukopani sasvim normalne.

Što mislite o new age tendencijama koje se često zalažu za razne oblike religijskog sinkretizma. Dakle, sve se može biti odjednom, a često će sufizam koristiti u svojim teorijskim razmatranjima. Pritom mislim na univerzalnu poruku koju sufizam često naglašava.

Transcendentalno jedinstvo religije se ne može zanemariti osobito sa stajališta da Allah, Uzvišeni, nije objavljivao ništa osim islama (predanosti i pokornosti Njemu!), razumljivo sa različitim Vjerozakonima u skladu sa pojmovnim mogućnostima naroda kojem je Vjera objavljena, uvjetima i okolnostima; šta su ljudi od toga kasnije napravili druga je priča. Univerzalizam tesavvufske po-

ruke je bezvremen, bezprostoran, bezvjetan, ne dotiču ga se oklonosti, politička opredjeljenja, geografske razdaljine... S druge strane, praiskonska (ezelska) potreba ljudske duše – da se vrati svome Stvoritelju – ista je za sve stvorene duše, bez obzira na njihova naknadna i dodatna opredjeljenja i predrasude jer, kaže Allah, Uzvišeni, da se svi ljudi rađaju u 'prirodnjoj – jedinoj objavljenoj – vjeri', a lijepo i dobro se srcem prepoznaje, prihvatao to razum ili ne. *Tesawwuf* (sufizam) i *tarikat*, teorijski i praktično, nude najkraći i najpouzdaniji put i način za zadovoljavanje čovjekove suštinske žudnje za razumijevanjem sebe i svoje uloge u ovome svijetu te upoznavanjem i spoznajom svoga Gospodara, uz provjerene vodiče, sa vjernim saputnicima, sigurnim stazama i potpuno besplatno.

Imate li koji prigodni savjet mlađim ljudima u ovim turbulentnim vremenima?

Jedan šejh izišao je pred svoje derviše i *muhibe* noseći u bošći neke stvari. Bez riječi je uzeo veliku teglu i počeo je puniti ping-pong lopticama. Kada je završio pitao je okupljene da li je tegla puna; oni rekoše da jeste. Potom je uzeo klikere i počeo ih sipati u teglu, dok su klikeri popunjavalni praznine između loptica. Potom je ponovo pitao je li tegla puna i okupljeni rekoše da je-

ste. Zatim je šejh uzeo kesu pjesaka i počeo ga sipati u teglu; pjesak je popunio sve praznine između loptica i klikera. Još jednom je upitao da li je tegla puna i derviši ponovo potvrđiše da jeste. Šejh tada dohvati veliku đezvu sa peći i sasu je u teglu, te kahva popuni sve praznine koje čvrsta materija nije mogla; sva kahva iz đezve stade u teglu. "Dakle, reče šejh, ova tegla je vaš život. *Ping-pong* loptice su važne stvari - Bog, Uzvišeni, *ibadet*, porodica, zdravlje, *džema'at*... – stvari koje, i da sve ostalo izgubite, vaš život ne bi bio prazan; klikeri su stvari poput posla, kuće, auta... Pjesak je sve ostalo – male svakodnevne stvari. Ako teglu svoga života napunite pjeskom – bezznačajnim stvarima, nećete imati mješta za klikere i ping-pong loptice – one doista važne, od kojih ovisi život. Svoju pažnju posvetite stvarima bez kojih nećete biti sretni; prerasporedite svoje dosadašnje prioritete. Uvijek će se naći vremena da se očisti kuća ili ope-re auto, ali neće za ibadet i za porodicu. Pobrinite se najprije za svoje *ping-pong* loptice, ostalo je samo pjesak." Jedan od derviša upita šta onda kahva predstavlja. Šejh se nasmija i reče, "Drago mi je da si to upitao; bez obzira kako vaš život bio ispunjen, uvijek nađite vremena za fildžan kahve i cigaru sa svojim priateljima."

Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more,
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina.
Utonuo sam u svjetlost pojava božanstva,
Sunce je samo moja čestica, ja sam Zehrin Enver,
Stvor moga tijela opстоји с ljubavlju,
U meni se odrazuje sve, ja sam općenitost i pojedinost.
U meni je suština svih 18.000 svjetova,

...

Ja sam čuvar poprišta ljubavi i danas sam drugi Ešref
Ja sam odraz Alijine tajne, od svega sam viši ja.

Abdurrahman Sirri-baba Balta-zade